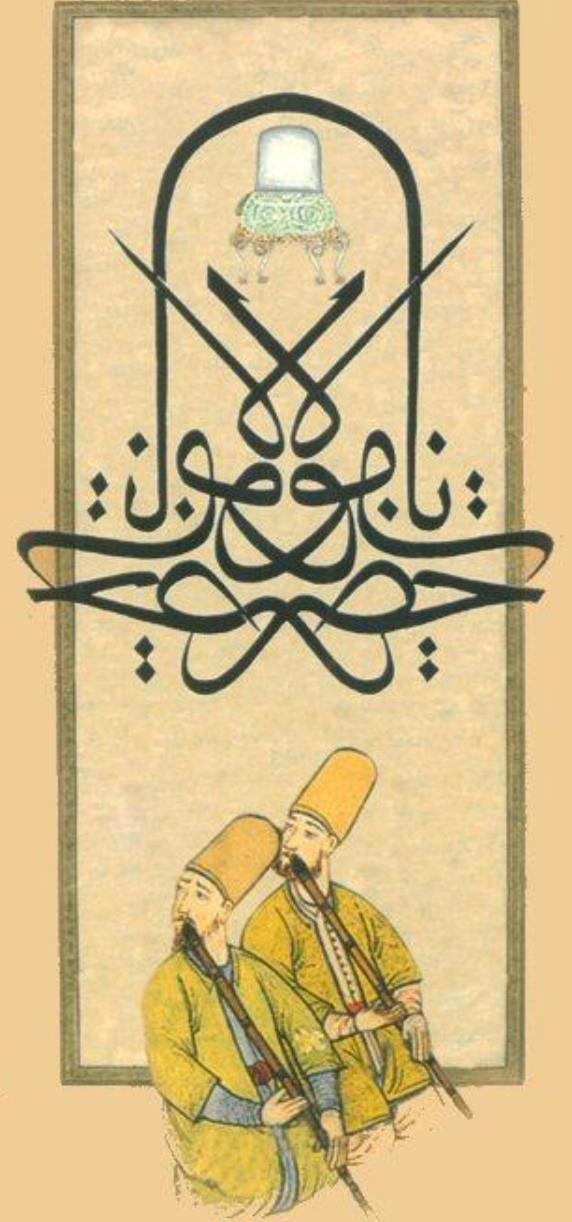
"HER GÜN BİR YERDEN GÖÇMEK NE İYİ.
HER GÜN BİR YERE KONMAK NE GÜZEL.
BULANMADAN, DONMADAN AKMAK NE HOŞ.
DÜNLE BERABER GİTTİ CANCAĞIZIM,
NE KADAR SÖZ VARSA DÜNE AİT...

ŞİMDİ
YENİ ŞEYLER SÖYLEMEK
LAZIM"

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî

ALTINCI CİLT

Sahife

Sahife

S O N

ALTINCI
CİLT

Mevlâna'nın Bu Cilde Yazdıkları Mukaddime

Mesnevinin ve manevî delil ve beyanların altıncı cildi olan bu kitap vehim, şüphe, tereddüt karanlıklarını aydınlatan bir çırağdır. Bu çırağı hayvanî duygu ile görüp anlamağa kimsenin kudreti yoktur. Çünkü hayvanlık makamı aşağılıkların aşağısı olup bu mertebede bulunanlar ancak bu aşağılık âlemin suretini düzenlesinler ve mamur bir hale koysunlar diye yaratılmışlardır. Onların duygu ve anlayışları üzerine bir daire çekilmiştir ki, bunun haricine çıkamazlar. Bu; aziz yüce ve herşeyi bilen Tanrı'nın bir takdiridir. Yani bunların görüşlerinin nereye kadar erişilebileceği ve yapacakları işin cevelan haddi tayin edilmiştir, bundan ileri gidemezler. Bu, şuna benzer ki : Her yıldızın gök yüzünde bir miktarı ve bir amel tezgâhı vardır. O yıldızın yapacağı iş ancak kendisine takdir olunan hadde kadardır. Yahut bir şehrin hâkimi gibi ki, onun hükmü ancak o şehirde geçer, onun haricine işleyemez. Tanrı bizi bir yerde hapsolmaktan, mühürlenmekten, hicap perdesinden korusun,

İZAHİ : Mesnevinin her cildi karanlıkları yaran bir kandildir. Ondan gelen nur bizi her türlü şüphelerden, tereddütlerden kurtararak hakikate ulaştırır. Fakat bu nur kaynağını, bu çırağı mecazî hayatın kalbe zulmet veren bu aldatıcı ve mahdut hayvanî duygularıyla görmeğe imkân yoktur. Onu ancak basirete erişenler idrâk edebilir. Çünkü hayvanî hayat, hayvanî duygu aşağılıktır. Bu duyguda kalan ve bu mertebeyi aşamıyanlar ancak dünyayı mamur etmek için yaratılmışlardır. Eğer onlar hakikate erişselerdi bu aldatıcı hayatı bir oyuncak gibi görerek bütün çalışmalar durur ve dünya işleri de muattal kalırdı.

Nitekim (لولا الحمقا لخربت الدنيا — Ahmaklar olmasa dünya harap olurdu) hadisi şerifi bu hakikati göstermektedir. İşte bunun için onların anlayışları muayyen bir daire içinde mahsurdur, onun haricine çıkamazlar ve bu, Tanrı'nın bir takdiridir.

Sonra Mevlâna bu hakikati bir de şu misal ile anlatıyorlar.

Yıldızların gök yüzündeki vaziyet ve hareketleri muayyen bir haddi tecavüz edemez. Sonra (Yasin) suresindeki : (والشمس تجرى لمستقر لها ذلك تقدير العزيز الحكيم والقمر قدرناه منازل حتى عاد كالعرجون القديم لا الشمس ينبغى لها ان تدرك القمر ولا الليل سابق النهار وكل فى فلك يسبحون)

Meali : (Güneş kendi karar kılacağı yere koşmaktadır, yani kendi mihveri etrafında yürür. Bu, herşeyi hakkiyle bilen Tanrının takdiridir. Ayın devri için de konaklar tayin ettik. Ay, her devrinin sonunda kurumuş hurma dalı gibi olur. Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir, cümlesi bir felekte yüzerler.) Ayeti Celilesi veçhile güneş ancak karar kılacağı yere kadar yürür ve o haddi tecavüz edemez. Ay için de bir takım konak yerleri vardır. Ankaravi'ye göre «ayın yirmi sekiz menzili mevcuttur ve bu menzillerin haricine çıkamaz. Sonra güneş ile ay bir yerde içtima edemez. Ay birinci, güneş dördüncü felektedir. Sonra ay, on iki burcu bir ayda, güneş bir yılda katetmektedir. Eğer güneşte ay kadar sürat olsaydı fasıllar, mevsimler olmaz: otların bitmesine, hayvanın geçinmesine halel gelirdi. Daha sonra gece ve gündüz muntazam cereyan ederek birbirini geçemezler yani güneş te, kamer de bir felekte seyrederler, fakat birbirlerinin hizmet dairelerine tecavüz edemezler.»

Görülüyor ki mükevvenatta her şey kendine tahsis edilen hizmeti görmekte olup onun haricine çıkmağa izin yoktur.

Mevlânâ bu hakikati bir de şu misal ile izah ediyorlar :

«Bir şehrin hâkimi ancak o şehirde hükmünü yürütebilir, başka bir yere karışamaz».

Nihayet Cenabı Pir Tanrı'ya sığınarak şu yüksek temennide bulunuyorlar : «Allah bizi bir mahbesten ibaret olan nefsi emmareden kurtarsın. Kalbleri, kulakları, gözleri Allah'ın mühüriyle mühürlenmiş olan dalâlet sahiplerinden vikaye etsin. Çünkü onların basiretleri muzlim bir gışa (örtü) ile örtülmüştür». buyuruyorlar ve mutlak bir körlükten kurtularak her şeyin hakikatinin kendisine açılmasını ve eşyayı aslında olduğu gibi görmeyi idrâk etmeği istiyorlar.

Şimdi, mukaddimeyi burada bitiren hazreti pir, müteakiben Hüsameddin çelebiye hitap ederek: «Ey kalbin hayatı olan Hüsameddin.. altıncı cildin yazılmasına meylediyorsun. Altıncı cild. mesnevinin tamamıdır. Bu cildi de sana armagan ediyorum. Şimdi bu altı kitaptan altı tarafa nurlar saç .»

عشق را با پنج وباشش کار نیست ـ مقصد اوجز که جذب یار نیست

«Aşkın beş duygu ve altı tarafla işi yoktur. Âşıkın maksadı ancak yarin kendisini cezbetmesidir. Belki bundan sonra bir izin gelir de söylenmesi lâzım olan sırlar söylenir, ve hakikatler. gizli kinayelerden daha açık, daha anlayışlı bir tarzda anlatılır» buyuruyorlar.

Ve bu münasebetle sırlara ve bu âlemin baştanbaşa savaşta olduğuna dair birçok hikmetleri ihtiva eden mesneviler irad ediyorlar ki, onları kısım kısım terceme ve izaha çalışalım.

1 — راز جز با رازدان انباز نیست ـ راز اندر گوش منکر راز نیست

2 — لیك دعوت وارد ست از کردکار ـ باقبول وناقبول اورا چه کار

3 — نوح نهصد سال دعوت می نمود ـ دمبدم انکار قومش می فزود

4 — هیچ از گفتن عنان واپس کشید ـ هیچ اندر غار خاموشی خزید

5 — گفت از بانك وعلالای سگان ـ هیچ وا گردد زراهی کاروان

6 — مه فشاند نور وسك عوعو کند ـ هر کسی بر خلقت خودمی تند

7 — هر کسی را خدمتی داده قضا ـ درخور آن گوهرش درابتلا

Tercemesi :

1 — Sır, ancak sırrı bilenle ortaktır. Sır, münkirin kulağının sır değildir. Yani hakikati inkâr edenin kulağına sır söylenmez.

2 — Fakat davet Allah'tan gelince, halkın o emri kabul edip etmemesiyle sırra aşina olmanın ne işi var. Yani o, ancak davete memurdur.

3 — Nuh dokuzyüz yıl kavmini Hak'ka davet etti ve bu davete karşı kavminin inkârı daima arttı.

4 — Fakat o söylemekten dizgini geri çekti mi, sükût mağarasına sürtündü mü, yani davetten vaz geçti mi ?

5 — Nuh diyordu : «Köpeklerin havlamasıyla kervan hiç yolundan geri döner mi ?

6 — Ay nurunu saçar, köpek te havlar. Herkes kendi yaratılışı üzerinde dolanır; yâni yaratılışının icabını yapar.

7 — Kaza, iptilâ ve imtihan zamanında herkesin cevherine göre lâyık olduğu hizmeti vermiştir.

İZAHI : Sır, ancak onu anlıyan ârifler içindir. Hakikati inkâr edenlerin o sır ile münasebeti yoktur. Onlara ne kadar delil getirirseniz inanmazlar. Bunun için herkese sır söylenmez. Fakat münkirlerin doğru yola gelmeleri için peygamberlerin daveti Hak tarafından emrolunmuştur. Burada peygamberin vazifesi kavimleri iymana gelmeseler bile o emri yapmaktır. Nitekim :

(یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیك) (Ey resulüm !.. sana nazil olanı onlara tebliğ et.)

(وماعلى الرسول الا البلاغ) (Peygamberin vazifesi ancak tebliğdir.)

Âyeti celileleri veçhile peygamberler ancak ilâhî hükümleri tebliğe memurdurlar. Kavimleri hidayete getirmek Cenabı Hak'kındır.

Şimdi Mevlâna, burada Peygamber Nuh'u misal vererek :

Nuh dokuz asır kavmini Hak'ka davet etti. Onlar da inkâra saptılar. Şimdi burada Peygamber Nuh lisanından Mevlâna diyor ki :

«Köpeklerin havlamasıyla kervan yolundan kalır mı? yahut köpeğin aya ürmesi onun nur saçmasına mani olur mu?»

Netice şudur ki, herkes hilkatının icabını işler. Hak yolunda her hangi bir Peygamber veya onun varisleri olan Veliler, Âlimler, Mücahidler yola getirmek istedikleri halkın binbir itirazına uğrayacaklar ve büyük ızdıraplar çekeceklerdir. Fakat vazife ve hakikat aşkı her türlü engelleri yıkar. Muhakkaktır ki, onlar da manevî bir hükmün emrini yapıyorlar. Mücahedesinde yarı yolda kalanlara o şeref mukadder değildir. Bunun için kaza yani ezelî hüküm herkese kendi cevher ve liyakati nisbetinde bir hizmet verdiğinden zamanı geldiğinde ancak onu yapar. Liyakatinin üstüne çıkmak istiyenler daima hüsranda kalırlar.

Zıdlar âlemi olan bu dünyada her zerre savaştadır

1 — اين جهان جنكست كل چون بنكرى - ذره باذره چو دين با كافرى

2 — آن يكى ذره همى پرد بچپ - وان دكر سوى يمين اندر طلب

3 — ذرۂ بالا وآن ديكر نكون - چنك فعليشان بين اندر ركون

4 — چنك فعلى هست ازجنك نهان - زين تخالف آن تخالف را بدان

5 — ذرۂ كان محوشد در آفتاب - جنك او بيرون شد ازوصف وحساب

6 — جنك فعلى جنك طبعى جنك قول - درميان جزؤها خرپيست هول

7 — اين جهان زين جنك قائم مى بود - درعناصر درنكر تا حل شود

8 — پس بناى خلق بر اضداد بود - لاجرم ماجنكيم ازضرو سود

9 — چونكه هردم راه خودرا ميزنم - باديكر كس ساز كارى مى كنم

Tercemesi :

1 — Bu cihan baştanbaşa bir cenk (savaş) âlemidir. Öyle ki, din ehlinin kâfirle savaştığı gibi her zerreyle savaşmaktadır.

2 — Bir zerre sola, diğeri sağa doğru uçarak istediğini aramakta,

3 — Bir başka zerre yukarıya yükselmekte, diğer biri de aşağıya düşmektedir ki, bunların fiilî savaşlarını, meyl ve hareket halinde gör.

4 — Onların fiilî savaşları, bir gizli savaştan ileri gelmektedir. Sen bu aykırılıktan o aykırılığı bil.

5 — Bir zerre ki, güneşte mahvoldu. Onun cengi vasıf ve hesaptan hariçtir.

6 — Cüzü'ler arasında iş, tabiat ve söz bakımından devam eden savaş, korkunç savaştır.

7 — Bu cihan, bu cenkle ayakta durmaktadır. Unsurlara bakıldığında bu halledilmiş, anlaşılmış olur.

8 — Halkın binası zıdlar üzerine kurulmuştur. Bunun için menfaat ve zarar bakımından biz de savaş halindeyiz.

9 — Çünkü ben her an kendi yolumu vurup durmadayım. Başka bir kimse ile nasıl uzlaşabilirim, ona nasıl çare bulabilirim.

İZAHI : Bu cihan baştanbaşa bir cenk âlemidir. Bakarsınız ki bir zerre yukarıya gider, biri aşağı doğru sarkar; biri sağa, biri sola mütemadi koşar. Hülâsa her zerre kendi yaratılışının iktizasını yapmaktadır. Bu bir boğaz kavgasıdır ki, neticede hepsi birbirinin şikârı (avı) olmaktadır.

Meselâ vücudumuzda bir takım mikroplar vardır ki, bunlar birbirlerini yemekte, vücuda faydalı olanlar zararlıları imha etmektedir. Her haşere ve hayvan hayatlarını mahafaza için birbirini yiyorlar. Örümcek, sinek avlar; onu da bir başka haşere mahveder. Kaz, kurt yer; kurt ta bir diğerinin vücuduyla geçinir.

Hülâsa, bu âlem bir hayat mücadelesinden ibarettir.

Şimdi Mevlâna bu hayat mücadelesini üçe ayırıyor :

Fiilî cenk, Tab'î cenk, kavlî cenktir.

Fiilî cenk : Hariçte fiilen insanların birbirleriyle olan zıddiyetinden doğan cenktir.

Tab'î cenk ise : uzviyette cüzü'lerin birbirleriyle yaptığı, bünyemizde mevcut cenktir. Meselâ vücudumuzda hararet, bürudetle; rutubet, yubsuetle (kuruluk) mücadele halindedir. Zaten hastalık demek, bedenimizin tabiatındaki muvazenenin bozulması demektir ki işte aldığımız ilâçlar bu muvazeneyi temin etmektedir.

Sonra eşya arasındaki tabiat farkları : Yani eşyadan birisinin tabiatı har, diğerinin barid, birisinin ki rutubetli, diğerinin tabiatı kurudur. İşte bu tehalüften doğan cenk, cengi tabiidir.

Kavlî cenge gelince : O da insanların ağır sözlerle birbirlerini incitmelerinden doğan mücadelelerdir.

Bu cengin üçü de insanda mevcuttur. Hayvanatta ise tab'i ve filî cenkler vardır. Bazı çığlıklar da basit bir şekilde kavlî cenge benzer hareketler görülür.

Cemad ve nebatın cenkleri yalnız tab'idir.

Şimdi gelelim bu zıdlık ve mücadelenin meydana getirdiği muvazeneye :

Kâinata şöyle tahlili (ayırt ederek) ve terkibi (birleştirerek) bir nazarla bakarsak görürüz ki, bu cihan bu cenklerle ayakta durmakta, bu muhalefetler yüksek muvazeneyi temin etmektedir. Ateş suyu kaynatarak nihayet buhara çevirir, su da ateşi söndürür. Bu zıddiyeti, hayatı olan veya olmıyan her şeyde görürüz. Halkın binası da bu zıd lar üzerine kurulmuştur. Benim menfaatim başkasının zararında olup bu menfaat bu zarar bütün bir cemiyet içinde zincirleme olarak öyle gider. Eğer böyle bir muhalefet olmasa neslin bakası mümkün olmadığı gibi cemiyet te mutlak bir atalet içinde kalırdı.

Şimdi Mevlâna bundan sonra şu mühim noktayı izah ediyorlar :

Zerreden insana kadar gördüğümüz bütün bu mücadeleler bir gizli cengin akisleridir. Bu mücadele bize (âyânı sabite) mizden yani eşyanın Allah indinde sabit olan aslından gelmektedir.

Biz ve eşya o aslın gölgesiyiz. Bütün bu fiil ve hareketler o asla tabi olarak meydana gelmektedir. Yani gölge nasıl aslına tabi ise âyânı sabitesinin gölgesi olan her şahıs, her şeyde ona bağlıdır, aslının iktizasını yapmaktadır. Ebedî âlemde böyle bir zıddiyet ve savaş yok tur. Bunun için baki ve mamurdur. Aşağıdaki mesneviler bu hakikati göstermektedir :

Ebedî âlemde zıd olmadığı için baki ve mamurdur

1 — آن جهان جز باقی وآباد نیست - زانکه آن ترکیب از اضداد نیست

2 — این تفانی از ضد آید ضد را - چون نباشد ضد نباشد جز بقا

3 — هست بی رنگی اصول رنگها - صلحها باشد اصول جنگها

4 — آن جهانست اصل این پر غم وثاق - وصل باشد اصل هر هجر و فراق

5 — گوهر جان چون ورای فصلهاست - خوی او این نیست خوی کبریاست

6 — جنگها بین کان اصول صلحهاست - چون نبی که جنگ او بهر خداست

Tercemesi :

1 — O cihan ebedî ve mamurdur, zaten başka türlü de olmazdı.

Çünkü o âlem zıdlardan terkip edilmiş değildir.

2 — Bu fânî olma; zıddın, zıddını yok etmesinden gelir, zıd olmadı mı bakadan (ebedilikten) başka bir şey olamaz.

3 — Renklerin asılları renksizliktir. Cenklerin asılları da barışlardır.

4 — Bu gamlar dolu bucağın aslı o âlemdir. Her hicran ve firakın (ayrılığın) aslı ise visaldir (birleşmedir).

5 — Can gevheri fasılların yani dört unsurun ötesindedir. Onun huyu bu değil, ulu Tanrı'nın huyudur.

6 — Cenklere bak... Onlar da barışların asıllarıdır, Peygamberin Allah için olan cengi gibi.

İZAHI : Geçenki mesnevilerde zıdlar âlemi olan bu fânî âlemden bahsedilmişti. Şimdi Mevlânâ sözü ebedî âleme intikal ettirerek :

«Bu cihanın fanî oluşu, bütün varlıkların birbirlerine zıd olmasından ve her şeyin, kendi hayatı adına diğerini mahvetmesinden ileri gelmektedir. Zıd olmayınca fânîlikte olmaz. İşte o ebedî olan vahdet âlemi zıdlardan mürekkep olmadığından orada ancak baka ve mamurluk vardır» diyorlar ve bu hakikati müsbet ve içtimaî ilimlere de uygun olarak şöyle izah ediyorlar :

«Eşyada gördüğümüz bütün renklerin aslı renksizliktir. Cenklerin aslı sulhlar olduğu gibi».

Nitekim fizik ilmi göstermiştir ki, hakikatte renk yoktur. Güneşin ziyası aslında beyaz ve renksizdir. Fakat eşyaya aksederken her şeyin terkibine ve hassasına göre muhtelif renkler alıyor. Renkler birleşince beyaza inkılâp ediyor.

İşte bunun gibi vahdet ve hakikat âleminde renk ve kesret yoktur. Renk ve suret ancak izâfî âlemdeki fânî taayyündür ki, aslı vücudu hakikîdir.

Sonra yukarıda söylediğimiz veçhile cenkler zıdların eseridir. Hakikat âleminde zıd olmadığına göre bütün bu savaşların aslı da sulhtur. İnsan aslında husumetsizdir. Fakat cismaniyete girince zıdlara bürünüyor. Cemiyet ve tabiat onu tahrik ederek bundan hayat mücadelesi başlıyor.

Netice şudur ki, zıdların doğurduğu kavgalar sebebiyle baştanbaşa gam ve ızdıraplarla dolu olan bu cihanın aslı da o ebedî âlemdir. Biz (mertebei zatiyye) yahut (mertebei ehadiyet) te iken ben, sen, o yoktu. Her şeyin küllisi o idi. Sonra izafî âleme indirildik ki, bu bir hicran ve iftiraktır Fakat her hicranın aslı nihayet birleşme olduğundan biz de tekrar aslımıza, vahdete vasıl olacağız.

Hülâsa, can gevheri ayrılıkları doğuran zıdların maverâsındadır (arkasındadır). Bunun için onun ne zıddı, ne de nefsanî cengi vardır. İşte can gevherine erişmek için yapılan nefs ile mücadele ve nihayet Peygamberin cengi, din ve Hak adına olduğundan bu mücadele sulhların aslıdır. Yani bu cenk, zıdların aslı gibi ben ve biz kavgası değildir. Yani imanın gazası bizi sulh ve selâmete götürdüğünden sulhların aslı oluyor.

Suret toprak olur amma mânâ olmaz

1 — كرشدى عطشان بحر معنوى - فرجهٔ كن درجزيرهٔ مثنوى

2 — فرجه كن چندانكه اندر هر نفس - مثنوى را معنوى بينى وبس

3 — بادكه را از آب جو چون وا كند - آب يك رنكئ خود پيدا كند

4 — چون زحرف وصوت ودم يكتاشود - آن همه بكذارد ودريا شود

5 — حرف كووحرف كوش وحرفها - هرسه جان كردند اندر انتها

6 — نان دهند ونان ستان ونان پاك - ساده كردند از صور كردند خاك

7 — ليك معنيشان بود درسه مقام - در مراتب هم مميز هم مدام

8 — خاك شد صورت ولى معنى نشد - هركه كويد شد تو كويش نى نشد

9 — درجهان روح هرسه منتظر - كه ز صورت هارب وكه مستقر

10 — امر آيد در صور رودر رود - باز هم زامرش مجرد ميشود

11 — پس له الخلق وله الامرش بدان - خلق صورت امرجان راكب بر آن

12 — راكب ومركوب درفرمان شاه - جسم بردركاه وجان در باركاه

Tercemesi

1 — Eğer mânâ denizine susamış isen mesnevi adasından o denize bir «ark» aç...

2 — O derece bir ark aç ki, mesneviyi her nefeste her an ancak bir mânâ denizi göresin.

3 — Rüzgâr ırmağın suyundan saman çöplerini temizledi mi suyun tek renkliliği meydana çıkar.

4 — Bunun gibi mesnevi de harften, sesten, nefesten ayrılarak tek oldumu her şeyden geçer, deniz kesilir.

5 — Sözü söyliyen, dinliyen ne harfler her üçü de sonunda can olur.

6 — Ekmek veren, ekmek alan ve tertemiz ekmek, suretten sıyrılarak toprak olur.

7 — Fakat onların manâları üç makamda ve mertebede hem ayrı, hem de daimî ve bakidirler, yani ekmek veren, mertebe itibariyle ayrıdır, aslıda birdirler.

8 — Suret toprak olur, amma mânâ olmaz. Her kim olur derse ona de ki : Hayır bu mümkün değildir.

9 — Ruh âleminde bazan suretten sıyrılarak, bazen suretlere bürünerek her üçü de beklerler.

10 — Ruhlara, suretlere gidin.. diye ilâhî emir gelir, giderler, sonra tekrar suretten sıyrıl, diye emrolunur, ruh âlemine gelirler.

11 — Hülâsa, halk ta, emir de O'nundur.. Sözünün sırrını bil. Halk surettir, emir de o surete binen candır.

12 — Binek te, binen de şahın fermanındadır. Cisim, dergâhta, yani suret âleminde, can huzurdadır.

İZAHI : Mevlânâ, harften ve sözden ibaret olan Mesnevinin zahirî suretini bir adaya ve mânasını da nihayetsiz bir ummana benzeterek diyorlar ki : «Eğer mâna denizine susamış isen Mesnevi adasından denize bir ark aç, yani harf ve sözün derinliklerine inerek mâna âlemine karış..»

Nasıl ki dere, rüzgârın tesiriyle çörçöpten temizlendiği zaman berrak ve renksiz su kalıyorsa, Mesnevi de harften ve sesten tecerrüt edince adalıktan çıkarak tamamiyle mâna denizi oluyor, ve mâna âleminde söyleyen de, dinliyen de, sözün kendisi de bire inkılâp ediyor, ki Mesnevinin yalnız sözünde kalmak satıhtır. Hakikat her üçünün de birleştiği vahdettedir.

Şimdi Mevlânâ bu hakikati şöyle bir misal ile tekrar izah buyuruyorlar : «Ekmek veren de, ekmek alan da ve bizzat pâk olan ekmek te suretteki mertebeleri yönünden birbirinden ayrı ayrıdırlar. Fakat asılları olan toprak itibariyle birdirler. Mânaya gelince suret toprak olur, amma mâna olmaz ve nihayet her üçü de (Yâsin) sûresindeki (ان كل لما جميع لدينا محضرون) «Bunların cümlesi huzurumuzda hazır bulunacaklardır» âyeti kerimesi veçhile huzuru ilâhîde Rab'bın, emrini beklemektedirler. Ruhlara, suretlere gidin diye emrolunur. Giderler. Suretten ayrılın denilir, asla rucû ederler. Yani mükevvenat, Tanrının kudretli elinde olup her şey O'nun emriyle mânâ âleminden suret âlemine gelir ve suret âleminden mânâ âlemine rucû ederler.

Lâfza bürünen fikirle hakikati bilemeyiz. Lâfız bizim içindir. Asıl can suret çerçevesine giremez

1 — با منجم این همه انجم بجنك ـ كای رها كرده توجان بكزیده رنك

2 — جان ویست وماهمه رنك ورقوم ـ هر ستاره فكر اوجان نجوم

3 — فكر كو آنجا همه نورست پاك ـ بهر تست این لفظ فكر ای فكر ناك

4 — هر ستاره خانه دارد در علا ـ هیچ خانه در نكنجد نجم ما

5 — جان بی سو درمكان كی دررود ـ نور نا محدود را حد كی بود

6 — لیك تمثیلی وتصویری كنند ـ تا كه دریابد ضعیفی عشقمند

7 — مثل نبود لیك باشد آن مثیل ـ تا كند عقل مجمد را كسیل

Tercemesi :

1 — Müneccimle bütün yıldızlar savaş halinde bulunuyorlar ki, ey canı bırakıp rengi seçen,

2 — Can O'dur. Biz renk ve sayılardan ibaretiz. O'nun fikir yıldızı bütün yıldızların canıdır.

3 — Fikir nerede?. O tamamiyle pâk bir nurdur. Ey düşüncelere kapılan... fikri lafz ile ifade etmek senin içindir.

4 — Her yıldızın yükseklikte bir evi vardır. Amma bizim yıldızımız hiç bir eve sığmaz.

5 — Cihetsiz olan can mekâna nasıl gider (sığar), hududsuz olan nur nasıl hadde girer?

6 — Fakat zayıf bir âşıkın anlıyabilmesi için hakikat ehli böyle bir temsil ve tasvir yapıyorlar.

7 — Bu temsiller O'nun misli (aynı) değil misalidir ki, donmuş aklı cüz'i bu vasıtayla hakikat yoluna girmiye çalışsın.

İZAHI : Mevlânâ bu bahiste (ilmi nücum) la uğraşan müneccimlere tariz ediyor, ve yıldızlarla müneccimler arasında manevî bir savaşın devam ettiğini söyliyor. Yıldızlar lisanı hal ile müneccime diyorlar ki : «Ey gafiller Siz her şeyin hakikati olan, canı olanı bırakıyorsunuz da birer renk ve sayıdan ibaret olan nakışlarla, suretlerle uğraşıyorsunuz. Hakkın fikir yıldızı bütün yıldızların canıdır. Burada sizin fikir dediğiniz nedir ki; O, bütün nurların aslı olan pâk bir nur olup suretten, fikirden münezzehtir. Ancak o hakikati fikir lâfzıyla ifade

etmekliğim senin içindir. Sen bu fikir ve aklı cüz'in ile ancak zâhirî ilimleri ve bu arada ilmi nücumu da inceleyebilirsin. Fakat bâtınî ilim lâfza bürünen fikir kudretiyle değil; vahyile, ilham ile bilinir. Hülâsa o manevi yıldız kelime evine sığmaz. O hududsuz bir nurdur ki, donmuş aklımız onu kavrıyabilmek yoluna girebilmek için ehlullah hakikatleri kelimelere, suretlere bürüyerek bir temsil ile ifade ediyorlar. Yoksa bir şeyin misali, yani örneği hiç bir vakit onun misli (aynı) değildir. Binaenaleyh bâtın, lâfz ile ifade edilemez. Kelime ve söz ancak suret âlemine mahsustur. Fakat şurası vardır ki, suretler hakikatten bir koku almıya vasıtadırlar. Lâfızlarla O'nun iç yüzüne varmasak bile mevcudiyetini seziyoruz.»

Müteakiben Mevlânâ; suretler, zâhirde donmuş ve âtıldırlar, fakat mânaya ulaşınca hayat bulur; diyorlar ki, şu mesneviler bu hakikati ne yüksek, ne canlı bir şekilde anlatıyorlar.

1 — كرمنی كنده بودهمچون منی ـ چون بجان پیوست باشد روشنی

2 — هر جمادی كو كند ودر نبات ـ از درخت بخت او روید حیات

1 — Benlik meni gibi kokar, ne vakit cana ulaşırsa aydınlanır. Yani meni kendi halinde kokmuş bir maddedir. Fakat cana ulaştı mı insanlık mertebesini bulur.

Kezalik kibir ve benlik dahi murdar ve çirkin bir huydur. Fakat pâk bir cana vasıl oldu mu, temizlenir, hayvanlık sıfatından kurtulur.

2 — Cansız olan şey nebat olmıya yüz tutunca, O'nun baht ağacından hayat biter. Yani can sahibinin vücuduna giren nebat, onun vasfını alır, ebedî hayata kadar ulaşabilir.

Hülâsa, suretler kendi hüviyetleri itibariyle hakikî candan mahrumdur. Nihayet nebatî ve hayvanî hayat içindedir. Hüviyetini değiştirirken melekût âlemine maruf tabiriyle emir âlemine yükselemezler.

Aşağıdaki sürh de yine bu hakikate temas etmektedir.

***

Bir burcun üzerindeki kuş hakkında birisinin bir vaıza suali

Bir gün birisi bir vaıza sordu : «Bir burcun üstüne bir kuş konduğu zaman o kuşun başı mı daha üstündür, kuyruğu mu? Vâız, sâile şu cevabı verdi : «Eğer o kuşun yüzü şehire, kuyruğu köy tarafına ise bil ki onun yüzü kuyruğundan iyidir. Eğer yüzü köy tarafına, kuyruğu şehire ise ondan yüz çevir.»

NOT : Ankaravi, bu fıkrada kuyruktan maksat ceset, yüzden mak-

sat ta kasıt ve himmettir. Yani bir kimseyi hakikat tarafına yönelmiş, kemâl ehli ile musahabe halinde görür isen o kimse arif ve fâdıldır, fakat cesedi salihler ve arifler içinde ama meyl ve muhabbeti dünyaya ise ondan yön çevir, buyuruyorlar.

Şimdi aşağıdaki mesneviler bu hakikati izah etmektedir :

Yükseklik surette değil ruhdadır

1 — عاشقی کالوده شددرخیروشر ـ خیر وشر منکر تو درهمت نکر

2 — باز اکر باشدسپید و بی نظیر ـ چونکه صیدش موش باشد شد حقیر

3 — آدمی برقد یك طشت خمیر ـ بر فزود از آسمان واز اثیر

4 — هیچ کرمنا شنید این آسمان ـ که شنید این آدمیٔ پر غمان

Tercemesi :

1 — Bir âşık hayır ve şerre ulaşabilir, sen onun hayırına şerrine değil himmetine bak.

2 — Doğan kuşu ne kadar beyaz ve eşsiz olursa olsun eğer fare avlıyorsa bayağıdır.

3 — İnsanın boyu bir hamur teknesi kadar amma mertebesi gök yüzünden de, esirden de üstündür.

4 — Hiç bir gök yüzü (Biz onu ulu kıldık) sözünü işitti mi. Bu sözü ancak derdlere uğrıyan insan duydu.

İZAHI : Mevlânâ bu mesnevilerde yine tekrar suretin kıymeti olmadığını işaret ederek iş, bu zahirî görünüşte değil, manevî yükseklıktedir. İnsan hayır sahibi de olur, şerre de düşebilir, iş himmettedir. Himmetsiz ise, cimri ise, yalnız kendini düşünüyorsa onun riyakârane taatlarının ne kıymeti var, buyuruyorlar.

Hülâsa, insanın boyu, cüssesi nedir ki; Hazreti Pir'in teşbihleri gibi bir hamur teknesi kadar.. Fakat (ولقد كرمنا بنى آدم...) (Biz insan oğlunu mükerrem kıldık) buyurulması onun boyuna, bosuna, cüssesine değil, manevî yüksekliğinedir. Gök bu kadar azamet ve rif'atıyla tekrim olundu mu?

Aşağıdaki mesneviler tekrar bu hakikata temas etmektedirler.

Cazibe kudreti surette değil, ruhtadır

1 — پیش صورتهای حمام ای ولد ـ عرضه کردی هیچ سیم اندام خود

2 — بکذری آن نقشهای همچو حور ـ جلوه آری با عجوز نیم کور

3 — درعجوزه چیست کایشان رانبود ـ که ترا زان نقشها باخود ربود

4 — تو نکویی من بکویم دربیان ـ عقل وحس ودرك وتدبیرست وجان

5 — جان چه باشد باخبر ازخیروشر ـ شاد بااحسان وکریان از ضرر

6 — چون سر وماهیت جان مخبرست ـ هر که او آکاهتر باجان ترست

7 — چون خبرها هست بیرون زین نهاد ـ باشد این جانها در آن میدان جماد

8 — جان اول مظهر درکاه شد ـ جان جان خود مظهر الله شد

Tercemesi :

1 — Ey oğul.. Hamam duvarlarına çizilmiş ruhsuz suretlerin önüne giderek kendi gümüş endamını arzeder misin?

2 — O huri gibi güzel nakışları bırakır geçersin de yarı kör acuzeye cilve edersin.

3 — Acuzede olupta o resimlerde bulunmıyan ne haslettir ki, seni o nakışları bırakıp ta acuze tarafına çeker.

4 — Sen söylemezsen onu sana ben beyan edeyim. Seni acuzeye kaptıran akıldır, histir, anlayıştır, tedbirdir ve nihayet candır.

5 — Can nedir.. Can, hayırdan, şerden haberi olan, kerem ve ihsana sevinip zarar gördüğünde ağlıyan varlık.

6 — Madem ki, canın sır ve mahiyeti hakikatten haberdar olmaktır, her kimde agâhlık ziyade ise o daha canlıdır.

7 — Bu tabiat âleminin haricinde öyle haberler, öyle sırlar ve bilgiler vardır ki, bu canlar o meydanda cemad gibi kalır.

8 — «Canı evvel» ancak Tanrı'nın dergâhına ulaştı. Canın canı ise Tanrı'ya mazhar oldu.

İZAHI : Kemal sahibi bir insanı kendine çeken kudret, suret ve nakış değil ruhtur. Meselâ, hamamdaki nakış ve suretlere hiç bir güzel kendisini arzetmiş midir. Hatta o kadar ki, bazan bir acuzeye bile temayül mümkündür de huri güzelliğine de malik olsa tasvire gönül bağlanamaz.

İşte Mevlânâ, bu hakikatı şöyle izah buyuruyorlar.

Yarı kör bir koca karı da olsa bizi tasvirden ve nakıştan ziyade kendisine temayül ettirir. Kudret, surete değil, akla, duyguya ve an-

layışa ve nihayet canadır. Demek ki, hakikî aşk, canlı da olsa soğuk put güzelliğine değil, zekâya ve duyguyadır.

Şimdi Mevlâna burada asıl canı tekrar şöyle izah buyuruyorlar :

Canın sır ve mahiyeti bir kelime ile hülâsa olunabilir. Agâhlık..

Hülâsa : Öyle güzellikler vardır ki, bu ruh onlar karşısında cemad menzilesinde kalmıştır.

Netice şudur ki, Allah'a bağlanan kalb dergâhta kalır. Fakat O'na tamamiyle ulaşan, O'na mazhar olur. Yani bu âlemde, ölümden evvel ölümle Hak'da fâni olan (ruhu vâsıl) Hak'ka ulaşır amma bizim hicapta kalan ruhumuz ancak dergâhın kapısına kadar yükselebilir.

***

Kibir; iman ve sıdka manidir

İnsanın bir yerde hatırı sayılarak nüfuz sahibi ve eski bir tabirle o yerin eşrafından olması kendisine daima sahta bir gurur ve yalâncı bir şeref verir ki, işte bu nefsanî kibir ve azamet her noktada Hak'kı kabulüne ve iman zevkine mânidir. Bu kabil kimseler iyi niyyetten mahrumdurlar. Kendilerinden başka herkesi küçük görürler. Bütün şerefi zenğinlikte ve mevkide zannederler. «Ben mevkiimle mütenasip olmayan bir adama nasıl tabi olurum, onun sözlerine nasıl kıymet verebilirim'' diyerek icabında küfürde kalmayı tercih ederler. İşte Peygamberimiz, amcası Ebutalibi imana davet ettiği halde, «Elimde büyüyen bir çocuğun dinine nasıl girebilirim, sonra bana eşrafı Mekke nederler» diye Peygambere iman etmemiştir. Peygamber kendisine yalnız bir şahadet getirmesini ve bu sırrın ikisinin arasında kalmasını teklif ettiği halde «Sır, iki dudaktan çıktı mı, derhal yayılır ve ben herkesin yanında hakir olurum» demiştir.

Halbuki hakikat herşeyin, her türlü şerefin üstündedir. İnsanın hangi yüksek mertebede olursa olsun ve ne taraftan gelirse gelsin hakikati derhal kabul etmesi kemalinin delilidir. Ârizî şeref ve nufuzun kıymeti nedir ki... fakat budalaca bir gururun esiri olan insan kendi yolunu kendisi vurmaktadır.

Şimdi Mevlânâ bu noktada, «Eğer Ebutalibe Hak'kın ezeli hidayeti mukadder olsaydı derhal mümin olurdu. O, ihtiyarının fitnesine uğramıştır» buyuruyorlar. Hakikatin bütün arzuların, hırsların, şeref duygularının tamamiyle kötüye kullanılmasının ihtiyardan geldiği ve ihtiyarın insana büyük azab veren tereddüdü doğurduğu muhakkaktır. Bunun için Mevlânâ, ihtiyarın fitnesinden Allah'a sığınıyorlar ve koskoca gök ve yer bu emaneti kabul etmedi ve nihayet insan bunu yüklenmiştir, hakikatini ortaya koyuyorlar.

Nitekim, Ahzap süresindeki şu âyeti celile bunu göstermektedir.

(انا عرضنا الامانة على السموات و الارض و الجبال فابين ان يحملنها و اشفقن منها و حملها الانسان انه كان ظلوما جهولا)

Meali : (Biz emaneti göklere, yere, dağlara arzettik. Yüklenmekten kaçındılar. Nihayet onu insan yüklendi. Çünkü o, bu tahammülün akibetinden çok cahil ve nefsi hakkında da pek zâlimdi).

Âyeti celiledeki emaneti, müfessirler, insanlar arasında birbirlerine vedia olarak verilen şey, ilâhî teklifler, ahde vafa, hak ve adl gibi daha bir çok manâlarla tefsir ediyorlarsa da mutasavvife ve bilhassa Mevlâna, bunu ihtiyarla tefsir ediyorlar. İnsanın derin bir tereddüt içinde, gâh ruh tarafına meyletmesi, gâh nefis ve hevasına uyması en ağır bir ezâ ve ızdıraptır, ve adeta bir can çekişmesi gibidir. Çünkü bütün teklifler, ahidler, adalet hepsi de ihtiyara bağlıdır. Nefsi emmarenin binbir ihtirası karşısında ihtiyarı hayra sevkedebilmek büyük bir mücadele ve tahammül kudretine mütevekkiftir. İşte bunun için yerler, gökler bu yükü almağa cesaret edememiştir.

Ba âyeti celilenin tefsirinde Ömer Rıza Doğrul : «Yer, gök, dağ bütün tabiat âlemi kendi tekâmülüne hizmet eden kanunlara tabi olduğu halde, insan bütün kuvvet ve melekelerini inkişaf ettirecek kanunlara sadık değildirler» diyorlar. Yani insan bütün kanunlara karşı gelmektedir ve nefsine zulmü de bu itibarladır. Onun için emaneti kabulden çekinmedi, demek istiyorlar. Sonra bu ilâhi hitabı bir temsilî istiare olarak almakta mümkündür. Kur'an, emanetin azametini dağlara taşlara benzeterek insanın bu yükü aldığını söylüyor. Netice şudur ki; en büyük sabır, nefis savaşıdır, bu da ihtiyara bağlıdır. İhtiyar ise; küllî irade karşısında hiçtir. Şimdi bundan daha büyük, bundan daha korkunç hangi meleke vardır.

***

İhtiyarın fitnesinden ve ihtiyarın sebeplerinden Tanrı'ya sığınmak ve münacaat

İnsanın, yaradılışı itibariyle ihtiyara ve ihtirasın sebeplerini istemeğe çok hırsı vardır. İnsan hasta olursa ihtiyarını az görür, sıhhat, ihtiyarın en kuvvetli sebebidir. Bunun için insan sıhhat ister ki, ihtiyarı ziyade olsun. Eski kavimlerden bir çoğuna Tanrı kahrının inmesi kendilerine ihtiyarın ve onun sebeplerinin ziyadeliğindendir. Hiç bir kimse Firavn'un aç ve muhtaç olduğunu görmemiştir. Bu sebeple Fir'avun azmış ve Allahlık davâsına kadar gitmiştir.

Şimdi Mevlânâ bu mukaddimeden sonra ihtiyarın fitnesi ve tereddüdün ızdırapları hakkında münacaatta bulunuyor ve yine ihtiyarın ruha verdiği sıkıntıları aşağıdaki mesnevilerle izah ediyorlar :

1 — اولم این جزر ومد از تورسید - ورنه ساکن بود این بحر ای مجید

2 — هم از آنجا این تردد دادیم - بی تردد کن مراهم از کرم

3 — ابتلام می کنی آه الغیاث - ای ذکور از ابتلات چون اناث

4 — اشتری ام لاغری وپشت ریش - ز اختیار همچو پالان شکل خویش

5 — این کژاوه که شود این سو کران - آن کژاوه که شود آن سو کشان

Tercemesi :

1 — İlâhî.. İçimdeki bu cezir ve med (iniş ve yükseliş) bana senden geldi. Yoksa bu deniz, Ey Rab'bım.. Tamamiyle sakin ve rahattı.

2 — Bana bu tereddüdü sen verdin.., Beni lûtfu kereminle tekrar tereddüdsüz bir hale getir.

3 — Meded ey Tanrı... Beni derdlere müptelâ kılıyorsun. Bu iptilâdan erler, kadınlara döndü.

4 — Sırtımda palana benziyen ihtiyar yüzünden ben, lağar ve arkası yaralı bir deve gibiyim.

5 — Arkamdaki mahfenin ağırlığı beni gâh bu tarafa, gâh o tarafa çekmektedir.

İZAHI : Mevlânâ, yukarıki sürhde de bahsi geçtiği gibi ihtiyarın ve onun verdiği tereddütlerin insanı nasıl dertten derde soktuğunu ve bütün benliğin denizdeki cezir ve medler gibi gâh alçalıp, gâh yükselerek nasıl fırtınalar kopardığını tasvir ve izahtan sonra ihtiyarı ve onun verdiği tereddüdü zaif bir devenin sırtına konmuş bir semere benzeterek daima bükülüp durduğunu söylüyorlar ve müteakiben her kelimesi bir hikmet ve hakikat olan mesnevilerine şöyle devam ediyorlar.

1 — صدهزاران سال بودم درمطار - همچو ذرات هوا بی اختیار

2 — کر فراموشم شدست آن وقت وصال - یادکارم هست درخواب ارتحال

3 — می رهم زین چارمیخ چارشاخ - می جهم درمسرح جان زین مناخ

4 — جمله عالم ز اختیار هست خود - میگریزد درسوی سرمست خود

5 — تا دمی ازهوشیاری وارهند - ننك خمر وزمر برخود می نهند

6 — جمله دانسته که این هستی فخست - فکروذکر اختیاری دوزخست

7 — می گریزند ازخودی دربیخودی - یا بمستی یا بشغل ای مهتدی

8 — نفس را زان نیستی وامی کشی - زانکه بی فرمان شد اندر بیهشی

9 — لیس للجن وللانس ان - تنفذوا من حبس اقطار الزمن

10 — لانفوذ الابسلطان الهدی - من تجاویف السموات العلی

11 — هیچ کس را تانکردد اوفنا - نیست ره در بارکاه کبریا

12 — چیست معراج فلك این نیستی - عاشقانرا مذهب ودین نیستی

Tercemesi :

1 — Yüzbinlerce sene havadaki zerreler gibi ihtiyarsızdım.

2 — Şimdi o zamanı ve o halimi unuttum amma uykuda başka bir âleme göçüp gitmek bana yadigâr kaldı.

3 — Uyku zamanı bu dört budaklı çarmıhtan kurtulur ve bu daracık yerden can mer'asına sıçrarım.

4 — Cümle âlem ihtiyardan kaçarak sarhoşluğa sapmaktadır.

5 — Ta ki, bir müddet şarapla, çalgıyla kendisini unutarak akıl ve ihtiyardan kurtulmuş olsun.

6 — Herkes bilir ki, bu mecazî varlık bir tuzak ve ihtiyara mensup olan düşünceler ve tereddütler ise, bir cehennemdir.

7 — Bunun için herkes kendi varlığından geçerek kendisini unutmak için ya sarhoşluğa sapmakta ve yahut bir işle meşgul olmaktadır.

8 — Fakat, nefsini yokluk âleminden tekrar çeker evvelki hale yine gelirsin. Çünkü bu bihoşluğa Allah'ın izni olmaksızın çıkmıştın.

9 — Cin ve ins için zamanın kuturlarından yani bu âlemden çıkmağa imkân yoktur.

10 — Yüce göklere çıkmak, ancak Sultanın hidayetiyle olur.

11 — Hiç kimseye fanî olmadan yani mecazi varlıktan geçmeden Allah'a varmağa yol yoktur.

12 — Feleğin miracı işte bu yokluktur. Âşıkların mezhep ve dini de yokluktan ibarettir.

IZAHI : İnsan unsurî hayata gelmezden evvel ruhlar âleminde hava zerreleri gibi yüzlerce sene ihtiyarsız uçmuşlardır. Gerçi biz şimdi o hayatı unuttuk amma, uyku ve rüyalar zaman zaman bize oradan nişaneler vermektedir. Nitekim geceleyin uykuda tabiat çarmıhından kurtulunca ne geniş, ne lâtif sahralara uçuyoruz. Fakat uyanınca ızdırab bizi tekrar sarar.

İşte Mevlâna, ihtiyarın verdiği sıkıntılardan bahsederken diyorlar ki, bu mecazî varlığımız bir tuzak, ihtiyarın verdiği tereddütler ve düşünceler ise birer cehennem azabıdır ki, insan bu ızdırabdan pek az zaman da olsa kendisini çalgıya, içkiye verir, veya bir işle meşgul olur. Fakat bu eğlence ve işretle kendisini unutma muvakkattir. Tekrar mecazi hayatın sıkıntılarına avdet eder. Çünkü bu yokluk, bu nefisten geçiş Allah'ın hidayetiyle değildir. Çünkü hakikî fena Rab'bın iznine bağlıdır. Nitekim birinci cildde tefsir edilen «Rahman süresindeki (ya ma'şerelcinni velins...) âyeti bu hakikati göstermektedir.

Sonra Mevlâna bahsi şöyle neticelendiriyorlar : Miraç, ruhun cismi kesafetten kurtularak Allah'a yaklaşması ve On'da fanî olmasıdır ki, işte âşıkların dini ve mezhebi ancak bu yokluktur.

***

Efendisinin kızına âşık olan Hindli kölenin hikâyesi

Zengin bir efendinin Hindli bir kölesi vardı. Onu küçüklüğündenberi beslemiş ve terbiye etmişti. Efendinin gayet güzel bir de kızı vardı. Kıza bir çok zenginlerden hergün görücüler geliyordu. Fakat efendi hiç birine meyletmiyor, malın, güzelliğin, efendizadeliğin bir kıymeti olmadığına inanıyordu. Nihayet iyi ahlâklı bir damad buldu. Fakat efendinin bütün ailesi, damadın malı ve halk arasında mevkii yoktur diye itiraz ediyorlardı. Efendi de onlara : «Asıl hazine ahlâktır, takvadır» diyordu. Ve kızını bu adamla evlendirmeyi kararlaştırdı. Evdeki küçük köle bunu işidince birdenbire büyük bir zafa uğradı, eridi, kurudu. Kölenin bu vaziyeti efendinin nazarı dikkatini celbediyordu. Bir gece karısına dedi ki : «Ey hatun.. kölenin bir kerre gizlice halini sor. Neden böyle zayıflamış, perişan olmuştur». Bunun üzerine kadın kölenin yanına gitti ve onu okşıyarak kendisinden hastalığının sebebini sardu. Köle cevaben : «Hanımcığım.. senden hiç ümid etmezdim ki, Efendimin kızını bir ecnebi kimseye nikâhlıyalım. İşte bunun için gönlümden yaralıyım. O bana lâyıktı». Kadın bu cevabı işidince çok öfkelendi. Kendi kendine diyordu ki : «O, anası kahbe Hind çocuğu ne oluyor ki, efendisinin kızına âşık olmuştur». Bunun üzerine koşarak kocasına geldi ve meseleyi anlattı. Efendi cevaben : «Sen sabırlı ol.. Ben ona öyle bir iş yapayım ki, kimse görmemiş olsun. Sen şimdilik onun kalbini hoş tut ve kızımızın kendine lâyık olduğunu anlat. Ta ki, o eski kuvvetini bulsun. Zira tatlı ve zevkli düşünceler insanı sağlamlaştırır. Keder, hastalığın ve zafın başlıca sebebidir». Bunun üzerine kadın : «Böyle hain bir köle helâk olsun. Niçin onu bu şekilde okşıyacak mışım» gibi itirazlarda bulunmuşsa da nihayet efendisinin tavsiyesini kabul etmiş ve köleye çok güzel vaidlerde bulunarak kızın kendisine verileceğini müjdelemiştir. Köle bu vaitten sonra gittikçe iyileşmeğe başlamıştır. Bir gün efendi bir çok kimseleri davet ederek kızını köle Ferec'e vereceğini söyledi. Herkes köleyi tebrik ettiler. Nihayet efendi, kuvvetli bir erkeğe kınalar yaktırarak gelin libasları geydirdi ve köle ile ikisini halvet eyledi. Şimdi o kuvvetli delikanlı köleye hücum ederek tecavuzda bulundu. Kölenin çığlık ve feryadlarına kimse aldırmadı. Sabahleyin köle alelusul hamama götürüldü. Köle hamamda iken efendi kendi kızını giydirip kuşatarak gerdek odasına koydu ve aile efradı da bir yere gizlendi. Köle hamamdan eve geldi. Gelini görünce iki elini ona doğru silkerek : «Hiç kimse senin gibi sureti güzel ve seyreti habis bir mel'una muhabbet etmesin. Gündüzün yüzü kadınlar gibi terütaze, geceleri aleti eşek aletinden beter bir kötüye düşmesin» dedi ve bırakıp kaçtı.

İşte bu âlemin nimetleri uzaktan pek hoştur amma yaklaştın mı mihnetten ibarettir. Uzaktan su görünür, yanına yaklaştığın zaman serabdan ibarettir. O kokmuş bir koca karıdır amma çok cilvelidir, kendisini yeni bir gelin gibi gösterir.

Şimdi Mevlânâ, bu hikâye üzerine şu mesnevileri söyliyorlar :

**Evlenmelerde mala, güzelliğe, mevkie değil;
ahlâka kıymet vermelidir.**

1 — گفت خواجه مال را نبود ثبات ـ روز آید شب رود اندر جهات

2 — حسن صورت هم ندارد اعتبار ـ که شود رخ زرد از یك زخم خار

3 — سهل باشد نیز مهتر زادگی ـ کی بود غره بمال وبارگی

4 — ای بسا مهتر بچه کز شور وشر ـ شد زفعل زشت خود ننك پدر

5 — پرهنر را نیز گر باشد نفیس ـ کم پرست وعبرتی گیر از ابلیس

6 — علم بودش چون نبودش عشق دین ـ او ندید از آدم الا نقش طین

7 — گرچه دانی دقت علم ای امین ـ زانت نگشاید دو دیدهٔ غیب مین

8 — اونه بیند غیر دستاری وریش ـ ازمعرف پرسد اربیش وکیش

9 — عارفا تو از معرف فارغی ـ خود همی بینی که نور بازغی

10— کار تقوا دارد ودین وصلاح ـ که ازو باشد بدو عالم فلاح

Tercemesi :

1 — Hoca dedi ki : «Malın sebatı yoktur. Gündüz gelir, gece gider».

2 — Suret güzelliğine de itibar yoktur. Yanak, bir diken yarasından solarn, sapsarı kesilir.

3 — Büyük bir mevki sahibinin oğlu olmak ta bir şey değildir. O da malına ve atına mağrur olur.

4 — Birçok mansıb ve devlet sahibi adamların oğulları vardır ki, bunların çirkin hareketleri babalarına âr olmuştur.

5 — Hünerli olmak iyi ise de, ona da pek tapma. Şeytandan ibret al.

6 — Şeytanın ilim ve hüneri vardı amma, din aşkı yoktu. Bunun için âdemi görmedi de Onun yaratıldığı çamuru gördü.

7 — Ey emin kimse.. Zahirî ilimde ne kadar dikkatli, ne kadar ileride olursa ol, senin gaybı görmiyen gözlerin bununla açılmaz.

8 — O suret gözü sarık ve sakaldan başka bir şey görmediği için ziyadeliği ve noksanı (muarrif)ten sorar.

9 — Ey ârif olan kimse.. Sen başkalarının tarifinden fariğ olmuşsun. Sen kendini daima parlıyan bir nur görürsün.

10 — Senin işin takvaya, dine ve salâha dayanmaktadır ki, her iki âlemde de felâh bunlardan gelir.

İZAHI : Bu cihanın bütün nimeti uzaktan hoştur. Fakat aldatıcıdır. Onlara haris olma.

Yukarıda da söylediğimiz gibi izdivaçlarda da malın ve güzelliğin kıymeti yoktur. Mal gider. Suret güzelliğini de dünya mihneti soldurur. Fakat ruh güzelliği ebedîdir. Büyük bir mevki sahibinin oğludur diye, kızını o gence vermek, bu da yanlıştır. Ekseriya bu delikanlı malına gururlanarak öyle çirkin hareketlerde bulunur ki, babası utancından yerlere geçer. Hatta hünerli olmak bile pek bağlanacak haslet değildir. Şeytanın da hüneri vardı amma hakikî din aşkı ve basîreti olmadığı için âdemin ruhî yüksekliğini görmedi de onun suretine, çamuruna baktı, ve bunun için Allah kapısından kovuldu.

Şimdi Mevlânâ, bahsi şöyle neticelendiriyorlar. Zâhirî ilimde ne

kadar kuvvetli olursak olalım, bu bilgi gayb gözünü açamaz. Bu maddî göz ancak sarığı ve sakalı görür. Fakat ârifler kakikati müşahede ederler.

Hülâsa; bir kimse kızını birisine vermek isterse mutlaka mütteki ve salih bir kimseyi seçsin. Fayda ve selâmet ancak buradan gelir.

Aşağıdaki mesneviler de bu hakikati izah etmektedir.

Dünya nimeti bir serabdır. Buna haris olma...
Kendi yükünü kendin taşı, başkasına yükleme.

1 — همچنان جملهٔ نعیم این جهان ـ بس خوشست ازدور پیش ازامتحان

2 — می نماید درنظر از دور آب ـ چون روی نزدیك باشد آن سراب

3 — آشکارا دانه پنهان دام او ـ خوش نماید ز اولت انعام او

4 — چون بپیوستی بدان ای زینهار ـ چندنالی درندامت زار زار

5 — نام میری و وزیری وشهی ـ در نهانش مرك و درد وجان دهی

6 — بارخود بر کس منه برخویش نه ـ سروری راکم طلب درویش نه

7 — مرکب اعناق مردم رامیا ـ تا نیاید نقرست اندر دوپا

8 — صورتی راکه بدل ره میدهند ـ از ندامت آخرش ده میدهند

9 — همچو پروانه زدوران ناررا ـ نوردید وبست آن سو باررا

10— چون بیامدسوخت پرش راکریخت ـ بازچون طفلان فتادوملح ریخت

11— باز دیکر برکمان وطمع سود ـ خویش زد برآتش آن شمع زود

Tercemesi :

1 — Bu cihanın bütün nimetleri, içine girip sınamadan evvel uzaktan çok hoştur.

2 — Nazara uzaktan su görünür. Fakat yaklaşıldı mı, serabdan ibarettir.

3 — Onun tanesi aşikârdır amma duzağı gizlidir. Bunun için evvelden sana hoş görünür.

4 — Ona ulaştın mı, nedametten inim inim inlersin.

5 — Beylik, vezirlik, şahlık gibi nam ve şöhretlerin iç yüzünde ölüm, derd ve can verme vardır.

6 — Yükünü başka bir kimseye yükleme, kendin yüklen. Başta bulunmayı az iste. Dervişlik daha iyidir.

7 — Halkın boynuna binme ki, ayaklarına nikris illeti gelmesin.

8 — Bir suret, gönüle girmeye yol buldu mu, insan nihayet nedamet ederek o suretten vaz geçer, nefret eder.

9 — Tıpkı pervane gibi ki, uzaktan ateş ona nur görünür ve yükünü o tarafa bağlar;

10 — Ateşe geldi mi, kanadı yanar ve kaçar. Fakat çocuklar gibi tekrar gelir, düşer ve yarasına tuz eker.

11 — Fakat tama'ından, fayda ümidiyle kendisini ateşe atar.

İZAHI : Tercemede de söylediğimiz gibi dünyanın bütün nimetleri geriden hoş görünürtamma bu nimetler daneye benzerler. Arkasında duzak gizlidir. Nitekim geriden pek cazip görünen beylik, vezirlik, şahlık gibi mevkiler içine girildiği zaman insanı belâdan belâya götürür. Tarih bize nice mevki sehiplerinin ne işkencelere uğradığını açıkça göstermektedir.

Şimdi Mevlânâ bunun için diyorlar ki : «Yüksek mevkilerde büyük bir gurur içinde halkın boynuna binenler sonunda nikris illetine tutulurlar. Kalb zenginliği bütün servetin üstündedir.» Hülâsa surete gönül verenler nihayet nedamet duyarlar. Surete tutulma, kendi işini kendin yap!..

Peygamberimiz bir hadisinde sahabeden Seveban'a hitaben : «Ya Seveban Eğer Allah'tan bir şey istiyorsan başkasından bir şey isteme. O Vakit sana cennet göstermiye kefilim» buyurmuşlardır.

Seveban, bu emir ve nasihattan büyük bir intibah hasıl etmiş ve hatta bir gün ata binip giderken kalabalık bir yerde kamçısı düşmüştür. Seveban attan inerek kamçıyı yerden almış ve tekrar ata binmiştir. Etrafında bulunanlara kamçının alınıp kendisine verilmesini söylememiştir.

Sonra Mevlânâ : «Pervaneye ateş uzaktan nur görünür. Bunun için ateşe atılır. Kanadı yanar fakat tekrar yine atılır ve nihayet düşer, mahvolur» buyuruyorlar ki, hayatta en kötü şey hırs ve başkalarının minneti altına girmektir.

***

«Savaş ateşini yaktılar mı Tanrı söndürür» Âyetinin Takriri

Birisi gece evinde yatarken bir ayak patırtısı duydu, Heman dışarı

çıktı. Hırsız tam önünde idi. Ortalık çok karanlık olduğundan onu görmüyordu. Adam kandili yakmak için çakmağı çaldı. Fakat kavın ateş almadığını görüyordu. Halbuki çakmağı her çaldıkça hırsız kavı parmağıyla söndürüyordu. Ev sahibi zannediyordu ki, çakmak ateş almıyor. Kendi kendine de «galiba bu nem kapmış» diyor ve uğraşıyordu.

Bunun üzerine Mevlâna şu Mesnevileri söylemektedir :

Kâfir, Gönül ateşini söndürmesini ve herşeyin hakiki yapıcısını göremez

1 — اینچنین آتش کشی اندردلش ـ دیدۂ کافر نبیند از عمش

2 — چون نمی داند دل دانندۂ ـ هست با کردنده کردانندۂ

3 — کرد معقولات میکردی ببین ـ اینچنین بی عقلی خود ای مهین

4 — خانه بابنا بود معقول تر ـ یا کی بی بنا بکو ای بی هنر

5 — خط با کاتب بود معقول تر ـ تا که بی کاتب بیندیش ای پسر

6 — پس چودانستی که قهرت میکند ـ بر سرت دبوس محنت میزند

7 — پس بکن دفعش چو نمرودی بجنك ـ سوی او کش بر هوا تیر خدنك

8 — همچو اسپاه مغل بر آسمان ـ تیر می انداز دفع نزع جان

9 — این جهان دامست ودانش آرزو ـ در کریز از دانها وآرزو

10 — پس پیمبر کفت استفتوا القلوب ـ کرچه مفتیتان برون کوید خطوب

Tercemesi :

1 — O'nun gönlünde de böyle bir ateş söndüren var amma, kâfir, gözünün körlüğünden dolayı söndüreni görmiyor.

2 — Nasıl olur da bilen bir gönül, dönen bir şeyin bir döndüreni olduğunu bilmez.

3 — Sen daima mâkulât etrafında dolaşırsın. Bir de gel de kendi akılsızlığını gör, ey aşağılık adam.

4 — Evi bir yapanın olması mı daha mâkuldur, yoksa bir yapıcısı olmaması mı a akılsız.

5 — Yazıyı yazanın bir kâtip olması mı makuldür, yoksa kâtipsiz de yazı olur mu?.. Bir düşün ey oğul.

6 — Madem ki Hak'kın seni kahredeceğini ve senin başına mihnet topuzunu vuracağını bildin,

7 — Haydi bakalım, Nemrud gibi sen de cenk et ve havaya ok at.

8 — Tıpkı Moğol askerleri gibi ki, onlar, ölüm döşeğinde bulunan bir hastanın Azrail canını almasın diye gökyüzüne ok atarlardı

9 — Bu cihan duzaktır. Onun danesi ise arzu ve şehvettir. Bunun için duzaktan kaç.

10 — Bunun için Peygamber, müftüleriniz, size hariçte kuvvetli emir ve fetvalar da verseler yine asıl fetvayı kalbinden iste, O'na danış...

İZAHI : Mevlâna'nın bu fıkrasından şu netice çıkıyor ki; gönülde Hak'ka olan ateş tam mânasıyla ona yönelmemişse Allah onu söndürür. Fakat basîreti olmayan şaşkınlar gönlün o ateşini söndürenin kim olduğunu bilmezler, İşte bunun gibi her dönenin bir döndüreni vardır. Yani hakikî müessir ve fâil Hak'tır, Fakat senin cüz'i aklın bunu idrâk etmekte kifayetsizdir.

Mevlâna bu noktada tekrar misaller veriyor. Yazının mutlaka bir yazıcısı olması mı akla daha yakındır, yoksa olmaması mı?.

Kezalik bir evin bir yapıcısı olmaması mı, yoksa bir yapanı bulunması mı akla uygundur ?.

En aşağı akıl bile bunu teslim eder ki, kendi kendine hiç bir şey vücuda gelemez. Akıllara hayret veren bu koca kâinat elbette bir sâniin eseridir. Bütün tasarruf Tanrı'nın olunca onun kahrından kaçmağa imkân yoktur. Ne gariptir ki, Nemrud gibi bir azgın güya Allah'ı yok edeceğim diye göğe çıkmak teşebbüsüne geçmiş ve oklar atmıştı. Tıpkı bunun gibi Moğol askerleri de hasta olan bir kimsenin güya Azrailden canını kurtarmak için gök yüzüne ok atarlardı. Bu derin bir gaflettir.

Mevlâna yine bir Mesnevisinde diyorlar ki : «Ey kendinin vücudunda mutasarrıf olan ve bütün mevcudatta dilediği gibi tasarruf kılan Tanrı'dan gafil olan kimse.. Eğer kaadir isen göklerin kuturlarından ve arzdan çık git.. Sen O'nun mülkünden nasıl dışarıya çıkarsın. Çünkü O'nun tasarrufundasın.»

Ahzab suresindeki âyeti celilenin tefsir ve izahında yukarıki bahislerde buna dair izahat verilmiştir.

Sonra Mâide suresinde (كلما اوقدوا نارا للحرب اطفأها الله ...)

Meali : (Onlar, harp ateşini yaksalar Allah o ateşi söndürür.)

Bu âyet Yahudilerin Tevrat hükmüne aykırı olarak Hak'kın emrine hiyanetlerinden dolayı nazil olmuştur ki, Allah onları tedip için evvelâ Babillileri, sonra Mecusileri, daha sonra da Müslümanları mu-

sallat etmiştir. Şimdi buradan umumi bir hüküm çıkararak diyebiliriz ki, azgınlık ve hıyanete devam eden her kavmin her türlü teşebbüsünü ve kalbindeki idrâk ateşini Hak söndürür. Tam bir sıdk ile Hak'ka yönelmedikçe salâh yoktur.

Padişahın, Ayaz'ın hareketini beğenmiyen emirlere onun fazilet ve üstünlüğünden bahsetmesi

Ayaz hikâyesini beşinci cildde görmüştük. Cenabı Pir mühim hikmetleri ihtiva eden o kıssayı bu cildde de tekrar ele alıyorlar.

Emirler, padişahın Ayaz'a olan teveccühünü çekemiyerek hükümdarın huzurunda Ayaz'a atıp tuttular. Bunun üzerine Sultan Mahmud otuz kişilik bu emirler kafilesiyle sahraya av avlamağa çıktı. Bu esnada padişah uzaktan bir kervan gördü ve emirin birisine : «Git bu kervana sor, hangi şehirden geliyorlarmış» dedi, Emir gitti, sorup anlıyarak dönüp geldi, ve padişaha dedi ki : «Rey şehrinden geliyorlar mış.» Padişah emire hitaben : «Peki buradan nereye doğru gidiyorlar sormadın mı?» deyince emir durakladı. Şimdi padişah bir diğer emiri çağırarak dedi ki : «Sen git bakalım, ey yüce kişi bu kervan nereye doğru gidiyormuş, sor, anla.» O bey de gidip geldi ve «Padişahım.. Yemen tarafına gidiyorlarmış» dedi. Bunun üzerine padişah : «Peki.. yükü ne imiş» deyince bu bey de cevap veremedi. Şimdi padişah bir başka emiri gönderdi. O da anlayarak dönüp geldi : «Padişahım.. her cins eşya var amma, çoğu Rey kâseleri..» deyince padişah : «Peki Rey'den ne vakit çıkmışlar ve buraya kaç günde gelmişler» dedi. Emir cevap veremedi. Padişah böyle otuz bey gönderdi. Hepsi de bu şekilde kendiliklerinden başka sualler sormağı akıl edemiyerek padişahın yalnız sualini sorup döndüler. Bunun üzerine şah emirlere dedi ki : «Ben bir gün yine böyle bir kervan gördüm : «Bunlar hangi taraftan geliyorlar» diye tek başına Ayaz'ı gönderdim. O gitti, bütün herşeyi tamamiyle sorup öğrenmiş. Dönüp gelince bana noksansız anlattı. Yani bu otuz beyin otuz defa gidip öğrendiğini o bir defada anlayıp geldi. Ey Emirler.. Anlaşıldı ki Ayaz hepinizden akıllıdır» dedi. Bunun üzerine beyler dediler ki : «Padişahım bu bir zekâ işidir. O da bir Tanrı vergisi, çalışmakla olmaz ki.» Bunun üzerine padişah bu cebrice söze alındı, ve dedi ki : «İnsanın elde ettiği şey zarar ise çalışmamasından, eğer kâr ise çalışıp çabalamasından hasıl olur. Eğer böyle değilse, Adem «Ya Rab'bi.. biz nefsimize zulmettik bu hareket bizim taksiratımızdır» der mi idi. O da İblis gibi : «Ey Tanrı sen beni igva ettin. Hem kadehimizi kırıyor, hem de bizi dövüyorsun» derdi.

Şimdi Hazreti Pir bu münasebetle tekrar takdir ve ihtiyar hakkında şu Mesnevileri söyliyorlar :

1 — بل قضاحقست وجهد بنده حق ـ هین مباش اعور چو ابلیس حق

2 — در تردد مانده‌ایم اندر دو کار ـ این تردد کی بود بی اختیار

3 — این کنم یا آن کنم او کی کوید ـ که دو دست و پای او بسته بود

4 — هیچ باشد این تردد در سرم ـ که روم در بحر ویا بالا پرم

5 — پس تردد را بباید قدرتی ـ ورنه آن خنده بود برسبلتی

6 — بر قضا کم نه بهانه ای جوان ـ جرم خود را چون نهی بر دیگران

7 — خون کند زید و قصاص او بعمرو ـ می خورد عمر بر احمد حد حر

8 — در چه کردی جهد کن با تو نکشت ـ تو چه کاریدی که نامد ریع کشت

9 — فعل تو که زاید از جان و تنت ـ همچو فرزندت بگیرد دامنت

10— فعل را در غیب صورت میکنند ـ فعل دزدی را نه داری میزنند

11— دار کی ماند بدزدی لیك آن ـ هست تصویر خدای غیبدان

12— در دل شحنه چو حق الهام داد ـ کین چنین صورت بساز از بهر داد

13— تا تو عالم باشی وعادل قضا ـ نا مناسب چون دهد داد و سزا

14— چونکه حاکم این کند اندر کزین ـ چون کند حکم احکم این حاکمین

15— رنج را باشد سبب بد کردنی ـ بد ز فعل خود شناس از بخت نی

16— متهم کن نفس خود را ای فتا ـ متهم کم کن جزای عدل را

17— در فسون نفس کم شو غرهٔ ـ کافتاب حق نپوشد ذرهٔ

18— هست این ذرات جسمی ای مفید ـ پیش این خورشید جسمانی بدید

19— هست ذرات خواطر و افتکار ـ پیش خورشید حقایق آشکار

Tercemesi :

1 — **Kaza Haktır, fakat kulun çalışması da hak.. Kendine gel, köhne İblis gibi kör olma.**

2 — **Meselâ, iki iş arasında tereddüde kalmışız. Bu tereddüt ihtiyarsız nasıl olur.**

3 — **Hiç iki eli, iki ayağı bağlı bir kimse bunu mu yapsam, yoksa onu mu, der mi?**

4 — **Denize mi girsem, yoksa yukarılarda mı uçsam diye tereddüde düşer mi ?..**

5 — **Şu halde tereddüde bir kudret lâzımdır. Yoksa adamın bıyığına gülerler.**

6 — **Yiğitim.. Kaza ve kadere az bahane bul. Kendi cürmünü başkaları üzerine niçin koyuyorsun.**

7 — **Zeyd bir kana girsin kısasını (cezasını) Amir çeksin, Ömer şarap içsin, haddi hamri (şarabın cezasını) Ahmed çeksin.. bu olur mu?**

8 — **Ey insan.. sen neye çalıştın da sana râci olmadı. Ne ektin de o tohumun mahsulü sana gelmedi. (Ne ekersen onu biçersin).**

9 — **Canından, teninden doğan işin, senin olğun gibidir, gelir senin eteğini tutar.**

10 — **Yapılan işe gayb âleminde bir suret verirler. Hırsızlık için dar ağacı kurmazlar mı?.**

11 — **Fakat dar ağacı hırsızlığa benzemez amma o, gaybı bilen bir Tanrı'nın bir tasviridir. (Yani Tanrı hırsızlığı gaybda dar ağacı şeklinde tasvir etmiştir.)**

12 — **Tanrı, şahnenin gönlüne bu fiil için böyle bir suret meydana koy diye ilhamda bulunmuştur.**

13 — **Sen de bilirsin ki, kaza insana yaptığına uygun olmıyan cezayı vermez.**

14 — **Bu dünyada hâkim bile bunu seçerken hâkimlerin ahkemi olan Tanrı nasıl olur da bu doğru ve adaletli hükmü vermez.**

15 — **Zahmet ve elemin sebebi kötülük etmektir. Bu kötülüğü kendi fiilinden bil.. taliinden değil..**

16 — **Civanım.. kendi nefsini müttehim kıl. Adlin cezasını az kına.**

17 — **Nefsin efsununa mağrur olma. Hak'kın güneşi hiç bir zerreyi örtüp kaybetmez.**

18 — **Bu cismanî güneşin karşısında cisme ait zerreler nasıl aşikâr görülürse,**

19 — **Hatıra ve düşüncelerin zerreleri de elbette hakikat güneşinin önünde öyle zâhir ve aşikâr olacaklardır.**

İZAHI: Mevlânâ, yukarıdaki bahislerde uzun uzadıya izah buyurdukları cebir ve ihtiyar bahsine tekrar temas ediyorlar. Tanrı'nın takdiri hakdır. Fakat, benim için artık böyle yazılmış diye çalışmayı bırakarak tenbel bir halde kalmakta körlüktür. Çünkü şeytan Âdeme secde etmesi hakkındaki emri ilâhî karşısında Âdemin manevî yüceliğini değil, onun çamurunu gördü.

Sonra cenabı pir, ihtiyarın varlığına en canlı bir misal olarak tereddüdü alıyorlar. İnsanın her hangi bir işi şöyle mi yapsam, veya böyle mi?.. Yahut şuraya mı gitsem, buraya mı?.. diye düşünmesi ihtiyarın en kuvvetli delilidir. Eğer insanda hiç bir ihtiyar ve irade yoksa, her şey Hak'dan gelerek insan bir âlet ise tereddüde düşmeğe lüzum kalmazdı, Çünkü tereddüt için bir kudret lâzımdır ki, o da ihtiyar kuvvetidir.

Sonra Mevlânâ, her şeyi kadere atfeden cebrilere karşı «Yaptığın işlerde kaza ve kaderi bahane yapma. Kendi cürmünü başkalarına atfetmek hatadır. Sen istedin, o halketti. Hayrın da, şerrin de hâlikı O'dur. Herkes kendi çürmünün cezasını çeker. Ahmedin yerine Mehmed ceza görmez» diyorlar ve insanın yaptığı hareketleri şöyle izah buyuruyorlar: «Senin maddî ve manevî bütün işlerin ve hareketlerin senin oğlun gibidir. Evlâd babanın bir eseri olduğu gibi fiil de senindir. Nihayet bir gün seni bulur ve eteğine yapışır».

Sonra yaptığımız hayır ve şer her nevi amelin muhakkak gayb âleminde bir sureti vardır. Meselâ, katlin cezası idamdır, Dar ağacıdır. Bu dar ağacı katil fiilinin suret almasıdır. Her amelin cezasının sureti amelin misli olmak lâzım gelmez. Meselâ, katil dar ağaçına benzer mi?. Biri suretten âri olan suç, diğeri şekil ve surettir. İşte Allah, dünyada bu fiili işliyen insanların asılması için şahnenin (hukukçuların) gönlüne bu sureti ilham etmiştir.

Görülüyor ki; beşerî kanunlar da Hak'kın ilhamıdır. Ancak ilâhî kanundan farkı şudur ki, ilâhî kanun doğrudan Hak'kın emridir. Vahyile olur. Beşerî kanun da yine Hak'kın emridir, fakat bilvasıtadır ve şahnenin kalbine doğar.

Hülâsa; Allah, fiilimize göre ceza verir. Her zulüm ve itisafın, her iyi amelin ceza ve mükâfâtı vardır. Yaptığımıza uygun olmıyan cezayı vermez, âdildir. Ne hacet.. dünyada hâkim bile her amelin uygun cezasını seçmek için incelemeler yaparken hâkimlerin hâkimi olan Tanrı, elbette her şeyde yüksek adalet gösterecektir.

Netice şudur ki; insan, bütün gelen kötülüklerin kendi fiillerinin eseri olduğunu iyi bilmelidir. Kaderim böyle imiş demek, onu kurtarmaz.

Şunu da bilelim ki; en ufak bir sıkıntımızın dahi her hangi bir

suçtan geldiği ve önceden ilâhî bir tenbih ve işaret olduğu muhakkaktır.

Ayağımıza bir taş dokunsa dahi yine Hak'dan bileceğiz.

***

Kendisini otların içine gömerek tuzak kuran bir avcının hikâyesi

Bir avcı kendisini ot sansınlar diye otların arasına bürünmüş, başına da külâh gibi gül ve lâleler koymuştu. Akıllı bir kuş oraya yaklaştı, ve onun bir adam olduğunu anlar gibi oldu, amma şüpheleniyordu. Bir taraftan da ihtiyaç ve yoksulluk onun gözünü karartmıştı. Daha fazla yaklaşınca nihayet otun arasında bir adam olduğunu gördü ve : «Sen kimsin, böyle yeşiller giymişsin. Bu vahşi ovada yalnız korkmuyor musun». Adam cevap verdi : «Ben bir zahidim. Dünyadan elimi çektim. Madem ki sonunda ölerek yalnız kalacağım ve nihayet çenemizi bağlıyacaklar, şimdiden çeneyi az oynatmak lâzım» dedi. Kuş: «Azizim., halvette oturma. Müslümanlıkta papazlık yoktur. Nâsın hayırlısı halka faydası olandır» dedi. Adam : «Aklı tam olmıyan kimse akıllı kişinin yanında taşa, kerpice benzer. İnsan bunlardan zarar görür. Hatta onlar kerpiçten de beterdir. Çünkü taş ve kerpiç insanın yolunu vurmaz. Halbuki onlardan binlerce zarar gelir». Kuş: «İyi amma asıl makbul olan insan böyle yol vuranlarla savaşandır». Adam : «Evet amma.. Bu savaşı yapmak için güç, kuvvet lâzımdır. Bu olmayınca çekilmek doğru olur». Kuş : «Burada lâzım olan yalnız kuvvet değil, yüreğin doğru olması gerek. Böyle olunca insanın pek çok dostu ve yardımcısı olur. Her ızdırap halinde sana yakınlık gösterirler. Tanrı her cinse eş yarattı. Böyle yapa yalnız kalmak ve cemiyetten kaçmak, hüsran içinde kalmaktır» dedi ve avcıya daha fazla yaklaşarak: «Bu buğdaylar nedir» dedi. Adam : «Bunlar bir yetimin emaneti, yetim malı». Kuş : «Amma şimdi ben pek acım.. Şu anda bana leş bile helâl. Müsaade et de bir parça yiyeyim». Adam : «Fetvayı kendin veriyorsun. Eğer zaruretin yokken yersen suçlu olursun. Fakat madem ki yiyeceksin, parasını ver bari» dedi. Kuş o anda kendisinden tamamiyle geçerek buğdaya yanaştı ve yemeğe başladı. Fakat tuzağa tutuldu. Nice (Yasin), nice (En'am) okudu amma fayda etmedi.

Şimdi Mevlâna bu hikâye üzerine şu Mesnevileri söyliyorlar :

İslâmlıkta papazlık yoktur. Her şey çift yaratılmıştır. Kuvvet cemiyettedir-

1 — خیر ناس ان ینفع الناس ای پدر - گر نه سنگی چه حریفی با مدر

2 — مصلحت در دین ماجنك وشكوه ـ مصلحت در دین عیسی غار و كوه

3 — كر نباشد یاری دیوارها ـ كی برآید خانه وآنبارها

4 — هر یكی دیوار اكر باشد جدا ـ سقف چون باشد معلق در هوا

5 — كر نباشد یاری حبر وقلم ـ كی فتد برروی كاغذ یارقم

6 — این حصیری كه كسی می كسترد ـ كرنه پیوندش بهم بادش برد

7 — حق زهر جنسی چوزوجین آفرید ـ پس نتایج شد ز جمعیت بدید

Tercemesi :

1 — Halkın hayırlısı, halka menfaati olandır. Eğer taş değilsen kesekle, toprakla ne işin var.

2 — Bizim dinimizde en mühim iş cenk ve kudrettir. İsa dininde ise mağaraya ve dağa çekilmektir.

3 — Eğer duvarın yardımı olmasa bir ev veya anbar nasıl meydana gelir.

4 — Eğer duvarın herbiri biribirinden uzak olsa tavan havada asılı kalır.

5 — Eğer mürekkep ve kalemin yardımı olmasa kâğıdın üstünde yazı ve rakam nasıl düşerdi.

6 — Hasırı döşeyen kimse onları birbirine örmese parçaları rüzgâr alır götürürdü.

7 — Hak her cinsi çift yaratmıştır. Binaenaleyh her şeyin sonuçları cemiyetle aşikâr olur.

İZAHI : Kuş ve avcı hikâyesi bize gösteriyor ki, insanın daima inzivaya çekilerek cemiyetten kaçması doğru değildir. Halka faydalı olmamız ve her şekilde çalışmamız lâzımdır.

Sonra Mevlâna, cemiyet hayatının büyük kudretini şu teşbihlerle ifade ediyorlar. Cemiyet bir ev ise, onun duvarları ferdlerdir. Duvarlar ayrı ayrı kalırsa yani ferdler biribirinden uzak bulunurlarsa cemiyet binası nasıl kurulabilir.

Sonra diğer bir teşbih ile mürekkep ve kalem gibi unsurlar olmasa kâğıda yazı nasıl akseder. Yine meselâ, bir hasırı yapmak için onun bütün elyafını bir araya getirip örmek lâzımdır. Parçalar ayrı ayrı durdukça hasır vücuda gelmez. Yani cemiyet nescinin lifleri ferdlerdir. Birbirinden ayrı kaldıkları zaman cemiyet nescini nasıl doku-

yabiliriz. Sonra, Allah kâinatta her şeyi çift yaratmıştır. Tek unsurdan bir şey vücuda gelmez. Bir kaç şeyin bir araya gelmesinden nice şeyler vücuda gelir.

Netice şudur ki : Her şeyin sonucu cemiyete bağlıdır. Görülüyor ki, Cenabı Pir papazlar gibi ferdiyetçiliği tamamen reddediyorlar ve bu günün cemiyet felsefesini yedi asır evvel kurmuş oluyorlar.

Bahsi bitirmezden evvel şurasını söyliyelim ki Mevlânâ'nın bu hikâyede işaret buyurdukları gibi cemiyet içinde her türlü kötülükler olabilir. Vazifemiz, bir kenara kaçmak değil, onlarla şiddetli mücadeledir. Cemiyetin en yüksek, en hayırlı ferdleri işte bu mücahidlerdir.

***

Koçu ve elbisesi çalınan bir şahsın hikâyesi

Birisinin bir koçu vardı. Boynuna bir ip bağlamış, arkasından çekip götürüyordu. Bir hırsız koçun ipini kesip koçu götürdü. Sonradan adamın haberi olunca şaşırarak sağa, sola koşmağa başladı. Nihayet bir kuyu başında bir adamın: «Eyvahlar olsun» diye çırpındığını gördü. Ona dedi ki: «Ne feryad ediyorsun?». Hırsız: «Kuyuya altın torbam düştü. Eğer sen bunu çıkarabilirsen sana beşte birini veririm» dedi. Adam hesap etti. Yüz altının beşte birine bir deve verirler, dedi. ve bir koç gittiyse Allah bana onun karşılığı olarak bir deve parası verdi diye sevindi. Elbisesini çıkarıp kuyuya indi. Hırsız da onun elbiselerini alıp kaçtı, şimdi adam birde elbiseden oldu. İşte tama' ve hırs insanın basiretini böyle bağlar.

DİĞER BİR FIKRA :

Bir kervancının hikâyesi :

Bir kervan muhafızı uyumuştu. Hırsızlar gelip kervanı soydular. Sabahleyin kervan halkı uyandı Mallarının yerinde yeller esiyordu. Kervan muhafızına : «Bizim mallarımız ne oldu» diye sordular. Muhafız : «Gece hırsızlar geldi, hepsini alıp götürdüler» dedi. Bunun üzerine mal sahipleri : «A, sersem herif.. o halde sen ne yaptın» dediler. Muhafız cevap verdi : «Ben bir kişiyim, onlar silâhlı, bıçaklı adamlar... bağırmak istedim amma üzerime hücum ettiler. Korktum. O vakit bağıramadım amma şimdi istersenis bağırıp çağırayım» dedi.

Mevlânâ bu hikâye ile her şeyin tedbirinin vaktinde alınmasını istiyor ve bilhassa ömrünü beyhude geçirenlere ve tedbirsizlikten büyük mahrumiyete uğrıyanlara feryad etmenin bir faydası olmadığını beyan ediyorlar.

Müteakiben (Hadid) suresindeki (لكيلا تأسوا على ما فاتكم ولا تفرحوا بما آتيكم والله لا يحب كل مختال فخور)

Âyeti Celilesi veçhile fevt olan şeylere mahzun olunmamalı ve gelen nimetlere de ziyade sevinç göstermemelidir. Tedbir, belâdan sonra değil, daha evvel gerektir.

***

Bir âşıkın sevgilisini beklerken uyuması

Vaktiyle bir âşık vardı. Yıllarca bir sevgiliye bağlanıp kalmıştı. Sevgilisi bir gece onu evine davet etti. Adam yıllardır beklediği bu birleşmeye nail olduğundan dolayı kurbanlar kesti ve geceleyin sevgilisinin evine giderek onun tarif ettiği odaya girdi. Gece yarısına kadar bekledi ve nihayet bir uyku basarak uyudu. Gece yarısından sonra sevgilisi geldi ve âşığını uyur görünce onun yeninden bir parça kesti ve : «Sen çocuksun.. bunlarla oyna» diyerek âşığının cebine ceviz doldurdu ve bırakıp gitti.

Âşık uyanınca yanıbaşında yenini ve cebinde cevizleri gördü. De di ki : «Her şey doğruluğa ve vefaya bağlıdır. Bize ne geliyorsa yine bizden gelir».

DİĞER BİR FIKRA :

Sarhoş bir Türk beyinin sabaha karşı bir çalgıcı istemesi

Bir Türk emiri seher vakti uyandı. Sarhoşluğun verdiği mahmurlukla bir çalgıcı istedi. Çalgıcı geldi ve uyutucu bir şarkı okumağa başladı. Şarkı şu :

Bilmem ki sen gül mü, ya susen misin?
Bilmem ki sen ay mısın, yoksa put musun?..
Bilmem ki sana nasıl hizmet edeyim:
Susuyum mu, yoksa söyleyim mi?...
Bilmem ki beni bazan karalarda,
Yürütüyor, bazan da denizlere garkediyorsun v. s.

İşte çalgıcının bu mealde ve daima «bilmezem» demesi emiri fena halde kızdırdı. Hemen yerinden fırlayıp çalgıcının üzerine topuzla hücum etti: «A kaltapan,. bilmiyorsan nâne yeme., biliyorsan söyle. Bilmezem, deyip durma» dedi. Çalgıcıyı güçlükle emirin elinden kurtardılar.

Fıkranın izahı :

Mıtrıbın (çalgıcının) okuduğu bütün gazellerde «Bilmezem» diye daima nefi siğası kullanmasını ve emirin bunun inceliğine varamamasını Mevlâna bir mesnevisinde şöyle izah ediyorlar :

«Sözde bir şeyi nefyetmek, bir şeyi isbat etmek içindir. Nefyi bırakta bize isbattan başla. Bu değil, o değil sözünü terket. Var olanı ortaya koy. Nefyi bırak, var olana tap».

Yani ehlullah için nefi yoktur. Onlar zaten eşyanın varlığını nefyederek vücudu tevhit etmişler ve Hak'la beraber olmuşlardır. Halbuki biz unsurî ve mecazî hayat içinde bütün eşyayı başlıbaşına mevcut zannediyoruz. Bunun için yoğu, nefyetmeden; varı, isbat edemiyoruz. Bunun için (Lailahe) nin ardından (illallah) diyerek nefiyden isbata geçiyoruz.

Hülâsa; Allah'a yaklaşan ehlullah hakikî varlık içindedirler. Onlar için nefiy ve isbat ortadan kalkmıştır. Netice şudur ki; hakiki benliğimizi idrâk edebilmek için bu mecazi benliği nefyetmek, yoketmek yani ölümden evvel ölmek lâzımdır. İşte mıtrıbın «bilmezem» demesi görünen şeylerin hayalden ibaret olmasındandır. Çünkü asıl varlık O'dur.

Şimdi Mevlânâ bu hakikat üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar:

Hakikî aşk ve
Hakikî mıtrıb

1 — ای برادر عشق و ناموس راست نیست ـ بر در ناموس ای عاشق مئیست

2 — مطرب جان مونس مستان بود ـ نقل وقوت وقوت مست آن بود

3 — آن شراب حق بر آن مطرب برد ـ وین شراب تن ازین مطرب چرد

4 — جسمها چون کوزهای بسته سر ـ تا که در هر کوزه چه بود آن نکر

5 — کوزهٔ آن تن پر از آب حیات ـ کوزهٔ این تن پر از زهر ممات

6 — کر بظر وفش نظر داری شهی ـ ور ظرفش بنکری تو کمرهی

7 — لفظ را ماندهٔ این جسم دان ـ معنیش را در درون مانند جان

8 — پس ز نقش لفظهای مثنوی ـ صورتی ضالست وهادی معنوی

9 — در نبی فرمود کین قرآن زدل ـ هادی بعضی وبعضی را مضل

Tercemesi :

1 — Ey birader.. Aşk ile namus uzlaşmaz. Ey âşık, namus kapısında durma.

2 — Can mıtrıbları sarhoşlarla ünsiyet etmişlerdir. Onların mezesi, gıdası, kuvveti o mıtrıbdır.

3 — Hak'kın şarabı insanı o ilâhî mıtrıba götürür. Beriki ten şa-

rabı da bu cismanî mıtrıbdan otlar.

4 — Bedenler, başları bağlanmış testilere benzerler, Her testide ne varsa ona bak.

5 — O beden testisi abıhayatla doludur. Bu bedenin testisi ise ölüm zehiri ile..

6 — Eğer vücut testisinin mazrufuna bakarsan, yani bedene değil, sıfatlarına nazar edersen manevî şah'sın.. zarfına bakarsan yolunu sapıttın, gitti..

7 — Lâfzı bu beden gibi bil. Mâna da bu badenin içindeki cana benzer.

8 — Mesnevinin sözlerinin yalnız nakış ve suretlerinde kalanlar dalâlettedirler. Asıl mânaya nufuz edenler ise hidayete erişmişlerdır.

9 — Tanrı buyurdu ki : «Bu Kur'an. gönül yüzünden bazılarını hidâyete götürdü, bazılarını da dalâlette bıraktı.»

İZAHI : İlâhî aşkta öyle bir kudret vardır ki, ona vasıl olanlar yüksek bir cezbe ve heyecan içinde bu âriyet kayatın kaydından, hayasından azâde kalırlar. Bunun için aşk ile namus birleşemez. O hiç bir kayda tabi değildir.

Sonra bu ilâhî aşk ile sarhoş olanlar mıtrıbın nağmelerinden ruhanî zevk duyar ve o sesler gönüllere hatifî bir sada gibi akseder. Ten şarabı içenler ise o mıtrıbdan nefsanî zevk duyarlar.

Şimdi Mevlâna, bunu şöyle bir teşbih ile ifade ederler :

Bizim cisimlerimiz ağızları kapalı testilere benzerler. Bu testinin yani bu cismin bazısı abıhayatla, bazısı zehirle dolmuştur. İman ve ikan içinde olanlar ebedî hayatın suyunu içmişlerdir. Nefsanî hırs içinde kalanlarsa hakikî hayattan mahrumdur ve olanların dirilikleri ancak hayvanîdir.

Bunun için sen zarfa değil, mazrufa bak. İnsanın zâhirî güzelliğine değil, onun bâtınına nazar eyle...

İnsanın cismi lâfza benzer, ruhu da o lâfzın mânası gibidir. Mânası olmıyan yani derunî ve bâtınî bir kudrete malik bulunmıyan cismin ne kıymeti var.

Sonra Mevlânâ; bunu, Kur'an ve mesnevinin suret ve mânaları üzerinde tahliller yaparak şöyle izah ediyorlar :

Mesnevinin zâhirî mânasında kalanlar sapıtırlar. Tam bâtınına ulaşanlar ise doğru yola girmişlerdir. Nitekim mesnevinin bazı hikâyeleri vardır ki, zâhiren müstehcen ve adeta ahlakı ifsâd eder mahiyette görünür. Halbuki onların içine nüfuz edebilirsek görürüz ki, bu hikâyeler bir talim ve terbiye kaynağıdır.

Sonra yine mesnevinin büyük sırlarla dolu çok ince, nüfuz edilmesi çok müşkil bazı beyitleri vardır ki, bunların mâna ve ruhuna nüfuz edemiyenler yanlış anlamaları yüzünden hakikat yolundan sapıtır giderler.

Nitekim bu hakikatleri çözmeğe muktedir olmadıkları için ehlullahtan bir çokları cahilce düşüncelerin kahrına uğramışlar ve diğer taraftan yine bu esrara nüfuz edemiyenler sapıtmış gitmişlerdir.

Kur'an'ı kerime gelince ; Onun tam bâtınına nüfuz edemiyen maddeciler O'nun zâhirî mânasına bakarak Kur'an'ın azametini takdir edemiyorlar ve inkâra gidiyorlar. Kur'an'ın zâhir ve bâtın mânaları hakkında üçüncü cildde lâzım gelen izahat verildiğinden burada tekrar etmiyeceğiz.

İşte bunun için Kur'an, bazılarına dalâlet, bazılarına da hidayet kaynağı olmuştur.

***

Bir âmanın Peygamberin evine gelmesi ve Hazreti Ayşe'nin âmanın önünden kaçması

Bir gün Hazreti Peygamberin huzuruna bir kör geldi. Peygambere hitaben : «Ey her talibe büyük kudretler bahşeden nebi !.. Sen ebedî hayat suyunun emirisin. Ben onun susamışlarındanım.. meded... Beni maneuî hayat suyuyla yıka...» dedi.

Âma içeri girerken Hazreti Ayşe örtünmek üzere perdenin arkasına gizlendi. Peygamber sınamak için : «O kadar gizlenme, o seni görmiyor ki» dedi. Ayşe elleriyle işaret ederek şu cevabı verdi : «O beni görmiyorsa ben onu görüyorum».

Mevlânâ bu kıssa üzerine şu mesnevileri söyliyorlar :

Güzel olanın kıskançlığı da ziyade olur

1 — هر که زیبا تر بود رشکش فزون - زانکه رشك از ناز خیزد یا بنون

2 — کنده پیران شوی را قا دهند - چونکه از زشتی و پیری آ کهند

3 — همچو طاووسان پری عرضه کنید - بازمست و سرکش و معجب شوید

4 — بنگرید آن پای خود را زشت ساز - همچو چارق کو بود شمع آیاز

5 — غیرت عقلست بر خوبی روح - پر ز تشبیهات و تمثیل این نصوح

Tercemesi

1 — Kim daha güzelse kıskançlığı da o kadar fazladır. Çünkü

Kıskançlık nazdan gelir, oğullarım...

2 — Kokmuş koca karılar erlerine kuma getirirler. Çünkü kendi çirkinliklerini kartlıklarını bilirler.

3 — Tavuslar gibi kanadlarınızı gösterin, sarhoş olun, baş çekin ve ululanın. Fakat,

4 — Çarık nasıl Ayaz'ın mumu olmuşsa siz de arada bir ayağınıza bakın.

5 — Ruhun güzelliğine karşı akıl kıskançtır, Bu sebeple bütün nasihat verici sözlerin teşbihlerle, temsillerle dolu olması bu kıskançlıktandır.

İZAHI : Güzeller daima kıskançtırlar. Çünkü güzellik nazla beraberdir. Güzelligi tamamen bitmiş bir koca karı nesine nazlansın da erkeğini kıskansın. O kendi durumunu iyi bildigi için kendi eliyle üstüne kum getirebilir.

Mevlanâ burada güzellere hitap ederek; «Tavuslar gibi kanatlarınızı açın. Güzelliğin sarhoşluğu içinde gururlanmayın. Unutmayın ki naz ve gurur daima tehlikelidir. Bunun için zaman zaman yukarıda hikayesi geçen Ayaz gibi eski çarığınıza bakın. Çünkü hayat daima değişir. İhtiyar olacağınız zamanı da düşünün».

Sonra cenabı pir şu hakikati açıklıyorlar:

«Akıl da ruhun güzelliğini kıskandığı için onun daima hicapta olmasını ister. Nasıl ki ârifler hakikati açıkça söylemezler, onu temsil ve teşbihlerle, kinaye ve işaretlerle anlatırlar; işte Hazreti Ayşe'nin cenabı keygambere âmayı göstererek verdiği cevap kâmil olan velinin hakikati bir takım temsil ve işaretlerle bildirmesi gibidır ki, burada insanı kâmilin aklı hazreti Peygambere, ruhu da Ayşe'ye benzetilmiştir Ama ise o derin mânayı anlamadan âciz kimselerdir».

Bahsi bitirmezden evvel şurasını açıklıyalım ki, buradaki kıskançlık bizim alelâde hayatımızda ceryan eden ve hasede benziyen kıskançlık değildir. Bu kıskançlık hakiki aşkın, maşuk tarafından yalnız kendisine tahsisini istemesidir ki, Mevlânâ bu yüksek kıskançlığı şu mesnevilerle ne güzel ifade ediyorlar:

1 — رشك از آن افزونترست اندر تنم - ازخودش خواهم که هم پنهان کنم

2 — ز آتش رشك کران آهنك من - با دوچشم و کوش خوددرجنك من

3 — حرف کفتن بشن آن روز نیست - عین اظهار سخن پوشید نیست

Tercemesi :

1 — Benim tenimde kıskançlık o kadar ziyadedir ki, onu kendimden bile gizlemek isterim.

2 — Ağır olan kıskaçlığımın ateşinden ben gözüm ve kulağımla daima savaş halindeyim.

Görülüyor ki; hakiki âşık sevgilisini bazan kendinden bile kıskanıyor gözüyle, kulağıyla mücadele ediyor.

3 — Aşk üzerine söz söylemek, pencereyi kapatmaktır. Onun hakikatini izhara kalkışmak, onu gizlemenin ta kendisidir.

Çünkü söze gelmiyen yani sözle ifadesi mümkün olmıyan aşkın hakikatinin ifadesi kendisine hicaptır. Söz ile izhara çalışıldıkça daha ziyade gizlenir.

Bunun için ilâhî aşktan ve o vahdet güntşinden bahsetmek onu örtmektir.

(Ölmeden evvel ölün) hadisinin tefsiri

Hazreti peygamber buyurmuştur: «Istırarî ölüm gelmezden evvel ihtiyarî ölümle fani olunuz. Yani kendinizi mecazî vücut kaydından beri kılınız. Behimî sıfatlardan kurtulunuz».

Şimdi cenabı pir, bu hadisi şerifi şu yüksek mesnevileriyle tefsir ve izah ediyorlar:

Ölümden evvel ölüm hakkında

1 — جان بسی کندی واندر پردهٔ - زانکه مردن اصل بد ناوردهٔ

2 — تا نمیری نیست جان کندن تمام - بی کمال نردبان نایی ببام

3 — کرز برخود زن منی درهم شکن - زانکه پنبهٔ کوش آمد چشم تن

4 — بی حجابت باید آن ای ذولباب - مرکرا بکزین وبردر آن حجاب

5 — نی چنان مرکی که در کوی روی - مرك تبدیلی کی درنوری روی

6 — مرد بالغ کشت وآن بچکی بمرد - رومی شد صبغت زنکی شدد

7 — خاك زر شد هیئت خاکی نماند - غم فرج شد خار غمنا کی نماند

Tercemesi :

1 — Çok can çekiştin, hâlâ perde içindesin. Ölmek asıldır amma, sen ona vasıl olamadın.

2 — Ölmedikçe can çekişme sona ermez, Merdiven ikmal edilmedikçe dama çıkamazsın.

3 — Topuzu kendine vur da benligini kır. Çünkü ten gözü kulağa tıkanmış pamuk gibidir.

4 — Ey akıllı kimse.. onu (o sevgiliyi) perdesiz görmek istersen ölümü seç, o hicabı yırt.

5 — Seni mezara götüren ölüm, ölüm degildir. Seni asıl nura götüren (merki tebdilî —değiştirici ölüm) dir.

6 — İnsan baliğ olunca çocukluğu ölür. Rum diyarına mensup olunca zenğilik kalmaz.

7 — Toprak altın olunca topraklığı kalmaz. Gam, neş'e haline gelince keder dikeni mahvolur gider.

İZAHI : Yüksek şârih Ankaravî, Mesnevi şerhinde bu ihtiyarî ölüme erişmek ve ebedî hayata vasıl olmak için şu dört ölümü ihtiyar etmenin lüzumunu söyliyorlar :

1 — Mevti ebyaz (Beyaz ölüm)dir ki, açlık ve riyazatla hasıl olur.

2 — Mevti esvet (Kara ölüm) alup halkın eza ve cefasına sabır ve tahammül etmek.

3 — Mevti ahmer (Kızıl ölüm) dir ki, bu da nefsin arzularına karşı gelmekle olur.

4 — Mevti ahdar (Yeşil ölüm), nefsi kırmak ve süsten âzâde olmaktır.

Şârih, «bunlardan başka daha yüz derece vardır ki, bunlar merdivenin ayaklarıdır ve iki ayak noksan olsa dama çıkılmaz» diyorlar. Bunun için bu ölüme vasıl olmak büyük müeadeleye ve can çekişmeye bağlıdır. Bizim bu cismimiz hakikatin sesini duyan kulağa tıkanmış bir pamuk gibidir. Haricî hayata ve onun şehvetlerine daldıkça hakikatle aramızdaki hicabı yırtamayız.

Netice olarak Mevlâna tabiî ölüm bizi mezara götürür, fakat ihtiyarî ölüm ise hakikî nura kavuşmaktır» diyor ve bizi hakikî nura götüren ölümün (merki tebdili - değiştiren ölüm) olduğunu söyliyerek bu ölümü şöyle anlatıyorlar : «İnsan baliğ olunca çocukluğu ölür. Zenci, Rum diyarına gelince beyaz olur ve zenciliği ölür.» İşte bunun gibi insan ana rahminden en yüksek tekâmüle kadar her dereceye vasıl oldukça evvelkisi ölerek sonrakine haşrolunur.

Diğer bir misal ile toprak altın olunca topraklığı tamamiyle gider. Gem, surura gidince keder ve hüzün kalmaz. Netice şudur ki; ölümden evvel ölüm, toprağın altın olarak başka bir sıfat bürünmesi gibi mecazî hayatın her türlü sıfatından sıyrılarak zatı Hak'da fanî olmak ve tamamiyle Hak'kın sıfatlarını almaktır.

Aşağıdaki Mesneviler bu bahse tekrar temas ediyor :

Yine ölümden evvel ölüm hakkında

1 — مصطفی زین کفت کای اسرارجو ـ مرده را خواهی که بینی زنده تو

2 — می رود چون زندکان برخاکدان ـ مرده وجانش شده بر آسمان

3 — جانش را این دم ببالامسکنیست ـ کر بمیرد روح اورا نقل نیست

4 — زانکه پیش از مرك او کردست نقل ـ این بمردن فهم اید نی بعقل

5 — نقل باشد نی چو نقل جان عام ـ همچو نقلی ازمقامی تا مقام

6 — هرکه خواهد که بیند بر زمین ـ مردهٔ را میرود ظاهر چنین

7 — مرا بوبکر تقی را کو بین ـ شد ز صدیق امیرالمحشرین

8 — پس محمد صد قیامت بودنقد ـ زانکه حل شد درفنای حل وعقد

9 — زادهٔ ثانیست احمد درجهان ـ صد قیامت بود او اندر عیان

10— پس قیامت شو قیامت را بین ـ دیدن هرچیز را شرطست این

11— تانکردی او ندانی اش تمام ـ خواه آن انوار باشد یاظلام

12— عقل کردی عقل را دانی کمال ـ عشق کردی عشق را دانی زباله

Tercemesi :

1 — Mustafa; bunun için, ey sırları arayan, dedi. Ölüyü diri görmek istersen,

2 — Bu toprak üstünde diriler gibi giderse de ölen ve ruhu göklere ulaşan,

3 — Canı yukarıda sakin olduğu için artık tabiî ölümle ruhuna naklolmıyan,

4 — Çünkü ruhu bu tabiî ölümden evvel akılların anlıyamıyacağı bir şekilde nakledilmiş olan,

5 — Canı, avamın canı gibi göçmemiş, bir makamdan bir makama yükselmiş bulunan,

6 — Bir ölüyü zâhiren yer yüzünde görmek istersen,

7 — Saf ve pâk olan Ebubekir'i gör ki; O, doğruluğu yüzünden

mahşerlerin emiri oldu.

8 — Muhammed de elde bulunan yüz kıyamet idi. Çünkü bu fena âleminde her hakikati daima çözüp bağlamıştır.

9 — Ahmed dünyaya ikinci doğuş mertebesinde olarak gelmiş ve onda yüz kıyamet zâhir olmuştur.

10 — Hülâsa kıyamet ol da kıyameti gör. Çünkü her şeyi görmenin şartı budur.

11 — İster nur olsun, ister karanlık. O, olmadıkça (yani bizzat kıyamet olmadıkça) O'nu tamamiyle bilemezsin.

12 — Aklı, ancak bizzat aklın kendisi olduğun zaman kemaliyle bilirsin. Bizzat aşk olunca da aşkın yanan fitillerini görür ve bilirsin.

İZAAI : Hazreti Peygamber, tasavvufun aslı ve ehlullahın tek vasfı olan ölümden evvel ölümü şöyle izah ediyorlar:

«Ölümden evvel ölüm mertebesine erişenler yer yüzünde gerçi yürürler, gider, gelirler amma ruhları bu aklın idrâk edemiyeceği bir vasıfta göklere ulaşmıştır. Bunun için tabiî ölümle öldükleri zaman ruhlarına bir daha nakil yoktur, bunların canları avamın canı gibi âma olarak bir yerden bir yere göçmemiş, makamdan makama yükselmiştir.»

İşte Cenabı Peygamber ölümden evvel ölüm sırrını bu şekilde izah buyurduktan sonra «yer yüzünde bu mertebeye ulaşmış bir kimse görmek isterseniz Ebubekir'i görün» buyurmuşlardır.

Ebubekir bu sırra tamamiyle mazhar olmuş ve mahşerlerin emiri bulunmuştur.

Şimdi Mevlânâ, bu haşir ve kıyamet sırrını izah için Fahri âlem Hazretlerini misal alarak : «Peygamber yüz kıyamet ve haşir gördü ve bu fena âleminde hakikatlerin sırrını çözüp bağladı» diyorlar.

Şimdi meseleyi mümkün mertebe anlatabilmek için kıyameti izah edelim :

Kıyamet öldükten sonra ba's olunmak demektir. Surî ve manevî olarak ikiye ayrılır. Surî kıyamet herkesin öldükten sonra ba's olunmasıdır. Mânevî kıyamet beşerî sıfatlardan tamamiyle sıyrılarak ilâhî sıfatla muttasıf olmasıdır. Bunun için mutasavvife kıyameti şöyle taksim ederler :

1 — Her an vaki olan kıyamettir ki, bütün âlemler her an içinde gaybdan şehadete, şehadetten gayba gitmekte yani bu nihayetsizlik içinde her an bir dünya yıkılıp bir diğeri doğmaktadır ki, buna (teceddüdü emsal) denir. Teceddüdü emsal, bir şeyin mahvolduktan sonra kendi mislinin yanî örneğinin tekrar zuhuru demektir.

2 — Tabiî veya ıztırarî ölüm : Bir adamın ölmesiyle onun kıyametinin kopması demektir.

3 — İradî veya ihtiyarî ölüm : Yani tabiî ölümden evvel ölümdür ki, ârif bu ölüme eriştiği zaman bu sûret âleminde ahiret neş'esi içinde bulunur, ve ölülere münkeşif olan hal ona da açılır. Buna küçük kıyamet denir.

4 — Ârifin Allah'ta fanî ve Allah ile baki mertebesine gelerek kendisinde tam (Vahdet-Birlik) halinin zuhurudur ki, arif burada tamamiyle hakikat deryasında nefsini mahvetmiştir. Buna da kıyameti kübra denir.

5 — Bilcümle kâinatın vodolunan bir günde tamamiyle mahvolmasıdır.

Şimdi kıyameti şöylece izahtan sonra bahse gelelim :

İşte Peygamber, ölümden evvel ölümün en yüksek mertebesine varırken yüzlerce kıyamet ve ba's geçirmişler ve her an bir kemal halinden daha yüksek kemale geçmek suretiyle insan kemalinin, bizim aklımızın ulaşamıyacağı en yüksek mertebesine erişmişlerdir. Onun için o, her an bir kıyamet ve ba's idi; her an bir idrâkten daha yükseğine geçiyordu. İşte onun için Mevlâna : «Muhammed dünyaya ikinci doğuşla gelmiş ve yüzlerce kıyamet ona aşikâr olmuştur» diyorlar.

Şimdi kısaca bu doğuş meselesini izah edelim :

Sofiye indinde insan için iki doğuş vardır.

1 — Ana rahminden tabiat âlemine doğuş,

2 — Tabiat âleminden hakikat âlemine doğuşıur ki, bu doğuş mecazî ve unsurî hayatın sıfatlarını öldürerek Hak'kın sıfatını iktisap etmektir. İşte Peygamber bu âleme ana rahminden inerken bu sıfatlarla müzeyyendi ve daha yüz bin kıyamet ve ba'si idrâk ederek yüksek kemale ermiştir.

Bundan sonra Mevlânâ bu bahiste : «Kemale ermek için bizzat kıyamet ol, nefsinde o kıyameti gör.. Çünkü her şeyi ve her türlü sırrı çözebilmenin şartı o kıyamettir» diyor ve şu neticeyi veriyorlar. «Bir şeyi tam idrâk için onu görmek veya bilmek yani (İlmelyakıyn) ve (aynelyakıyn) mertebeleri kâfi değildir. Bizzat o şey olmak yani (Hakkalyakıyn) mertebesine erişmek lâzımdır. Meselâ; aklı mı kemaliyle bilmek istiyorsun, bizzat aklın; aşkı mı tam idrâk etmek istiyorsun, bizzat aşkın kendisi olmak, yani akıl ve aşkta fanî olmak lâzımdır» diyorlar.

Şimdi sırların hakikatine vâkıf olan Pirimiz şu mesnevileriyle de ne hikmetler saçıyorlar :

Tarfetül'aynda ölüp dirilmedeyiz

1 — درهمه عالم اکر مرد و زنند ـ دمبدم درنزع واندر مردنند

2 — آن سخنشان را وصیتها شمر - که پدر گوید در آن دم با پسر

3 — تا بروید عبرت ورحمت بدین - تا ببرد بیخ بغض ورشك وکین

4 — تو بدان نیت نکر در اقربا - تا ز نزع او بسوزد دل ترا

5 — کل آت آت آنرا نقد دان - دوست را در نزع واندر فقد دان

6 — وزغرضها زین نظر کردد حجاب - این غرضها را برون افکن زجیب

7 — وزنیاری خشك برعجزی مئیست - دانکه عاجزرا کزیده معجزیست

8 — عجز زنجیریست زنجیرت نهاد - چشم در زنجیر نه باید کشاد

9 — سالها این مرك طبلت میزند - کوش تو بیکاه جنبش می کند

10 — کوید اندر نزع زجان آه مرك - این زمان کردت ز خود آکاه مرك

Tercemesi :

1 — Âlemde erkek olsun, kadın olsun herkes her an can vermede ve ölmededir.

2 — Onların sözlerini ölüm zamanında babanın oğluna yaptığı vasiyetler say.

3 — İbret al:. acın.. ta ki, buğz, hased, kin kökünden sökülüp atılsın.

4 — Yakınlarına, onlar öldükleri zaman gönlün nasıl yanarsa o çeşit bak.

5 — Gelecek şeyi gelmiş, onları ölmüş say; ve Dostunu her an ölüm halinde ve onu kaybetmişsin bil.

6 — Garazlar böyle görüşe perde olursa bunları cebinden dışarıy at.

7 — Eğer bunları atmağa kaadir değilsen âcizim deyip kalma. Bil ki, her âciz olanı bir acze götüren var.

8 — Acz bir zencirdir. Sana o zenciri bir takan var. Gözü, zenciri koyana açmak lâzımdır.

9 — Ölüm, yıllardır davulunu çalıp duruyor da senin kulağın vakitsiz ve yersiz oynamaktadır.

10 — Fakat can verme zamanında «Ah.. ölüm» dersin. Ölüm seni şimdi mi uyandırdı.

İZAHI : Yukarıda da gördüğümüz veçhile bütün eşya tarfetül'aynda ademe giderek yerine aynı zamanda Tanrı onun misalini halketmektedir. Buna teceddüdü emsal denir. Böylece eşyanın akılların alamıyacağı bir sür'atle ademden vücuda, vücutta ademe gelip gidişi; yukarıki bahislerde uzun izah edildiği veçhile bize onu müstemirren devam ediyor gibi göstermektedir. Şu halde âlem her anda fânî olmaktan ve yine aynı zamanda hayat bulup haşir olmaktan hali değildir. Nihayet ıztırarî ölümün zuhuruna kadar her an ölüp dirilmedeyiz. O halde insan bu âriyet hayatı bir ölüm ve haşir olarak bilmeli ve daima nez' haletinde olduğunu görerek bir babanın oğluna vasiyetleri gibi daima hüsnü telâkki etmek ve iyi amelde bulunmak lâzımdır. Buğzlar, kinler ne için ve neye yarar. İnsan bütün yakinlerinl hatta bütün insanları böyle nezi' halinde farzederek bu ânî ve fânî hayat için her arzunun ve bu yüzden bütün kötülüklerin boş bir çırpınmadan ibaret olduğunu anlarsa herkes için daima merhametli ve rikkatli olur. Çünkü bu âlemde her olacak olmuş hükmündedir. Yani vuku bulacak her şeyi olmuş gibi nakid saymalıdır. Eğer heva ve hevesler, garazlar bu hakikate perde oluyorsa onları atmağa çalış. Eğer atamıyorsan bu kendi aczindendir ki, bu aciz zencirini sana vuran Hak'tır. O'na yalvar, O'ndan tazarruda bulun.

Hülâsa; hayat bir yaprak, ölüm bir hazan yelidir. Ölümün davulu kulağının dibinde yıllardanberi çalıyor da seni bu gaflet uykusundan uyandırmadı. Nerede o basiret.. Onu tam nezi' haline geldiğinde anlıyacaksın amma iş işden geçmiş olacaktır. Hükmü giydikten ve icra vakti geldikten sonra nedamet ne fayda verir.

* * *

Ömrü zayi edip tam can verme zamanında tövbeye koyulmak Haleb Şiilerinin aşûra gününde yas tutmasına benzer

Aşûra günü kadın ve erkek bütün Haleb Şiileri Antakya kapısında toplanarak Peygamber hanedanının; Yezid'den, Şümürden gördüğü zulme karşı akşama kadar mersiyeler okurlar, naralar atarlar, dövünürler. Öyleki, bunların feryadından bütün ova inim inim inlerdi. Böyle bir günde garip bir şair Haleb'e gelmişti. Bu vaveylâyı işidince şehri bırakıp o tarafa yürüdü ve bu feryadın sebebini araştırmıya başladı. Nihayet birisine sordu: «Bu gam nedir.. Bu yas kime tutuluyor. Her halde şehrin büyüklerinden birisi ölmüş olmalı. Ben garip bir şairim, bu ölen adamın adını, lâkabını bana söyleyin de ona bir mersiye düzeyim ve bir yiyecek parası tedarik edeyim» dedi. Bunun üzerine o adam dedi ki: «Yahu, sen divane misin.. Yoksa ehli beyt düşmanı mısın?.. Sen Aşura gününü bilmiyor musun?.. O felâket yüz tufana bedeldir. Bu gün ehlibeyte yas tutmak, onların uğruna ölmek, yüzlerce yıl yaşamaktan

daha üstündür» diyerek şairi tekdire başladı. Bunun üzerine şair dedi ki : «Biliyorum.. bugün Hazreti İmamı Hüseyin'in şehit olduğu gündür.. Fakat o devir hani, nerede?.. Aradan asırlar geçtiği halde bu haber buraya yeni mi geldi?. Yahu.. Ne kadar da geç kalmış.. Körler bile bu kötülüğü gördüler, sağırların kulakları bile bu elim hikâyelerle dolu. Siz bu güne kadar uyuyor muydunuz ki şimdi yas tutuyor, elbisenizi yırtıyorsunuz. Ey uykuya dalanlar.. Kendinize ağlayın. Çünkü bu ağır uyku, çok kötü bir ölümdür. Tanrı'ya mensup olan ruh, zindandan kurtuldu. Biz neden elbisemizi yırtalım, niçin elimizi ısırıp duralım. Onlar din sultanları idi. Devlet sayvanına uçup gittiler. Siz onlara değil, kendinize, kendi harap dininize harap gönlünüze ağlayın»

NOT : Görülüyor ki Mevlânâ, ehli beyte reva görülen hakaretten ve Hazreti Hüseyin'in şehadetinden elem duyarak kendi vücutlarını akla gelmedik eziyetlerle perişan eden Şiilerin bu hareketlerini tasvip etmiyorlar. Ölenlerin ardından feryad değil, kendi fenalıklarımıza tövbe ve nedamet edelim. Biz ne olacağız diye, kendimize ağlıyalım, buyuruyorlar.

Tanrının rızık vericiliğini görmiyen haris bir insanın hali, harman yerinde o geniş harmanı görmeyip te tek dânenin arkasına düşen karıncanın haline benzer

Mevlânâ; şu mesnevileriyle bu hakikati çok yüksek bir şekilde tasvir buyuruyorlar.

***

Haris ve karınca

1 — مور بردانه بدان لرزان بود - كه ز خرمنهاى خوش عميان بود

2 — مى كشد آن دانه را با حرص و بيم - كه نمى بيند چنان چاشى عظيم

3 — آدمى ديدست وباقى كوشت و پوست - هرچه چشمش ديده است آن چيز اوست

4 — چشم حس افسرده بر نقش ممر - تش ممر مى بينى و او مستقر

5 — اين دوئى اوصاف ديد احولست - ورنه اول اخر، اخر اولست

6 — هى زچه معلوم كردد اين زبعث - بعث را جو كم كن اندر بعث بحث

7 — شرط روز بعث اول مردنست - زانكه بعث ازمرده زنده كردنست

8 — جمله عالم زين غلط كردند راه - كز عدم ترسند وآن آمد پناه

9 — ازكجا جوييم علم از ترك علم - ازكجا جوييم سلم از ترك سلم

10 — ازكجا جوييم هست از ترك هست - ازكجا جوييم سيب از ترك دست

11 — اين جهان منتظم محشر شود - كر دوديده مبدل وانور شود

Tercemesi :

1 — Karınca bir dâne üzerine o kadar titrer ki, hırsından güzel harmanları görmez.

2 — Dâneyi hırs ve korkuyla çeker durur da büyük harmanı görmez.

3 — Adam gözdür, bâkisi et ve deriden ibarettir. İnsanın değeri de görüşünün kuvveti kadardır.

4 — His gözü, gelip geçici sûretlerin üstünde donup kalmıştır. Sen o sûreti geçip gidici görürsün amma o bir karardadır.

5 — Bu ikilik şaşı olan gözün vasıflarıdır. Yoksa evvel, ahir; ahir, evveldir.

6 — Bu nereden bilinir, bu ancak ba's ile (Öldükten sonra dirilme) malûm olur. Ba'si ara, fakat ondan az bahset.

7 — Ba's gününün şartı, önce ölmektir. Çünkü ba's ölümden sonra dirilmektir.

8 — Cümle âlem yok olmaktan korktuğu için yolunu sapıtıyor. Halbuki asıl sığınılacak yer yokluktur.

9 — İlmi nerede arıyalım?. İlmi terketmede. Barışı nerede arıyalım?.. Barışı terketmede.

10 — Varlığı nerede arıyalım?.. Varlığı terketmede. Elmayı nerede arıyalım?.. Elden vaz geçmede.

11 — Bu iki göz değişir de nur olursa bu muntazam cihan mahşer olur.

İZAHI : Hayvanların yaşayışları üzerine incelemeler yapan âlimlere göre bir karınca tek dâneyi bir senede ancak yer ve hatta bitiremez. Böyle olduğu halde bu kadar eziyet ve korkuya rağmen karıncadaki bu hırs nedir?. İşte haris insanlar da böyle bir lokma ekmek için varlıklarını tehlikeye koyarlar.

Harisler dünyaya yalnız yemek için gelmişlerdir; Basiretleri kapalıdır, Hakikî nimeti göremezler. Zâten insan, hakikati gören göz demektir. İnsanın mânevî kudreti görüşünün kuvvetiyle ölçülür. His gözü her şeyi gelip geçici görür; her şeyin sâbit ve değişmiyen hakikatinden âmadır. Halbuki insanı kâmil o sûret ve nakışların daimî ve

müstakir olan aslını müşahede eder. İşte bunun için ârifin nazarında evvel, âhir, zahir, bâtın hep O'dur. Nitekim (هو الاول والآخر والظاهر والباطن) âyeti celilesi bu hakikati ifade etmektedir. Şu halde halife, müstahlifin ayni olmasına göre bu zâhir âlemi aynı bâtındır. Bâtın âlemi de ayni zâhirdir. İkilik, her şeyi iki görüş ancak basireti kapalı olanların vasıflarıdır.

Şimdi bu çok gâmız mesele üzerinde biraz durarak âyeti celilenin mânâsını daha derinleştirmeye çalışalım.

Müfessirler, âyeti (Allah'ın evveli ve âhiri yoktur, ezelî ve ebedîdir. Zâhir ve bâtın var olan O'dur) gibi bir tefsir yaparlar.

Mutasavvifeye gelince, onlar derler ki ; basîretle nazar edilirse bu nihayetsiz çoğunluğun tek ve baki bir varlığı vardır ki o da nihan olan Allah'tır. Her şey O'nunla mevcuttur. Eşya, Hak'kın sıfatları; Hak ise o sıfatların bâtınıdır. Binaenaleyh zâhir ve bâtın hep O'dur.

Diğer bir ifade ile âlemin halk veya zuhuru kendi varlığının bilinmesi içindir. Şu halde lâh, ancak me'lûh ile bilinir. Sonra Hak ezelî ve ebedî olmasına göre Hak'kın sıfatlarının tecelligâhı olan eşyanın hakikati de ezelî ve ebedîdir. Binaenaleyh evvel de O, âhir de O'dur. İşte bu görüşledir ki, ehlullahın çoğu vahdeti vücuda kaildirler.

Sonra Cenabı Pir, her şeyin hakikati ba's ile idrâk olunur, o da ancak ölümle tahakkuk eder, buyuruyorlar. Buradaki ölümden maksad ihtiyarî ölümdür. Bu ölümü idrâk edenlere her şeyin hakikati açılmıştır. Onlar, ıstırarı ölümün zuhuruyla doğrudan makamlarını bulurlar, Iztırarî ölüm neticesindeki ba's, surîdir. Ölmeden evvel ne ise öyle haşrolunur. İhtiyarî ölüm gibi ilâhî sırlara ve gizliliklere erişemez.

Sora Mevlânâ, her şeyin hakikatinin bilinmesi, ba'se ve bilhassa mânevî ba'se bağlıdır. Ölüm bir intibahtir. Fakat bütün halk, hayali hakikat zannederek mecazî hayata sığınıp ölmekten korkuyorlar. Halbuki bu âlem bir kışırdanibarettir. Bunun içi ve hakikati o âlemdir. Binaenaleyh ademden neden korkuyoruz.uruyorlar.

Şimdi bu münasebetle adem hakkında Avni Konuk merhum'un şu kısa izahını ele alalım :

İki türlü adem vardır. 1 — Mutlak adem : Bu ademden hiç bir şeyin suduruna imkân yoktur. Çünkü sudur ve zuhur varlığın şe'nidir.

2 — İzafi adem : Bu adem; mutlak vücut mutlak adem arasında bir berzahtır. Bu adem çekirdeğin içindeki ağacın, pederin sulbündeki veledin sûretleri gibi bilkuvve mevcut ve bilfiil ma'dumdur.

Müteakiben Hazreti Pir, bütün hakiğatin o büyük yoklukta olduğunu izah için diyorlar ki : «Biz varlığımızı, bu âriyet varlığı terkle

bulabiliriz. Eğer, gözlerdeki bu kifayetsiz nur hakikat nuruna tebeddül ederse, bu cihanın muntazam bir mahşer olduğunu görürüz».

***

Gece yarısı bir sarayın kapısı önünde Sahur davulu çalan dir şahsın hikâyesi

Birisi, büyüklerden bir zâtın evinin önünde gece yarısı sahur davulu çalıyordu. Aklı başında olan birisi ona dedi ki : «Evvelâ bu davulu sahur vaktine yakın çal ki, herkes uyansın. Gece yarısı bu gürültünün ne lüzumu var. Sonra bu sarayda şeytandan, periden başka kimse yok. Neden boşuna çalıyorsun... Bunu kim duyacak.. Beyhude yere gürültü edip durma».

Bunun üzerine davulcu dedi ki : «Eğer sözün bitti ise şimdi sen beni dinle. Ey gafil, senin nazarında şimdi gece yarısı amma bana göre neş'e sabahı yaklaştı. Bütün geceler benim gözüme gündüz kesildi. Sen bana bu evde kimse yok diyorsun amma vardır. Sana anlatayım. Nice zenginler bir çok altınlarla ne hayır müesseseleri, ne mescidler yaparlar. Uzun bir yol olan Hac'ca nice zahmetlerle giderek bu uğurda mallarından hatta canlarından olurlar. Bu mescit, bu kâbe boş bir evdir, Böyle hâli bir ev için bu kadar zahmet çekerek canımızı malımızı neye fedâ ediyoruz, derler mi?. O binaların dışı surettir amma ev sahibi can gibi onun içinde gizlidir. Nice dolu konaklar vardır ki, bir şeyin sonunu görenlerin nazarında bomboştur. Hattâ bu âlem bile onlaın görüşüne göre boştur. Çünkü (كل من عليها فان) her şey fanîdir, âyeti celilesinde (يفنى) yani fanî olacak diye istikbal sigâsı kullanılmamış olmasına göre bu âlem hakikati gören gözlerin önünde her dem fanîdir. Şu halde Hak'ka bağlı O'nunla nisbeti olan her ev bize göre boş ise de irfan erbabı onu dolu görür».

«Hacca gidenler hiç bir ses duymadan niçin (Lebbeyk) diyorlar. Hiç bir ses duymadan bu cevap kimedir?.. Evet onların lebbeykleri Tanrı'dan gelen sesedir. İşte ben de bu konaktan bir koku aldım. Burada canlar meclis kurmuşlardır».

NOT : Mevlânâ bu kıssada görüşteki ayrılıkları ve bilhassa âriflerin her şeyin hakikatini müşahede ettiklerini anlatıyorlar. Nitekim Kâbe nihayet bir evdir amma onun azametini ancak kalb gözüyle görenler bilir. Sonra Arafat dağında yüzbinlerce hacının semaya yükselen Lebbeykleri Hak'dan gelen manevî nidaya verilen bir cevaptır. (Lebbeyk) kelimesinin bir kaç manâsı vardır ki, o da şunlardır : Ben, senin emir ve fermanına daima itaat ederim Ya Rab'bi... Benim muhabbetim sanadır, kulluğum ancak sana münhasırdır.

İşte böyle mânevi bir sesi, irfan erbabı duymaktadır. Fakat duymıyanlarda hüsnüniyetle ve kalbî olarak Allah'a yönelmekle yine büyük mânevî bir zevke erişirler.

Şimdi Mevlânâ, bu kıssa üzerine aşağıdaki mesnevileri söyliyorlar:

Görüşlerimiz nisbîdir

1 — پیش تو خونست آب رودنیل ـ نزدمن خون نیست آبست ای نبیل

2 — در حق تو آهنست وآن رخام ـ پیش داوود نبی مومست و رام

3 — پیش تو که بس کرانست وجماد ـ مطربست او پیش داوود اوستاد

4 — پیش تو آن سنك ریزه ساکتست ـ پیش احمد اوفصیح وقانتست

5 — پیش تو استون مسجد مرده ایست ـ پیش احمد عاشق دل برده ایست

6 — جمله اجزای جهان پیش عوام ـ مرده و پیش خدا دانا ورام

Tercemesi :

1 — Nil Irmağı senin önünde kandır amma bence sudur.

2 — Senin gözünde o demirdir, mermerdir amma Peygamber Davud'un önünde mumdur.

3 — Dağ sana çok ağır, cansız bir şekilde görünüyor amma Davud'un önünde usta bir mıtrıbdır.

4 — Yollarda gözünün önüne serilen kırık dökük taşlar sükût ediyorlar amma Ahmed'in önünde fasih konuşuyorlar.

5 — Mescidin direği sana ölüdür, fakat Ahmed'in önünde gönlünü kaptırmış bir âşıktır.

6 — Bütün cihanın cüz'üleri avam halkın önünde ölüdür, fakat Tanrı'ya karşı bilgi sahibi ve O'na ramdır.

İZAHI : İnsanın görüşü idraki nisbetindedir. Halk her şeyin zâhirini görür. Ehlullah hakikate nufuz eder. İşte bunun için zıdlar âlemi olan bu âlemde her şey nisbîdir. Bir şey sana göre iyi, bana göre fenadır. Çünkü o şeyin hakikatine nüfuz edemediğimiz için zâhirî görüşe göre hüküm veririz. Zâhirî görüş ise sabit bir hakikat olmadığı için elbette bu görüşler arasında bir tehalüf olacaktır. Hele iman ehli olmıyanlar her şeyi kendi kötü kalblerine göre ölçerler. Nitekim Sibtîler için saf bir su olan Nil, iman ehli olmıyan Kıbtîlere zaman zaman kan görünmüştür. Buna ait bir kıssa yukarıda geçmişti.

Sonra bizim elimizde kırılıp bükülmiyen demir veya mermer, Davud'un kudretli elinde mum haline gelmiş ve ona ram olmuştur. Bize sakil ve taş, topraktan ibaret muazzam bir heyûlâ gibi görünen dağlar, Dâvud'un sesini duyunca derin ahenkler yapan bir mıtrıb haline geldi. Onlar da Davud'la beraber ilâhî nefhalar yaptı.

Daha sonra alelâde camid bir çakıl taşı Hazreti Peygamberin önünde konuştu. Sonra yine yukarıda görmüştük. Hazreti Peygamberin mescidindeki hannane direği mescide minber yapılıpta Peygamberin kendisine dayanmasından mahrum olunca direk ne feryadlar etmişti.

Anlaşılıyor ki, basîret kulağı önünde her şeyin lisanı vardır. Bütün cihanın zerreleri bizim gibi her şeyin iç yüzünü göremiyenler için ölüdür. Fakat Ehlullaha münkeşiftir.

Yukarıki bahislerde bu noktaya dair de mühim izahlar verilmişti. Tekrarına lüzum görmiyoruz.

***

Bilâl'ın Tanrı birdir demesi ve efendisinin onu değnekle döğmesi

Bilâlı Habeşî vaktiyle bir Yahudinin kölesi iken Hazreti Peygamberin aşkına tutulmuştu. Bu derin aşk yüzünden daima «Tanrı birdir, birdir» derdir. Efendisi bu söze fevkalâde hiddetlenerek Bilâlı Habeşîyi Hicazın kızğın güneşi altında çıplatarak diken dalıyla döğer ve Bilâlın vücudu kanlar içinde kalırdı. Fakat Bilâl, yine ihtiyarına sahip olmıyarak «Birdir, birdir» sözünü tekrar ederdi.

Bir gün Hazreti Ebubekir, tesadüfen o semtten geçerken Bilâlın «Birdir, birdir» sözünü duydu. Bu sözden Ebubekirin ruhuna bir âşinalık kokusu geldi, gözleri doldu. Nihayet Bilâlı tenhaca görerek dedi ki : «İnancını kâfirlerden gizli tut.. Tanrı gizlilikleri bilir».

Fakat Ebubekir ertesi günü yine oradan geçerken «Birdir» sözünü duydu ve bunun üzerine yapılan eziyetleri gördü, kalbi yandı. Bilâla yine bir çok nasihatlerde bulundu. Bilâl bu nasihatleri kabul ederek artık bir daha bu sözü açık olarak tekrar etmemeğe söz verdi. Fakat aşk geldi, tövbesini bozdu. Bilâl da artık bu tövbesinden usanarak inancını açığa vurdu ve dedi ki : «Ey Tanrı... bedenim de seninle dolu, damarım da.. artık bu bedene nasıl olur da tövbe sığar».

Bunun üzerine Ebubekir, Hazreti Peygamberin yanına giderek, Bilâl'ın vaziyetini olduğu gibi anlattı ve dedi ki : «O, felekleri ölçen mübarek kanadlı Bilâl şimdi senin aşkına düşmüştür. Padişahın doğanı iken o kuzgunlardan ne zahmetler çekmededir. Bedeninden yüzlerce kan ırmağı fışkırmada, böyle olduğu halde yine Ahmed diyerek baş koymadadır».

Cenabı Peygamber, Ebubekirden bu sözü işidince buyurdular ki : «Ey devlet arıyan.. Bu hususta ben de sana ortak olayım. Onu sahibinden satın al».

Ebubekir; «Baş üstüne.. Bu hususta kudretim yettiği kadar hizmet borçtur» dedi ve Yahudinın evine doğru hareket etti. Yolda giderken kendi kendine «Çocukların elinden cevheri satın almak kolaydır» diyordu.

Nihayet Ebubekir, Yahudiyle karşılaştı ve kendisine acı acı hitapta bulundu. Yahudi dedi ki : «Ey kerem sahibi.. Eğer böylece acıyorsan onu satın al. Müşkilin parasız hal olmaz». Bunun üzerine Ebubekir : «Güzel bir kölem var, fakat kâfir.. Vücudu beyaz amma gönlü kara . Onu al, karşılık olarak bu bedeni kara, gönlü nurlu köleyi bana ver» dedi, ve Ebubekir birisini gönderip köleyi getirtti. Yahudi köleyi görünce hayran oldu. Surete tapanların hali budur. Taş gibi yürekler bir suret gördü mü, mum gibi erir. Bunun üzerine Yahudi muvafakat etti. Köleleieri değişmekle beraber üstüne de daha para istiyordu. Ebubekir derhal verdi ve Bilâl'ı satın aldı. Bunun üzerine o taş yürekli kâfir bu muvaffakiyetine gülüyor, Ebubekiri aldattığına sâhip olarak kahkahalar savuruyordu. Sıddık dedi ki : «Bu kahkaha neden?». Yahudi cevap vereceği yerde gülmeyi, alayı büsbütün artırdı ve dedi ki : «Eğer bu kara köleyi almaya bu kadar düşkünlük göstermeseydin ben de para hususunda bu kadar ısrar etmezdim. Onu bu paranın onda biriyle alabilirdin. Çünkü bence bu kara köle yarım akça bile etmez».

Bunun üzerine Ebubekir Sıddık : «A ahmak.. Çocuklar gibi bir cevize karşı bir inci verdin. Bence o iki cihan değer.. Ben cana bakıyorum. sen ise renk düşkünüsün. Cisimlerin yedi rengini gören bu suret gözü perdenin ardındaki ruhu göremez. Eğer satışta biraz daha nekeslik gösterseydin bütün malımı verirdim. Daha üstüme düşseydin, başkalarından bir etek dolusu altın borç eder, onu yine alırdım. Yine ucuz verdin.. Yalnız şunu bil ki, sonunda çok nedâmet edeceksin. Hiç bir kimse böyle bir devleti satar mı?» dedi ve Bilâl'ın elinden yapışarak yola çıktılar. Doğruca Mustafa'nın yanına gittiler, Peygamber Bilâl'ı kucakladı ve Sıddık'a hitap ederek dedi ki : «Ya Sıddık.. Ben sana dedim ki, bu ihsanda beni de ortak et». Ebubekir cevap verdi : «Biz ikimiz de senin kullarınızız.. Ben bunu senin için âzad ettim. Sen beni kabul et de senden hiç âzadlık istemiyeyim..».

Kıssa burada biter. Şimdi Cenabı Mevlânâ bunun üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar.

1 — ماه را بازفتی وزاری چه کار - درپی خورشید پوید سایه وار

2 — با قضا هرکو قراری میدهد - ریش خند سبلت خود می کند

3 — برك كاهی پیش باد آنکه قرار - رستخیزی وانكهانی عزم کار

4 — چونکه کلیات پیش اوچه کوست - سخره وسجده کن چوکان اوست

5 — تو که یك جزٔی دلا زین صدهزار - چون نباشی پیش حکمش بی قرار

6 — عشق زاوصاف خدای بی نیاز - عاشقی بر غیر او باشد مجاز

7 — زانکه اوحسن زر اندود آمدست - ظاهرش نور اندرون دود آمدست

8 — عشق ربانیست خورشید کمال - امر نور اوست خلقان چون ظلال

9 — پیش خرخرمهره و کوهر یکیست - آن اشك را دردر دریا شکیست

10 — مرخرانرا هیچ دیدی کوشوار - کوش وهوش خر بود درسبزه زار

11 — همچو مال ظالمان بیرون جمال - وز درونش خون مظلوم ووبال

12 — چون منافق ازبرون صوم وصلات - وزدرون خاك سیاه بی نبات

13 — صنع حق با جمله اجزای جهان - چون دم وحرفست از افسونکران

14 — جذب یزدان با اثرها وسبب - صدسخن کوید نهان بی حرف ولب

15 — زانکه تأثیر ازقدر معمول نیست - لیك تأثیرش ازو معقول نیست

16 — چون مقلد بودعقل اندر اصول - دان مقلد درفروعش ای فضول

Tercemesi :

1 — Ayın büyüme veya zayıflama ile bir işi yoktur. O ancak güneşin ardına düşen gölge gibi yeler durur.

2 — Kaza ve kadere karşı bir kararda sâbit kalmayı istiyen nihayet kendi sakalına güler.

3 — Hem saman çöpü, hem de rüzgârın önünde bir kararda durmayı istemek, sonra kıyamet karşısında işe güce kalkışmak, bu nasıl mümkün olur?..

4 — Külliyat (bütün mükevvenat) Allah'ın hükmü iradesi önünde bir top gibidir. O'nun sopasına tabi olur, O'na secde eder.

5 — Ey gönül. Sen bu yüzbinlerce varlık içinde bir cüz'sün. O'nun hükmü önünde nasıl bir kararda kalabilirsin.

6 — Aşk, kimseye niyazı olmıyan Huda'nın vasıflarındandır. Ondan gayriye aşk mecazdır.

7 — Mecazî aşk altınlarla bezenmiş bir güzelliktir. Onun zahiri nur, içi dumandır.

8 — Aşk, Rab'banidir.. Kemalin güneşidir.. Emir onun nurudur. Halk ise o nurun gölgeleridir.

9 — Eşeğe göre boncukla inci birdir. Eşek zâten inci ile denizin varlığından şüphe eder.

10 — Hiç eşeğin kulağında küpe gördün mü?. Eşeğin kulağı, aklı hep yeşillikte, otdadır.

11 — Zalimlerin malları dışarıdan güzel görünür amma o mal hakikatte mazlum kanıdır, vebal kanıdır.

12 — Münafığın görünüşteki orucu, namazı; hakikatte otsuz, çemensiz kapkara topraktır.

13 — Cenabı Hak'kın sun'u; cihanın bütün cüz'ülerine karşı efsuncuların nefesi, sözü gibidir.

14 — Tanrı çekişi tesir ve sebeblerle olur ve harfsiz, dudaksız yüzlerce söz söylemektedir.

15 — Tesir, kaderden yapılmamış mıdır. Lâkin kaderin tesiri bu akılla anlaşılmaz.

16 — Akıl, asıllarda mukallid olduğu gibi ferilerde de taklidle hareket eder.

İZAHI : Biz kaza ve kaderin önünde nâçiz bir saman çöpü gibiyiz. Saman çöpü şiddetli bir rüzgârın önünde nasıl düşerek, kalkarak sürüklenir giderse kazanın şiddet ve kudreti önünde biz de aynı acz içindeyiz. İnsan yaşadığı müddetçe küllî iradenin hükmü olan kazanın vakti merhununda gelen takdirine mutlaka uğrıyacaktır. Bunun için hiç bir şeyin bir kararda durması mümkün değildir.

Biz Allah'ın hüküm ve irade sopasının önünde bir top gibiyiz. Top nasıl sopanın darbeleri önünde düşüp kalkarsa her şey de namütenahiliği kaplıyan küllî kudret karşısında o vaziyettedir.

İnsanların ikbal ve idbar diye isimlendirdikleri şeyler hep Hak'kın

iradesinin eserleridir. Her şeyin gelişmesi, zâfa uğraması, kaderin eseridir. Meselâ, ayın bedir hali veya soluk bir dilim vaziyetine gelmesi, ayın kendi eseri değildir. O da güneşten ziya alan bir peyktir.

İşte Bilalı Habeşi de peygamberin cazibesine tutulmuş bir peyktir ki o iman güneşinin etrafında döner. Ona, Yahudinin darbeleri ne tesir yapacak. Aşkın kuvveti önünde diri diri derisi yüzülen kemal ehli (Bize bundan ne zarar.. nihayet Rab'bımıza ulaşacak değil miyiz) diye ölümü hakiki bir nimet bilmediler mi?.

Müteakiben Mevlâna, hakiki aşk Hüda'nın vasfıdır, Hak'dan gayriye olan aşk gelip geçici bir hevesten ibarettir. Mecazî aşk zâhiren altın gibi parlar. Fakat eridiği zaman nasıl kapkara bir duman haline inkılâp ederse cesedin fanî güzelliği de zail olunca veya hayat lem'ası üzerinden kalkınca kapkara bir toprak olur. Bunun için aşk fanî surete değil, o surete revank veren abedî nurdır ki, o nur Hak'dandır. Bunun için her şeyin içi O'nun nurundandır, fakat dışı yani bütün suretler o nurun gölgeleridir.

Daha sonra Mevlânâ, imandan mahrum Yahudi kölesini hakikî iman ve aşkla nurlanmış Bilâl'a tercih eden Yahudiyi kastederek : O eşek, hakikat deryasını ve orada yetişen inciyi nereden bilecek.. Onun nazarında boncukla inci birdir» diyorlar ve müteakiben şu hikmeti beyan buyuruyorlar : Zalimlerin malı dışarıdan süslüdür, fakat hakikî gözle bakarsanız o malların mayası mazlumların kanıyla yuğrulmuştur. Sonra riyakâr ve münafıkların ibadetleri de böyledir. Dışardan namaz, oruç.. Fakat, içerisi her türlü nebattan uzak bir kara topraktır. Hülâsa, Cenabı Hak'kın bütün sunu' ve hikmetleri, işiten kulaklar önünde harfsiz ve dudaksız beliğ bir ifadesidir. Her şey onun takdirine bağlıdır. Fakat cüz'i akıl bunu idrâk edemez. O her şeyin sebeplerden geldiğine kaanidir. Cüz'i akıl daima taklidle hareket eder. Bu akıl ayânı sâbiteyi ihata edemiyeceğinden kaza ve kaderin sırlarına muttali olamaz. Binaenaleyh daima taklidle hareket etmektedir.

***

Hak'kın has bir kulu Hilâl'in kıssası

Hilâl, Tanrı'ya daima ihlâsta bulunan bir kul idi, mukallid doğidi. Can gözü açık idi. Aczinden değil de, kendisini gizlemek için mahluklara kulluk ederdi. Bunun için bir beyin evinde seyislik yapmaktaydı. Zâhirde köleydi amma gönül itibariyle padişahlar padişahıydı. Beyin bundan haberi yoktu. Onu alelâde bir hizmetçi biliyordu. O; ancak suyu, toprağı görüyordu, ondaki defineden haberi yoktu. Hilâl bir gün hastalandı. Zayıflamaya, erimeğe başladı. Beyin nazarında onun hastalığının hiç bir kıymeti yoktu. Fakat Peygamber buna vahyile mutta-

li oldu. Hilâl'in hatırını sormak için emirin evine doğru yola çıktı. O Ay, vahiy güneşinin ardına düşmüş sahabe de yıldızlar gibi kendisine iktida (uymak, tabi olmak) etmişlerdi. Emire, Peygamberin geldiğini haber verdiler. O, neş'esinden, iftiharından iki ellerini birbirine vuruyordu. Zannediyordu ki, fahri kâinat kendisini ziyarete gelmiştir. Hemen aşağıya koştu ve yeri öperek : Buyurun.. yurdumuz seninle şereflensin, kudumunla bu ev cennete dönsün.. Gök yüzünden üstün olsun «Kademler getirdiniz» dedi. Peygamber bu sözlere karşı emiri azarlar gibi bir tavırla : «Ben seni ziyarete gelmedim» dediler. Bunun üzerine emir : «Ya Rasulallah.. Ruhum sana feda olsun, hatta ruh nedir ki?.. Lutfet te söyle.. Kimi ziyaret için geldiniz, bu tekellüf kim içindir. Ben o kimsenin ayaklarının altına toprak olayım» dedi.

Bunun üzerine Peygamber buyurdular ki : «O arşın Hilâl'i nerede?... tevazuundan ay ışığı gibi yerlere döşenen, padişah iken kullukta gizlenen er nerede?... Onu istiyorum. Sonra, sen ona karşı benim seyisim, kölem deme.. Hazine viranelerde bulunur. Şimdi söyle bakalım, onun hasta'lığı nasıldır». Peygamberin bu sözlerine karşı emir : «Hastalığından haberim yok amma birkaç gündür de yanıma gelmedi» dedi. Bunun üzerine Hazreti Peygamber Hilâl'i görmek üzere ahıra girdiler. Ahır karanlıktı, pislikler içindeydi. Fakat hakikî bir dostla ülfet zamanı gelince bu kötülükler göze görünmez. Hilâl, Peygamberin kokusunu aldı ve göbrelik içinde; acaba bu güzel koku nereden geliyor, derken atların arasından Peygamberin eteğini gördü. Ahırın bucağından sürüne sürüne gelip O'nun ayağına kapandı. Peygamber de ona yüzünü, gözünü sürerek öptü. Ve «Ey, arşın garibi.. Nasılsın, iyi misin?» diye sordu. Hilâl, büyük bir neş'e ve sıhhat içinde «Uykusu kaçmış bir âşıkın ağzına gün doğarsa ne hale gelir; Susuzluğundan çamurun rutubetini yayılan bir biçare, başının ucunda bulduğu berrak suyu doya doya içerse nasıl hayat bulur; bir körün gözü açılırsa nasıl ferahlanır; nihayet keyfiyetten kurtularak, keyfiyetsizliğin ebedî hayatına erişen kimse nasıl vasfa gelmiyen feyze ulaşır ise, ben de şimdi o haldeyim» dedi.

NOT : Görülüyor ki, Hilâl'in Peygambere aşkı ezelîdir. O iman, Hilâle gönül yoluyla gelen ilâhî bir atiyye olup Peygamberin kokusu da bu yoldan gelmiştir.

İşte aşağıdaki mesneviler bu hakikati göstermektedir.

Mucizeler ve cinsiyet kokusu

1 — موجب ایمان نباشد معجزات ـ بوی جنسیت کند جذب صفات

2 — قهر گردد دشمن امادوست نی ـ دوست کی گردد بسته گردنی

3 — معجزات ازبهر قهردشمنست ـ بوی جنسیت پی دل بردنست

Tercemesi :

1 — Mucizeler imana sebep olmaz. Sıfatları çeken cinsiyet kokusudur.

2 — Mucizeler düşmanı kahreder amma dostu değil. Hiç dostun boynu bağlanır mı?.

3 — Mucizeler, düşmanı kahr içindir. Cinsiyet gönlü teshir etmiye sebep olur.

İZAHI : Peygamberlerin, kavimlerinin talebiyle gösterdikleri mucizeler onların imanlarına sebep olamaz. Eğer böyle olsaydı Hazreti Peygamberin başta Kur'an olmak üzere en yüksek mucizeleri kavmini imana getirirdi. Ebucehil, Ebuleheb ve emsali, Hazreti Peygamberden nice mucizeler gördüler. İman ettiler mi? Nemrud, Hazreti İbrahim'e; Fir'avn, Musa'ya; bu kadar harikulâdelikler gördükleri halde inandılar mı?. Şu halde iman ayrı bir cazibeye tabidir ki, o da cinsiyet kokusudur.

Yukarıda gördük. Cinsiyet, suretler itibariyle birbirinin ayni olmak değildir. Her şeyi birbirine çeken o şeyin maddesi, sureti değil, iç varlığı yani aralarındaki ruhî karabettir. Ebucehil ile Hazreti Muhammed, insanlık sureti itibariyle aynidir. Fakat Ebucehil'de o ruh nerede?.. Amma Bilâl'da ve Hilâl'da Peygamberle ezelî aşinalık ve cinsiyet birliği mevcuttur.

Sonra şurasını da söyliyelim ki; Peygamberlerde görülen bu âdetler üstü harikalar onlara kavimlerinin imanına vesile olsun diye verilmemiştir, iman etmiyenlerin kahrı içindir. Cinsiyet ancak gönlü teshir eder. Hiç bir peygamber kavmine «Sız bana inanmıyorsunuz amma bakın bende ne kudretler var» gibi Peygamberliğine şehadet ettirecek vasıtalara iltifat etmez.

Mucizeler, kerametler Peygamber ve veliler nezdinde iltifata lâyık bir kıymeti haiz değildirler. Onların gönüllerinde nimetlerin, harikaların üstünde Allah'la beraber olmanın zevki hakimdir.

Müteakiben Mevlâna, Hilâlin bedir haline gelmesinin tedricen vukuu münasebetiyle tedricin ehemmiyet ve kıymetini aşağıdaki mesnevileriyle izah ediyorlar :

Mucizeler ve cinsiyet, tedricin hikmeti

1 — آن هلال از نقص درباطن بریست ـ آن بظاهر نقص تدریج آوریست

2 — درس کوید شب بشب تدریجرا ـ در تأنی بردهد تفریجرا

3 — دیك راتدریج واوستادانه جوش ـ کار ناید قلیهٔ دیوانه جوش

4 — حق نه‌قادر بود برخلق فلك ـ دریکی لحظه بکن بی هیچ شك

5 — پس چراشش روزآنرا در کشید ـ کل یوم الف عام ای مستفید

6 — خلقت طفل ازچه‌اندرنه‌مهست ـ زانکه تدریج ازشعاران شهست

7 — خلقت آدم چرا چل صبح بود ـ اندر آن کل اندك اندك می‌فزود

Tercemesi :

1 — Hilâl, hakikatte noksandan beridir, amma zahiren bu noksanlık onun tedrici tekâmüle götürüleceğini göstermek içindir.

2 — Ayın geceden geceye tedricen büyümesi bizim için bir derstir. Teenni insanı feraha götürür.

3 — Tencere yavaş yavaş kaynar, coşarcasına kaynayan taamdan hayır gelmez.

4 — Hak, âlemi (kün) emriyle bir lâhzada halketmiye kaadir değil miydi? Şüphesiz kaadirdi.

5 — Fakat niçin altı gün sürdü ve her bir gün de tam bin yıl miktarınca idi.

6 — Çocuğun ana karnında vücuda gelmesi ne sebepten dokuz aydır?.. Çünkü tedric o padişahın şiarıdır.

7 — Neden Âdem'in yaratılışı kırk sabah sürdü ve onun çamurunu azar azar ziyade kıldı.

İZAHI : Burada hilâldan maksad mürid, bedir de şeyhtir. Mürid, şeyh olabilmek için bir çok merhalelerden geçecektir. Nasıl ki hilâl tam bedir olabilmek için azar azar terakki etmektedir. Tedric, Hak'kın bir âdetidir.

Tercemelerde bu hakikat sarahaten gösterilmiş olduğundan tekrar izaha lüzum görmiyoruz. Allah'ın tedric kanunu koyması, kendi hikmetinin bütün safhalarını azar azar kullarına göstermesidir.

Âlemin bir dumandan şu hale gelebilmesi için ne merhaleler aştığı, ne tecelliler gösterdiği malûmdur. Bir nutfenin koca bir insan oluncıya kadar geçirdiği safhalar ne kadar ibret vericidir. Eğer bunlar ânide olsaydı Hak'kın sun' ve kudretini inceden inceye nasıl görebilirdik.

***

Yüzünün kıllarını yolan ve allık süren bir koca karının hikâyesi

Doksan yaşında bir koca karı vardı. Yüzü büklüm büklüm buruşmuş ve safran gibi sararmıştı. Beli bükülmüş, dişleri dökülmüş, saçları süt gibi olmuştu. Fakat bu haliyle yine içindeki erkek aşkı sönmemişti. Vakitsiz öten bir horoza benziyordu. Sanki kızgın bir ateşe konmuş boş bir tencere idi. O bunak karı, bu haliyle kocaya varmak istiyordu. Bir gün bu arzu ile aynanın önüne oturdu. Kaşını aldı, yüzüne kızıllık sürdü. Fakat porsumuş suratı bir türlü boya tutmıyordu. O buruşuklukları kapatmak için mushafın aşır başlarındaki tezhipleri kopardı, suratına yapıştırdı. Fakat yaşmağını yüzüne bağlarken tezhipler tamamiyle dökülüverdi. Onları tükrükliyerek tekrar yanaklarına yapıştırdı. Fakat yaşmağını bağlarken tezhipler yine düşünce «Hay kör şeytan.. Sana yüzlerce lânet olsun» dedi. Bu sözü şeytan duydu ve hemen koca karıya görünerek dedi ki : «A kudumsuz kahbe.. Ben ömrümde senin şu yaptıklarını bir defa olsun düşünmedim. Mushaftan tezhipleri aşırmak bu âne kadar kimin aklından geçti. Sen hiylede ve azdırmakta yüz şeytana bedelsin.. Bana iftira etme».

Şimdi bu kıssa üzerine Cenabı Mevlâna, şu mesnevileri irad buyuruyorlar :

Tanrı erlerinin sözünü kitaplardan aşıranlar

1 — چند دزدی حرف مردان خدا ـ تا فروشی وستانی مرحبا

2 — رنك بربسته ترا کلکون نکرد ـ شاخ بربسته فن عرجون نکرد

3 — عاقبت چون چادر مرکت رسد ـ ازرخت این عشرها اندر فتد

4 — چونکه آید خیز خیزان رحیل ـ کم شود زان پس فنون قال وقیل

5 — عالم خاموشی آید پیش بیست ـ وای انکو دردرون انسیش نیست

6 — صیقلی کن یك دوروزی سینه‌را ـ دفتر خود ساز آن آینه را

7 — که زسایهٔ یوسف صاحب قران ـ شد زلیخای عجوز از سرجوان

8 — ای عجوزه چند کوشی با قضا ـ نقد جو اکنون رها کن ما مضا

9 — چون رخت را نیست درخوبی امید ـ خواه کلکونه ونه خواهی مدید

Tercemesi :

1 — İcabında sarfetmek ve kendine bir mevki elde ederek herkesin merhabasını almak için Tanrı erlerinin nice sözlerini aşırdın.

2 — Fakat iğreti renk, senin yüzünü kızartamadı. Hurma ağacına bağlanan dal, hurma bitirmek sanatını gösteremedi.

3 — Sonunda ölüm çaşafı sana erişti mi, bu aşırlar, bu süsler aşağı düşer.

4 — Göç zamanının «kalk» sesi geldi mi, bütün dedikodular yok olur.

5 — Sükût âlemi gelir; bari o gelmeden sen dur.. vay o kimseye ki; içinde mevt ve fena ile ünsiyet yoktur.

6 — Gönlünü bir iki gün cılala.. O aynayı kendine defter ve kitap yap.

7 — Acuze bir hal alan Zeliha, Yusuf'un sayesinde yeni baştan taze civan oldu.

8 — Ey acuze siyretli insan... Kaza ile ne uğraşıyorsun. Geçmişi bırak, artık eldekine bak.

9 — Çünkü senin yüzünün güzelleşmesine artık ümid yoktur. İster kızıllık sür, ister mürekkeb...

İZAHI : Gönül ehli ve Tanrı erlerinden olduğunu iddia eden nice kimseler vardır ki, onlar ehlullahın yalnız sözlerini bellemişler, bunları icabında sarfederek halkın teveccühünü celbe uğraşmaktadırlar. Fakat kıssadaki koca karının yüzüne sürdüğü allık gibi bu sözler de eğretidir. Bir hurmanın dalını, hurma ağacına getirip bağlamaktan asıl dalın verdiği meyve alınır mı?.. İşte bunun gibi Tanrı erlerinin sözlerini değil, vâsıl oldukları hali iktisap etmek lâzımdır. Ariyet ziynet çabuk zâil olur. Ölüm onların hepsini başaşağı eder. Bunun için mevt vakti gelmeden kalbini gıllüğişten, masivadan cılala ki, mânâ nuruyla parlasın.

Nasıl, Züleyha, Yusuf'un aşkından bir koca karıya döndüğü halde Yusufun maddiyeti kadar manevî güzelliği onun kalbine aksetti de tekrar terütaze oldu. Gençlik, güzellik; cesedde değil, ruhtadır. Artık bir çağ gelir ki cesed çöker. Onun güzelliği fânî, fakat ruhunki bâkidir.

***

Bir yoksulun, Geylanlı birisine, Tanrı seni selâmetle evine eriştirsin, diye dua etmesi

Ekmeğe tapan yoksulun birisi, zenbilli bir dilenci, Geylanlı bir zenginden bir ekmek alınca dedi ki : «Ey Tanrı.. Sen bu kulunu evine selâmetle kavuştur». Meğer o adamın Geylandaki evi çok harap ve o evde çok sıkıntılar çekmekte imiş. Bunun üzerine Geylânlı kızarak yoksula dedi ki : «Ben kendi evimi bilirim, ey suratsız herif. Oraya Allah seni eriştirsin».

NOT : Bu kıssadan hisse şu olacaktır ki, dünya ehli eğer kendi ömrünün nihayet viran ve harap olduğunu bilseydi ona «ömrün ziyade olsun» diyenlere hoca Geylâninin yoksula verdiği cevabı verirdi.

Aşağıdaki mesneviler bu hakikati izah etmektedir.

1 — هر محدث را خسان باذل کنند ـ حرفش ارعالی بود نازل کنند

2 — زانکه قدر مستمع اید نبا ـ بر قد خواجه برد درزی قبا

1 — Aşağılık adamlar, her söz söyliyeni hor ve hakir bir hale getirirler. Söz, yüce ise bile kıymetini düşürürler.

2 — Çünkü söz dinleyene göre söylenir. Terzi, kaftanı insanın boyuna göre biçer.

Kısa Bir Izah :

«İnsanlara aklı mikdarınca söz söyleyin» mealinde bir hadisi şerifter yukarıda bahsedilmişti. Çünkü bir çok cahiller ters anlayış yüzünden nice kemal sahiplerini müşkül bir duruma düşürürler.

***

Evin birinden ne istediyse «yok» cevabını alan bir yoksulun hikâyesi

Evin birine bir yoksul geldi. Biraz taze veya kuru ekmek istedi. Ev sahibi «Burası ekmekçi dükkânı değildir.. Ekmeği ekmekçilerden iste» dedi. Bunun üzerine fakir dedi ki : «Bari biraz iç yağı ver». Ev sahibi «Burası kasab dükkânı değil» dedi. Dilenci tekrar etti : «Hiç olmazsa biraz un olsun ver». Ev sahibi tekrar cevap verdi : «Yahu burayı değirmen mi zannediyorsun.. Un ne gezer». Dilenci tekrar dedi ki: «Allah rızası için bari bir yudum su ver». Ev sahibi : «Burası ne ırmak, ne de çeşmedir. Suyu oradan ara» deyince yoksul hemen içeriye girerek eteklerini kaldırdı ve evin içine işemeğe başladı. Ev sahibi hiddetlendi. Bağırarak : «Ey küstah herif. Ne yapıyorsun, bu ne hal» deyince dilenci : «Sus be adam madem ki içi boş bir ev, burada yaşanılmaz ve böyle bir eve ancak işenilir» dedi.

NOT : Bir kimsenin vücut evi ilimden, amelden, güzel ahlâktan hâli ve manevî gıdadan mahrum ise o ancak bir necaset mahalli olmaktan ileriye gitmez.

Ayni zamanda bu kıssa ile Mevlâna, eimrillere karşı bir tarizde bulunuyorlar ve boş, battal olan insanların cemiyet için bir yok olduğunu anlatmak istiyorlar. Nitekim bir beyitte «miskin eşek gerçi temyiz sahibi değildir, fakat hiç olmazsa yük çeker» diyorlar. İnsan olan da behemehal cemiyete müfit olmıya çalışmakla hakikî insanlığını göstermiş olur.

***

Hekimin, iyileşmesinden ümidini kestiği bir hastanın hikâyesi

Hastanın birisi hekime giderek dedi ki : «Nabzımı ele alda içimdeki derdimi anla.. Çünkü elin damarı kalbe bitişiktir».

Hekim nabzı tutunca anladı ki, hastada sıhhat bulmak ümidi hiç yoktur. Ona dedi ki : «Gönlün ne isterse yap.. Perhiz bu hastalığa zarar verir». Hasta memnun oldu, hekimden ayrıldıktan sonra gönlünün arzusuna uyarak bir ırmak kenarına gitti. Su kenarında bir sofî oturmuş elini, yüzünü yıkıyordu. Sofînin kafasını görünce bir hülyaya kapıldı. İçinden ona bir sille vurmak arzusu gelmişti. Bunu yenemiyordu. Hekim de ona «içinden geleni yap» dememiş miydi. Bu arzuyu yapmazsa derdlenecekti. Zaten Tanrı : (Kendinizi elinizle tehlikeye atmayın) buyurmuştu. Heman elini kaldırdı, sofînin kafasına şırak diye bir tokat aşketti. Sofî, fena halde kızmıştı : «Hay alçak, âsi, kaltaban» diye bağırdı. Daha şiddetli bir mukabelede bulunmak istedi. Fakat baktı ki, tokadı vuran çok hasta ve zaifti. Şimdi ben de ona bir yumruk vursam, kalay gibi eriyiverecek, nihayet kısasa gideceğim» dedi ve hastanın eteğinden çeke çeke hâkimin yanına götürdü, vak'ayı anlattı : «Hâkim efendi.. Bu adamın cezasını isterim» dedi. Bunun üzerine kadı dedi ki : «Oğul.. Önce tavanı yap ta sonra nakışını vur.. Görmüyor musun yahu, bu adam bir hayale dönmüş.. Şeriat zenginler ve diriler içindir. Bu artık ölmüş. Ben dirilere hükmederim. Mezarlıktaki ölülere değil...»

Bunun üzerine sofî : «Benim hiç bir günahım yok iken, bunun bana sille vurmasını reva görür müsün?» dedi ve şiddetle cezalandırılmasını istedi. Bunun üzerine kadı suçluya sordu : «Az çok bir paran var mı?» Hasta cevaben : Daridünyada ancak altı dirhemim var» deyince kadı : «Peki.. üç dirhemini sen harç et, üç dirhemini de bu adama ver.. o da yoksul bir adam».

Kadının bu hükmü üzerine hasta müteessir oldu ve kadının ensesi hastanın nazarı dikkatini çekti. Bu sofînınkinden daha güzeldi. Hastanın hoşuna gitti. «Madem ki, bir sillenin cezası üç dirhemmiş, bende kalan üç dirhemden geçerek kadının ensesine bir kerre aşk etmek lâzımdır» dedi ve yerinden kalkarak kulağına bir şey söyliyeceği bahanesiyle kadının yanına yaklaştı ve ensesine şiddedli bir tokat vurdu. Akabinde altı dirhemi çıkararak: «Bu parayı sofî ile ikiniz bölüşün» dedi. Kadı fevkal'ade hiddetlendi. hastayı öldirinciye kadar dövmek istiyordu. Kadının bu öfkesine karşı sofî dedi ki: «Kadı efendi, ne hiddedleniyorsun. Senin hükmün adalete dayanır. Kendin için rıza göstermediğin hükmü başkasına nasıl lâyık gördün. Senin bir hükmüne ilâhî kaza bir tokatla mukabele etti. Şu halde daha nice hükümlerin vardır ki, seni ne türlü azaplara uğratır, ne kötekler yersin».

Bu noktada Ankaravî şerhinde görülen şu ibret verici bir rivayeti de aynen alalım.

Harun Reşid'in biraderi Behlul Dânâ âkil ve bilgin bir zat olup fakat sureta deli görünmekteydi. Biraderi bir gün Harun Reşid'in sarayına geldi ve hükümdarın oturduğu köşke girdi. Etrafa bir göz gezdirdi, tenha, kimseler yoktu. Hemen Harun Reşid'in oturduğu tahta çıkıp padişahlar gibi murabba oturdu. Nihayet hizmetkârlar onun bu vaziyetini görünce şaşırdılar ve heman koşarak onu sopa ile tahttan indirdiler. Behlul şiddetli bir hayhuy ederek ağlamağa başladı. Harun bu feryadı işitti. Heman halvethanesinden dışarıya çıkarak hizmetkârlara: «Bu niçin böyle avaz avaz bağırıyor, ne oldu, ne istiyor» dedi.

Hizmetkârlar cevaben: «Padişahım... büyük bir küstahlık ederek gelip senin tahtı şerifine oturmuş olduğunu gördük ve oradan bir iki değnek vurarak indirdik. Bunun için ağlıyor» dediler. Behlul bu sözleri işidince Harun Reşid'e hitaben: «Kardaşım... Vallahi ben döğöldüğümden dolayı ağlamıyorum. Senin tahtında biran oturmakla ben bu kadar kötek yedim. Sen ise yıllardır bu tahtta oturuyorsun. Allah bilir ne kötekler yemiş, ne azaplara uğramışsındır diye kardaşlık hissiyle senin için ağlıyorum» dedi.

Bunun üzerine Harun Reşid : «Aziz kardaşım, o halde bana bir nasihat et. Bu azaptan kurtulmanın çaresi nedir, söyle» dedi. Behlul cevap verdi : «Haddinden aşırı işlere girişme.. Sakın, sakın zulmetme ve zalimlere yardımcı olma. Zalimler ve onun yardımcıları cehennemdedir, hadisini kendine rehber yap».

Tekrar bahse gelelim :

Yukarıda zikredildiği veçhile, hastanın bu sözüne karşı kadı şu cevabı verdi: «Kaza ve kaderden gelen her silleye, her cefaya razı olmak lâzımdır. Benim gönlüm bir bağdır, gözüm buluta benzer. Bulut ağladı mı, bağ güler. Kıtlık yıllarında parlayan güneşin yüzünden bağlar, bahçeler ölüm haline gelir. Halbuki havanın bulanık olması, bulutun ağlaması, gözyaşı dökmesi, bağın gülmesidir. Mum gibi daima göz yaşı

dökersen evi aydınlatmış olursun. Tanrı (فليضحكوا قليلا وليبكوا كثيرا — Az gülün, çok ağlayın) buyurdu,

Hakikî zevk ağlamadadır, gülmeler ağlamalarda gizlidir.

Şimdi kadı sofiye tasavvufun sırlarından nice sözler söyledi, vekendisinin de bu mânevi ilme agâh olduğunu anlattı. Bunun üzerine sofî kadıya şu mühim sualleri sorarak bunların izahını istedi.

Sual : 1 — Mademki altın bir madendir, niçin bu altın daha kıymetli ve faydalı da diğeri dûn kıymettedir ve zarar vericidir?

Sual : 2 — Hepsi bir elden yetiştiği halde neden bu akıllı ve anlayışlı da, öbürüsü sarhoş?

Sual : 3 — Bu ırmaklar hep bir denizden akıyor. Neden bu tatlı da öbürüsü ağza zehir gibi geliyor?

Sual: 4 — Mademki bütün nurlar baka güneşindendir, doğru sabah (subhu sadık) ile yalancı sabah (subhu kâzip) nasıl [meydana geliyor?.

Sual : 5 — Bakan kimsenin gözüne çekilen sürme ayni iken doğru görüş ile şaşı görüş nereden geliyor?

Sual : 6 — Darphanenin (para basılan yer) sahibi Tanrı iken neden bir kısmı iyi diğer bir kısmı fena basılıyor.

Sual : 7 — Tanrı, yola (Benim yolum) dedikten sonra neden şu kimse ahdine vefa ediyor da, öbürüsü yol vurucudur?

Sual : 8 — Mademki, hür ile sefih ayni karından doğmaktadır «Çocuk babanın sırrıdır» sözü nasıl doğru oluyor?

Sual : 9 — Binlerce suretlere bürünen vahdeti (Birliği) kim görmüştür. Daima bir karar üzre olan bir varlıktan nasıl oluyor da yüzbinlerce hareket meydana geliyor.

Şimdi bu mühim suallere karşı kadı, sofiye şu cevabı verdi : «Ey sofi.. bulanıp şaşırma. Bu meseleleri sana bir örnekle anlatacağım. Âşıkların kararsızlığı sevgilinin sebatından ileri gelir. Sevgili naz ve istigna mertebesinde dağ gibi durmakta, âşık ise yapraklar gibi titremektedir. Mahbubun gülüşü âşıkta ağlamadır. Onun yüzünün suyu bütün yüz sularını dökmektedir. İşte mutlak fâil olan Allah'ı ona göre kıyas et ki, O'nun zâti daima bir kararda iken isim ve sıfatları olan eşya türlü şekil ve hareket göstermektedir. O, her şeyin vücut aynasında bir türlü tecelli etmiş herkesin mazharında bir gûna sıfatla zâhir olmuştur. Nitekim denizin dalgalarının nihayetsiz ve türlü şekiller alması onun birliğine halel vermez. Bilumum eşya o deryanın köpükleri olup asıl derya keyfiyet ve kemmiyetsizdir. O hakikat denizinin zâtinde ve ilminde zıddı yoktur. Varlıklar libaslarını ondan giymişler ve O'ndan vücut bulmuşlardır. Zıd zıdda nasıl varlık verebilir, Eş ne

demektir? Misil demektir. İyinin, kötünün misli. Misil, kendisine bir misil yaratabilir mi hiç . Meselâ insan, kendi gibi bir insan icat eylemeye kaadir degildir. Eğer Hak Taalâ'nın vücutta bir misli olaydı, kendi mislini icad eylemeye kadir olurdu. Malûmdur ki, şeriksiz ve nazirsiz olan padişahın asla zıddı yoktur.

Bunun üzerine sofî Kadıdan tekrar şu sualleri sordu:

Sual : 1 — Ne olurdu bu can, ebedî insana gülseydi. Daima halkı lütfen ve rahat üzere bulundursaydı. Bir çok zahmetlere ve meşakkatlere girmeseydik?

Sual : 2 — Gece, gündüzün nurunu çalmasa; âlem, gece karanlığından kurtularak daima nur içinde olsaydı?

Sual : 3 — Büyük bir zevk ile tanzim edilen bahçeyi kış tamamiyle mahv ve harap etmesede her şey daima taze kalsaydı?

Sual : 4 — Sıhhat kadehi humma taşıyla kırılmasa, dünyanın bütün nimetlerinde bir çok ızdıraplar gizli olmasaydı acaba O'nun rahmetinden cömertliğinden ne eksilirdi?

Şimdi bu suallere karşı kadı şu cevabı verdi:

«Ey sofî.. sen küfî yazılardaki kâf gibi bomboş bir adammışsın. Küfî yazıya mensup olan kâf'ın içi nasıl boş ise senin derunun da böyle hâlidir. Hiç duymadın mı, ağzından şekerler saçan bir hikâyeci terzilerin hâinliklerini sayıp dökmektedir. Onlar kumaşı keserlerken parçalarını nasıl çaldıklarını anlatırlar. Geçenlerde hikâyecinin biri bunu anlatırken halk arasında bir Türk de dinliyordu. Dedi ki (Ey meddah, şehirde böyle hiyle yapmakta en ileri giden terzi kimdir). Meddah cevap verdi: (Ciğer oğlu derler bir terzi vardır. Hırsızlıkta başta gelir). Bunun üzerine Türk dedi ki (Benden bir iplik bile çalamaz). Meddah cevap verdi (O, senden daha akıllı nice kimseleri mat etti.. Yürü aklına bu kadar güvenme). Buna karşı Türk büsbütün kızdı ve dedi ki (Bahse giriyorum.. benden bir şey çalabilirse şu arap atı sizin olsun. Bunu rehine olarak koyuyorum).

Türk o gece merakından uyuyamadı. Sabahleyin bir atlas kumaşı koltuğuna alarak terzinin yanına varıp selâm verdi. Terzi büyük bir iltifatla (Hoş geldin) diyerek haddinden fazla saygı gösterdi. Bunun üzerine Türk (Bana bu kumaştan savaş için bir kaftan biç.. belden aşağısı bol, üstü dar olsun). Terzi (Baş üstüne dedi ve kumaşı ölçmeğe başladı. Önce kaftanın ne kadardan çıkacağını anlattı, sonra Türkü lâfa tuttu, uzun hikâyeler anlatmağa başladı. Hasislerden, onların fenalığından bahsetti, güldürmek için tuhaf sözler söyledi. Nihayet kumaşı kesmeğe başladı. Türk hikâyelere bayılıyordu. Bir hikâyenin en meraklı bir anında terzi kumaştan bir parça çalarak uyluğunun altına sakladı. Bu el çabukluğunu Tanrıdan başka gören yoktu.

Burada Mevlânâ şu mesneviyi söylemiştir :

حق همی دید آن ولی ستار خوست ـ لیك چون ازحد بری غماز اوست

(Tanrı her şeyi görür; fakat huyu, örtmektir. Amma haddini aştın mı rüsvay eden de O'dur).

Gafil türk anlatılan hikâyelere gülüp bayılırken terzi birer parça daha çalıyordu. Hikâyeler türkün çok hoşuna gitmişti. «Aman bir hikâye daha» diye yalvarıyordu. Nihayet öyle bir vaziyete geldi ki, hırsız terzinin merhameti galebe ettide dedi ki: «A, hadım ağası.. vaz geç, bir lâtife daha söylersem kaftan büsbütün daralacak. Sen boyuna gülüyorsun amma, gülmenin yeri değil. Eğer işin hakikatini bilseydin, gülecek yerde kan ağlardın».

NOT : Mevlânâ burada hayatta daima gülmenin, kahkahanın ruhu öldürdüğünü ihsas eder ve buyururlar ki : «Ömrünün atlasını ay makasıyla gurur terzisi parça parça etti. Sen ise hâlâ cihan yüzüme gülseydi deyip duruyorsun».

İnsanın Allah'a kulluğu, hem cinsine yardımı unutarak daima hay huy ile ömrünü heba etmesi ne derin gaflettir. Bilinmez ki o zevk sanılan şeyler ruha saplanmış birer neşterdir.

Şurasını derhal söyliyelim ki, Mevlânâ bu sözleriyle hayatın daima gam içinde geçmesini, daima izdıraplar içinde kıvranılmasını tavsiye etmiyor. Dünya nimetlerinin neş'esini de tadacağız. Yalnız Allah'ı unutarak zevk namı altında sefihane bir hayatla dünyaya saplanıp kalmak ruhu öldürür. Izdırapların da insanı terbiye eden büyük faziletini daima tekrar ettik. İşte kadı, sofînin, hayat yalnız neş'e olsaydı, demesine karşı bu hakikati ortaya koymak istiyor.

Şimdi Cenabı Pir bu hususta tekrar şu fıkra ile bir örnek daha veriyorlar:

Birisi dükkânına giderken yolu kadınlarla bağlanmış gördü. Çok hızlı yürümekten ayağı yanmıştı. Bir kadına dedi ki : «A, kızcağızlar.. Ne kadar da çoksunuz, yolu kapatmışsınız, gelip geçmeğe imkân yok».

Kadın cevaben dedi ki : «Bizim çokluğumuzu kötü görme, size bu kadar kadın az geliyor da oğlancılığa düşüyorsunuz ve bu yüzden yapan da, yaptıran da rüsvay oluyor».

Şimdi bu fıkra üzerine Cenabı Mevlânâ, kadı ağzından sofîye şöyle cevap veriyor : «Ey sofî.. Sen, cihan bir karar üzere olsa ve gam olmasa, rahat bozulmasa diyorsun. Onun için bu ızdıraplar arasında bile yine dünyaya bağlanmaktan kendini alamıyorsun. Onun için bu acı imtihanı rahmet bil de şehirlerin sahibi olmayı gazb say..»

Şimdi bunun üzerine sofî tekrar şu sualleri sordu :

Sual : 1 — Tanrı, kârımızı ziyansız etmeğe kaadirdir. Dikenden gül çıkaran, şu kışı da bahar haline getirebilir.

Sual : 2 — O, her şeyi yokluktan var etti. Varlığı ebedî kılsa, bedene can verip dirilten, dirilttiğini öldürmese ziyana mı girerdi?

Sual : 3 — Kulunun istediğini çalışmadan verse ne çıkar.

Sual : 4 — Kullarını, nefsin ve şeytanın hilesinden uzak tutsa ne olurdu.

Şimdi kadı, sofînin bu suallerine ve dolayısıyla bütün sordukların umumî olarak şöyle cevap veriyor :

A — Eğer dünyada acı emir olmasaydı, kullar emir ve nehiy kaydından âzâde kalsaydı; güzel, çirkin; taş ve inci bulunmasaydı o vakit Padişah kullarına ne san'at verecekti, ne nam ile yadedilecekti. Yani, ey sabırlı, ey halim yahut ey hakim, ey cesur diye hangi lakabla anılacaktı.

B — Yol kesen, mel'un şeytan olmasaydı doğrular belâ ve musibete sabredenler, yoksullar, yardım edenler nasıl birbirlerinden ayrılacaktı.

C — Yolsuzlar, sapıklar olmasa hikmet ilmi, hikmet sahibi diye kime diyecektik? Herkes hakikati görse, yol bir olsa hikmet ilmine ne lüzum kalırdı?

Ey sofî... Bu acı sulu tabiat dükkânı için her iki âlemi de harap etmeği revâ görür müsün? Eğer bu dünyada her şey tabiatın muktezası üzere olsaydı, her şey tabiatın istediğine göre zuhura gelseydi nice fesatlar meydana gelir, âlemde intizam kalmazdı.

NOT : Burada Mevlânâ her şeyin zıddıyla inkişaf ve taayyün edeceğini tekrar ortaya koyuyorlar. Biz hiç bir şeyin hakikatini olduğu gibi göremediğimiz için her şeyi zıddıyla anlıyabiliriz.

Buna dair yukarıdaki bahislerde uzun izahlar vardır.

Şimdi Hazreti Pir bu yüksek hikmetlerden sonra şu güzel mesnevilerini söylüyorlar :

1 — جور دوران و هر آن رنجیکه هست ـ سهلتر از بعد حق و غفلتست

2 — زانکه اینها بکذرند آن نکذرند ـ دولت آن دارد که جان آکه برد

Beyitlerin Tercemesi :

1 — Devranın (âlemin) cefası ve bütün elemler, Hak'dan uzak kalmak gafletinden daha kolaydır.

2 — Çünkü bunlar hep geçer, gider. Fakat o gaflet geçmez. Devlet ona derler ki, can daima uyanık olsun.

İşte hakim ilâhî Cenâbı Pir iki beytinde bize hakikatlerin zübdesini verdi. Her şey geçer amma gaflet geçmez. İnsan demek, Allah'a daima yakin olmak, her şeyden agâh bir cana sahip olmak demektir.

Şimdi bu hasta hikâyesi üzerine Hazreti Pirin yüksek hikmetler taşıyan mesnevilerini kısım kısım terceme ve izaha çalışalım.

Şimdi hekimin, hastanın nabzını tutarak muayenesi münasebetiyle Mevlânâ şu mesnevileri söyliyorlar:

Zâhir, bâtının haber vericisidir

1 — چونکه‌دل غیبست خواهی زومثال ـ رو بجو که بادلستش اتصال

2 — باد پنهانست از چشم ای امین ـ در غبارو جنبش بر کش ببین

3 — مستیٔ دل ار نمیدانی که کو ـ وصف او از نرکس مخمور جو

4 — بر جمادات آن اثرها عاریه‌ست ـ آن پی روح خوش متواریه‌ست

Tercemesi :

1 — Kalb gaybdır, görünmez. Onun hali birleşik damardan, nabızdan anlaşılır.

2 — Rüzgâr da gizlidir. Sen onun varlığını tozun, toprağın, yaprağın hareketlerinden görürsün.

3 — Sen eğer gönül mestliğinin nerede olduğunu bilmez isen onun vasfını mahmur ve nergis gözlerde ara

4 — Cemadat üzerine mucizelerin tesiri âriyettir, zâil olur. O mucizelerin ruha tesiri daimîdir. Birbiri ardınca ulanır.

İZAHI : Doktorlar, nabızdan kalbin haline muttali olur ve tedavi ederler. Bir de manevî kalb veya gönül vardır. Biz ekseriya iyi kalbli, kalbinde merhamet var, kalbim incindi... İlâh.. gibi daha bir çok tabirler kullanırız. Bunlardan anlaşılıyor ki, maddeten bir et parçası olan kalb, bir çok manevî hasletlerin, bilhassa rahm ve şefkatin, sevgi ve aşkın manevî merkezidir. Bir de kalbin bilhassa aşk babında başka bir adı daha vardır. Gönül... Ehlullah gönüle Allah'ın makarrı derler. Yere, göğe sığmıyan nuru ancak mü'minin gönlünü kaplıyabilir. İşte insanın hâricî durumu bâtınında olan hallerin ayinesidir. Bilhassa gözler bütün manevî benliğimizin akis yeridir. İnsanı gözlerinden okuyabiliriz. Maddî ve manevî sarhoşluğun aksi gözlerde görünür.

Sonra rüzgârın hareketi de görünmez, gizlidir. Varlığını ancak hariçteki kımıldamalardan, hareketlerden anlıyabiliriz.

Hak'kın zâti de bilinemez. O'nun varlığını, vasıflarını ancak Peygamberlerden, velilerden, mucizelerden anlarız. Hak'ka yakin olan ancak ehlullahtır.

Sonra mucizelerin cemadat üzerindeki eserleri, meselâ asanın ejderha olması, denizin yarılıp kara haline gelerek Musa ve kavmine yol açması ve tekrar deniz olarak Fir'avn'in boğulması, ayın iki şak olması gibi cemadat üzerindeki bu fevkalâde haller âriyettir. Bu mucize ve kerametler Peygamberlerin, velilerin ruhunda gizlenen Hak'kın kudretinin eserleridir. Binaenaleyh herşeyin hakikati o şeyin vücudunda gizlidir.

Şimdi Hazreti Pir bu münasebetle tekrar şu mesnevileri irad buyuruyorlar:

Her şeyin hakikati onun bâtınında gizlidir

1 — هست پنهان معنیٔ هر داروی ـ همچو سحر وصنعت هر جادوی

2 — چون با ثار این همه پیداشدت ـ چون نشد پیدا ز تأثیر ایزدت

3 — نی سببها واثرها مغزوپوست ـ چون بجویی جملکی آثار اوست

4 — دوست کیری چیزهارا از اثر ـ پس چرا ز آثار بخشی بی خبر

Tercemesi :

1 — Her ilâcın mânası, hassası onun bâtınında gizlidir. Sihir san'atı da böyle olup her Cadunun san'atı onun vücudunda gizlenmiştir.

2 — Her şeyin gizliliği eserleriyle sana aşikâr olduğu halde Tanrı (Bu kadar âyetleriyle) sana niçin her şeyden zahir olmadı?

3 — Sebepler de, eserler de iç ve dış, hepsi O'nun eserleri değilmidir?

4 — Eserlerine bakarak bazı şeyleri seviyorsun da niçin o eseri bağışlıyandan haberin yok.

İZAHI : Her ilâcın kendisine mahsus bir hassası vardır ki o, ilâcın içinde gizlenmiştir. İlâcın zâhiri o hassaya perdedir. Fen ve ilim, vücuda tesir eden o hassanın mahiyetini değil, tesirini uzun tecrübelerle, tahlil ve terkiplerle bulmuştur.

Meselâ, tıp ilmi, falan maden veya nebat ve hayvanda şu madde vardır. O, uzviyette şu tesiri yapar demiştir. Fakat o tesir nedir? İlâçtaki o kuvvet nedir?.. Bunun mahiyeti meçhuldur.

Sonra sihir, sâhirin benliğinde kendisinin de bilemediği mânevi bir yoldan gelen bir kudretin eseridir. Sihri yapan bu ikdidarla eşyada tasarruf ediyor, türlü harikulâdelikler gösteriyor.

Şimdi Hazreti Pir bu münasebetle buyuruyorlar ki: «Sebeplerde, eserlerde, her şey o mutlak kudret sahibinin âsârıdır. Binaenaleyh sen eseri görerek tesir edene intikal ediyorsun da neden asıl müessirden haberin yok. Yüksek kemâl, eserden müessire intikalde değil, bizzat müessire ulaşmaktadır.

İlim, eserlerin bir müessiri olduğunu türlü tetkiklerle anlamıştır. Fakat o müessiri aynen müşahede etmiş midir? İşte bu kudreti kendinde bulur isen o vakit sebebi değil, bizzat fâili, eseri değil bizzat müessiri bulur afak ve enfüste olan her türlü tesirleri ondan bilirsin.

Sonra Mevlânâ yine kıssada sofînin hastadan yediği tokat üzerine işin sonunu düşünerek mukabelede bulunmaması münasebetiyle, sonu görüşün yüksek kıymeti hakkında, şu mesnevileri söylüyorlar:

Her şeyde, her harekette işin sonunu gör.
Varlık, yokluktadır.

1 — حبذا دوچشم پاياٌبين راد ـ كه نكه دارند تن را ازفساد

2 — كرهمى خواهد سلامت از ضرر ـ چشم ز اول بند وپا بانرا نكر

3 — تا عدمهارا ببينى جمله هست ـ هستهارا بنكرى محسوس پست

4 — دركداى طالب جودى كه نيست ـ درد كانها طالب سودى كه نيست

5 — زانكه كان ومخزن صنع خدا ـ نيست غير نيستى در انجلا

6 — جست بنا موضعى نا ساخته ـ كشته ويران سقفها انداخته

Tercemesi :

1 — İşin sonunu gören gözlere ne mutlu.. Onlar, bedenin bozulup çürüdüğünü görürler.

2 — Eğer sen zarardan kurtulmak istersen gözü, her şeyin önünü görmekten bağla da sonuna bak.

3 — Sona bak ta yokları var gör. Varları da aşağılık bir şey gör.

4 — Yoksul iken cömertliği kim istemez. Dükkânlarda oturanlar elbette bir kârın talibidirler.

5 — Çünkü Tanrı san'atının madeni ve mahzeni ancak yokluktadır. Yokluktan başka yerde tecelli etmez.

6 — Mimar, yapılmamış yer, çökmüş tavan arar.

İZAHI : İnsan tuzağa tutulmamak için dâneden evvel duzağı görmesi lâzımdır. Dâne ön, duzak sondur. Her işin sonunu görürsen felâket duzağından kurtulur, daima selâmette olursun. İşte Ehlullah her şeyde daima önü değil, sonu görürler. Hayali varlığı değil, onun zımnındaki hakikati müşahede ederler. Varlığı değil, yokluğu ararlar.

Cenabı Pîr bu hakikati diğer bir kaç mesnevisinde şu misallerle izah ediyorlar :

Her dükkânda oturan elbette bir kârın talibidir. Fakat kâr madumdur. Daima onun peşinde koşar.

Ekinci bir mahsulün talibi olup o mahsul ademdedir. Onu elde etmeğe uğraşır.

Mektep ve medreselerde bütün say' ve gayretimiz madûm olan ilmi elde etmek içindir. İlim henüz gaybdadır. Onu talep edip çalışmak, onu elde etmektir.

Hülâsa; Hak'kın san'atının hazinesi yokluktadır. Her şey adem mahzeninden vücut ve zuhura gelir.

***

Sultan Mahmud'la Hindli kölenin kıssası

Hindistana, İslâm Meliklerinden ilk seferi yapan Sultan Mahmud, Hind savaşında bir köle elde etmişti. Nihayet onu evlâd edinerek kendi yerine tahta geçirdi. Fakat o Hind gulamı tahtta otururken daima ağlar, sızlanır ve bu saltanattan memnun olmadığını göstermekte idi. Bir gün Padişah dedi ki : «Ey bahtı yaver çocuk, ne ağlıyorsun. Hadem, haşem herkes sana el bağlamakta, vezirler senin tahtının önünde el pençe durmaktadırlar. Böyle bir devlet kime nasip olmuştur. Ağlamana sebep nedir?».

Çocuk Padişahtan bu sözleri işitti ve cevaben dedi ki : «Ey şahı âlem. Benim feryadıma sebep şudur. Hind diyarında iken anam her gün bana şöyle bed dua eder ve derdi ki; seni inşaallah Şah Mahmud-un elinde, onun pençesi altında göreyim. Babam, anamın bu sözlerine hiddetlenerek; Kalbsiz kadın.. Neden evlâdına bu kadar ağır bed dua ediyorsun. Ne taş yürekli karı imişsin. Onu yüz dane kılınç ile öldürmek bu bed duadan daha zaiftir, der, ben ise, anamın, babamın bu sözlerinden dolayı senden nefret ederdim. Senin adın anıldıkça yüreğime bir korku düşerdi. Acaba bu Sultan Mahmud ne Cehennem huylu bir adamdır diye titrerdim. Senin böyle bir huyda olduğunu, bana böyle ikram edeceğini elbette bilmiyordum. Hani, nerede o anam, gelsin

de yüce saltanatımı görsün».

Şimdi Mevlânâ aşağıdaki mesnevilerile bu kıssadan şöyle bir hıssa çıkarıyorlar :

Kötü arkadaş ve sabır hakkında

1 — فقر آن محمودتست ای بی سعت ـ طبع ازو دائم همی ترساندت

2 — کر بدانی رحم این محمود راد ـ خوش بکویی عاقبت محمود باد

3 — کرچه اندر پرورش تن مادرست ـ لیك ازصد دشمنت دشمنترست

4 — یار بند نیکوست بهر صبررا ـ که کشاید صبر کردن صدر را

5 — صبر مه با شب منور داردش ـ صبر کل با خار اذفر داردش

6 — جاهل ار با تو نماید همدلی ـ عاقبت زحمت زند از جاهلی

7 — او دوآلت دارد وخنثی بود ـ فعل هردو بیکمان پیدا شود

8 — اوذ کررا از زنان پنهان کند ـ تا که خودرا خواهر ایشان کند

9 — شله ازمردان بکف پنهان کند ـ تا که خودرا جنس آن مردان کند

10— حاصل آن کزهرذکر نایدنری ـ هین ز جاهل ترس اکردانشوری

11— دوستیٔ جاهل شیرین سخن ـ کم شنوکان هست چون سم کهن

12— ازوجودی ترس کاکنون دروی ـ آن خیالات لاشی وتو لاشیٔ

13— لاشیٔ برلاشیٔ عاشق شدست ـ هیچ نی مرهیچ نی را ره زدست

Tercemesi

1 — Ey dar düşünen kimse fakr senin Mahmudundur. Tabiatı seni ondan daima korkutur.

2 — Eğer bu yüce Mahmud'un merhametini bilseydin, hoş, derdin. Fakr Mahmut olsun, ben daima onunla beraber olayım.

3 — Gerçi beden insanı beslemekte ana gibidir. Lâkin sana yüz

düşmandan düşmandır.

4 — Sabredersen kötü arkadaş iyi olur. Çünkü sabır; göğüs açar, insanı genişletir.

5 — Ayın karanlığa sabretmesi onu aydın bir hale kor. Gülün, dikenin cefasına sabrı, onu güzel kokulu yapar.

6 — Bilgisiz kimse seninlebir müddet arkadaş olsa bile, akibet cahilliğinden sana bir zahm vurur.

7 — Onun iki aleti vardır, hünsadır. O iki aletinin işi nihayet meydana çıkar

8 — Erlik âletini kadınlardan saklar, onlara bir kız kardeş olur.

9 — Erlerden de kadınlık âletini saklar, kendisini erkek gösterir.

10 — Hasılı her zeker insana erkeklik vermez. Eğer bilgin varsa bilgisizden kork.

11 — Tatlı sözlü cahilin sözlerine kulak asma. O sözler eskimiş zehire benzer.

12 — Sen bir vücuttan kork ki, şimdi sen ona bürünmüşsün. O hayali varlık ta bir şey değil, sen de bir şey değilsin.

13 — Hiç bir şey olmıyan, yine hiç bir şey olmıyana âşık olmuş. Hiç yok olan yine hiç yokun yolunu vurmuştur.

İZAHI : Burada fakirden maksad mal ve mülk olduğu gibi sofiye indinde ölümden evvel ölüm mânasına da gelir. Yani ey dar düşünceli.. Mecazî vücuttan geçmek seni korkutur amma fakrin yüksekliğini, manevî saltanatın yüceliğini bilseydin ondan hiç korkar mı idin? Halbuki insan bedeni ve onun müştehiyatı öyle kavî bir düşmandır ki, onu dertten derde sokar. Bunun için her şeyde sabır ferahın, genişliğin anahtarıdır.

Burada Mevlânâ, sabır yüceliği hakkında bazı misaller veriyor. Ay, bedir halini alabilmek için evvelâ bir müddet karanlığa sabretmiştir. Gülün dikene sabrı ona bu güzel kokuyu vermiştir, buyuruyorlar ve müteakiben, cahilden sakınılması yolunda şu yüksak tavsiyede bulunuyorlar : Cahil ile arkadaşlık etmemek, ondan kaçınmak lâzımdır. Çünkü o, işin önünü, sonunu bilmediği için seni bir gün mutlaka incitir. Cahiller (hünsayı müşkil) denilen iki âlete sahip betbahtlara benzerler. Hünsalar, nasıl, kadına bir türlü, erkeğe bir türlü görünüyorlarsa, cahiller de muayyen bir karaktere sahip değildirler. Bugün böyle, yarın şöyle.. İnsanı felâketten felâkete sürüklerler.

Hülâsa, biraz bilgin varsa bilgisizden kork. Hele onların sahte tavırlarına, tatlı görünen sözlerine katiyen kulak asma.

Müteakiben Mevlânâ, fanî bir hayalden ibaret olan şu mecazî var-

lığın terkini istiyorlar ve sen de nihayet bir hayal olan âlemi eşbah da hiçtir. Bu hiç olan şey, ylne hiç olan hayale âşık olmuş, daima hakikatin yolunu vurmaktadır.

Ne gaflet...

***

Dünyadan geçip gitmiş olanlara ölüm yüzünden elem ve sıkıntı yoktur. Belki onlar ellerinde olan fırsatı kaybettiklerinden elemlenirler

İnsanlığın en büyük önderi buyuruyor ki : «Dünyadan geçip gidenler öldüklerine gam yemezler. Belki dünyada iken fırsatı fevt etmiklerine ve ihtiyarî ölümü kendilerine kıble etmediklerine acınırlar ve derler ki, yazıklar olsun.. Ben kendime hayalleri kıble edindim. Halbuki köpük denizden doğar, denizde gelişir. Deniz köpükleri karaya atınca mezarlığa git de o köpüklerin halini seyret. Nerede o yaşamalar, hareketler.. Hepsi mahvolmuş. Şu halde sen yokluk denizine dal. Çünkü bu tezgâhın aslı yokluk âlemidir. Gözler perdeleri gererek hakikati görmiye başladı mı, dışa bakar iki görür, zerrede baksa güneşini müşahede eder, katrada bütün denizi görür».

NOT : Cenabı Pir mesnevinin bir çok bahislerinde tekrar ettiklerini burada bir daha teyid ediyorlar. İnsan bu âriyet hayattan tamamiyle sıyrıldığı zamandır ki, âlem büsbütün değişir, her şeyin hakikati tecelli eder.

***

Peygamber : « Şüphe yoktur ki, Tanrı, dinleyenlerin himmet ve kudreti nisbetinde hikmet telkin eder » buyurdu

Cenabı Peygamberin bu hadisi şeriflerine göre hatiplerin, vâzedenlerin telkin kudreti dinleyicilerin teveccüh ve alâkalarına bağlıdır. Dinleyiciler ne kadar anlayışlı ve ne derece ilgi gösterirlerse, hatip o nisbette açılır.

Meselenin daha esaslı açıklanması için Mevlânayı dinliyelim :

Sözün hoşluğu dinleyicidendir

1 — جذب سمعست ار کسی را خوش لبیست - گرمی وجد معلم از صبیست

2 — چنگی را کو نوازد بیست وچار - چون نباشد گوش گردد چنك بار

3 — گرنبودی گوشهای غیب گیر - وحی ناوردی ز گردون یك بشیر

4 — ورنبودی دیدهای صنع بین - نه فلك گشتی نه خندیدی زمین

5 — این دم لولاك این باشد كه كار - از برای چشم تیزست ونظار

6 — عامه را از عشق همخوابه وطبق - كی بود پروای عشق صنع حق

Tercemesi :

1 — Eğer bir kimse hoş söyliyorsa dinleyenlerin çekiciliğindendir. Muallimin harareti, coşması çocuklardan gelir.

2 — Yirmi dört şubeden çalan bir musiki üstadını dinliyen olmazsa çalgısı ona bir yük olur.

3 — Gayb haberlerini dinliyen bir kulak olmasaydı hiç bir muştucu gökten vahiy getirmezdi.

4 — Tanrı San'atını gören gözler olmasaydı ne gök yüzü dönerdi, ne de yer yüzü gülerdi.

5 — (Sen olmasaydın) sözü keskin ve gören gözler içindir.

6 — Fakat halk, kadın ve yemek aşkından nereden, Tanrı san'atına bakacak, nereden ona âşık olacak ..

İZAHI : Terceme sarihtir. Bunlara ilâve edilecek bir şey yoktur. Hak'kın san'atı, gören gözler içindir. Lokma ve şehvet düşkünleri o san'attan, o eserlerden ne anlarlar. Gören ve anlıyanların en mümtazı ise Cenabı Peygamber olduğundan bütün mükevvenat onun için halkolunmuştur. Çünkü bütün insanlığın önderi odur.

***

Bir işin zahmet ve meşakkatine sabır, yârin ayrılığına sabretmekten daha kolaydır

Kadının biri kocasına dedi ki ; «Ey mürüvvetsiz adam. Bana hiç bakmıyorsun. Ben ne vakte kadar bu horlukta kalacağım». Kocası cevap verdi : «Ey kadın, gerçi fakirim amma senin boğazına bakıyorum. Eve vacip olan nafaka ve kisvedir. Ben buna riayet ediyorum». Bunun üzerine kadın gömleğinin yenini gösterdi. Kirlenmiş ve eskimişti. Dedi ki : «Bunlar o kadar eskimiş, paçavra olmuş ki, adeta tenimi yiyor. Hiç böyle elbise olur mu?». Bunun üzerine kocası : «Sana bir sorum var.. Ben yoksul bir adamım, ancak bu kadar yapabiliyorum. Fakat bir kerre düşün. Bu gömlek mi daha kötü, yoksa benden boşanıp ayrılmak mı daha acıdır» dedi.

NOT : İnsan bir yokluk, bir elem karşısında heman şikâyete başlıyarak birdenbire sabırsızlık göstermemelidir. Beterin beteri vardır.

Sabır eder ve daima tazarruda bulunursan elbette Tanrı'nın ihsanına nail olursun.

Nitekim Hazreti Pir buyururlar :

1 — همچنان ای خواجهٔ تشنیع زن - از بلا وفقر و از رنج ومحن

2 — لاشك این ترك‌هوا تلخی‌دهست - لیك از تلخی بعد حق بهست

3 — گرجهاد وصوم سختست وخشن - لیكن این بهتر ز بعد ممتحن

Tercemesi :

1 — Ey belâdan, fakirlikten, elem ve gamden böyle daima şikâyet eden kimse..

2 — Heva ve hevesi terketmek şüphesiz acıdır amma Tanrıdan uzak kalmanın acılığından elbette daha iyidir.

3 — Savaş ve oruç güçtür, çetindir. Fakat bu güçlük Tanrı'nın kulunu kendisinden uzaklaştırmasından daha iyidir.

Görülüyor ki, en büyük mihnet, en büyük acı Hak'dan uzak kalmaktadır. Sabrederek Hak'kın rızasını tahsil etmek her türlü mahrumiyeti telâfi eder. Üzülme.. O'na bağlan.

Ö r n e k

Ârifin birisi bir papaztan sordu : «Papaz efendi.. Sen mi daha yaşlısın, sakalın mı?».

Papaz cevap verdi : «Ben daha sakalım çıkmazdan evvel ve sakalsız olarak dünyada nice zamanlar geçirmişimdir. Elbette ben sakalımdan daha yaşlıyım».

Bunun üzerine ârif keşişe şöyle cevap verdi : «Senin sakalın ağarmağa yüz tutmuş amma sen eski çirkin huylarından dönmemişsin.. Yazık sana!.. Sakalın senden sonra doğarak ağarıp nuraniyet mertebesine geldiği halde sen halâ tirit sevdasından vaz geçmedin. Halâ kaptaki ekşi ayransın.. Halâ yoğurdun yağını ayırmamışsın. Musa kavmi gibi Tih sahrasında her gün akşama kadar koşmaktasın amma halâ ilk konak yerinde kırk yıl kalmışsın».

NOT : Mevlânâ burada, ömrünü vâhî şeylerle geçirerek neticede hüsrana uğrıyan gafillere hitap ediyor.

*
* *

Kazanmadan rızk istiyen bir fakirin hikâyesi

Çaresiz kalmış, derdden derde uğramış bir müflis namazlarda daima şöyle dua ederdi : «Ey Tanrı'm.. Ey herkesi koruyan, sen beni hiç

yorulmadan, çalışıp çabalamadan yarattın. Rızkımı da çalışmadan ver. Beni yaratan sensin.. Rızkımı da sen ihsan et» demekteydi. Yıllarca bu duada bulundu. Nihayet yalvarışları tesir etti. Bir gece rüyasında; ne rüyası, sofi uyumadan rüya görür; hatiften bir seda geldi. «Ey bir çok yorgunluklar görmüş, bir çok zahmetlere uğramış er.. Senin yanındaki kâğıtçılarda şu renkte şu şekilde bir kâğıt vardır.

O kâğıdı al, gizli bir yerde yalnızca oku. İş yayılır, ortaya düşerse bile hiç dertlenme. O defineden senden başka hiç bir kimse bir arpa bile alamaz. O kâğıdı elde etmekliğin uzarsa sakın ümidsizliğe düşme. (Tanrı'dan ümidi kesmeyin) âyetini daima oku .»

Nihayet o adam dalgınlıktan kendine geldi Hemen kâğıtçı dükkânına gitti. O, yazılı kâğıdı çabucak ele geçirdi. Kâğıtta hatifin söylediği bütün alâmetler vardı. Onu heman koltuğuna alarak dükkândan çıktı ve nihayet bir köşede açıp okuyunca şaşırdı. Bu kâğıt bir hazinenin yerini göstermekteydi. «Allah Allah» diyordu. «Böyle bir kâğıt meşkların arasına nasıl girdi. Her şeyi koruyan Tanrıdır».

Kâğıtta şöyle yazılıydı. «Bil ki şehrin dışında bir hazine vardır. Bu hazine, içinde bir mezar olan falan kubbe var ya.. Arkası şehre, kapısı ferkad yıldızına karşıdır. Bu türbeyi ardına al. Yüzünü Kıbleye çevir. Sonra yay ile bir ok at. Yaydan çıkan ok nereye düşerse orayı kaz». İşte oradadır.

Şimdi o yiğit er, kuvvetli bir yay aldı, oku boşluğa doğru attı ve okun düştüğü yere heman koşarak kazma ile acele kazmaya başladı. Bir çok emeklerden sonra hem kendi körleşti, hem de kazması.. Nafile orada hiçbir şey yoktu. Böylece hergün ok atıyor, bir şey elde edemiyordu. Nihayet oralarda pusuda duran bazı fırsat gözleyiciler, falan kimse, bir defineyi haber veren bir kâğıt bulmuş diye padişaha haber verdiler. Adam, işin padîşaha duyurulduğunu anlayınca teslim olmadan ve kadere boyun eğmeden başka çare olmadığını gördü. Kâğıdı padişaha teslim etti ve dedi ki : «Padişahım.. Kâğıdı buldum amma defineyi bulamadım. Belki bahtın şu perdeyi açar».

Bunun üzerine padişah nerede katı bir yay varsa buldurdu. Fakat eziyetten, dertten başka bir şey elde edemedi. Define adeta anka ya benziyordu, İsmi var, cismi yok. Padişah nihayet usandı. Her tarafı kuyu haline getirmiş, fakat bir şey elde edememişti. Nihayet günün birinde kâğıdı eski sahibinin önüne atarak dedi ki: «Al şu kâğıdı.. Bu ancak sana yarar. Benim işim değil. Belki demirden ot biter amma bu hulya tahakkuk etmez. Bulur isen ne âlâ, bulamazsan, senin işin gücün yok, orayı burayı kazar durursun. Eğer ele geçirirsen onu sana bağışladım».

Dertli adam padişahtan hazinenin kâğıdını aldı, tekrar aşk ile işe

sarıldı. Fakat günlerce aramıya rağmen hazineyi bulamayınca meyus oldu ve tekrar Tanrı'ya şöyle tazarrua başladı. «Ya Rab'bi.. Beyhude yere nice günler bu hazineyi arayıp taramakla ömrümü zayi ettim. Şeytanî bir hırs yüzünden ne itidalîm kaldı, ne tedbirim.. Fakat neticede tencereden bir lokma bile yemedim. Yalnız faydasız yere ağzım yandı. Şimdiye kadar demedim ki. benim bu hazinenin nerede olduğuna dair tam bir bilgim yoktur. Bunun için bu bağın, müşkilleri halleden Tanrı'dan çözmesini isteyeyim. Amma bunu da yapmadım Şimdi Ey Tanrı!.. Sana yalvarıyorum, bu sırrı sen aç» diye tazarrua başlayınca Tanrı'dan bir ilham geldi. Müşkiller açıldı. Denildi ki : «Hatif sana yalnız yaya bir ok koy ve at dedi. Yayı sıkı çok diye bir söz ilâve etmedi. Amma sen fuzuli yere yayı sıkıca çekmeye, okçuluk hünerini göstermeye kalkıştın. Bu katı yayı bırak, bir ok koy, okun fazla gitmesine uğraşma. Sonra okun düştüğü yeri kaz, defineyi orada bulmağa çalış.. »

Şimdi Mevlâna, bu hikâye üzerine aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar ki, bunları kıssadaki münasebetlerine göre kısım kısım terceme ve izah edelim.

Hak'dan ümid kesilemez

1 — چونشدی نومیددرجهد از کلال ـ از جناب حق شنیدی که تعال

2 — خافضست ورافعست این کردکار ـ بی ازین دو بر نیابد هیچ کار

3 — خفض ارضی بین ورفع آسمان ـ بی‌ازین‌دو نیست‌دورانش ای‌فلان

4 — خاك را بین خلق رنکا رنکرا ـ میکند یك رنك اندر کورها

5 — این نمکزار جسوم ظاهرست ـ خود نمکزار معانی دیکرست

6 — صد هزاران سایه کوتاه ودراز ـ شدیکی درنور آن خورشید راز

7 — لیك یکرنکی که اندر محشرست ـ بربد وبرنیك کشف وظاهرست

8 — که معانی آن جهان صورت شود ـ نقشهامان درخوروخصلت‌شود

Tercemesi :

1 — Çalışıp çabalarken yorulup ümidsizliğe düşünce Tanrı'dan «Gel» nidası duyulur.

2 — Tanrı alçaltıcı ve yükselticidir. O'nun kârı budur.

3 — Yerin alçalışına, göğün yükselişine bak. Kâinatın deveranı bu iki halden âri değildir.

4 — Toprağa bak! Türlü renklerde olan mahlûkları kabirlerde bir renk eyler.

5 — Bu toprak cisimlerin tuzlasıdır. Mânâ tuzlası bundan tamamiyle ayrıdır.

6 — Uzun ve kısa yüzbinlerce sâye o gizli güneşin nurunda bir oldu.

7 — Fakat mahşerdeki tek renklik iyiye de açıkça görünür, kötüye de hasietimize uygun olur.

8 — Mânalar o âlemde surete bürünürler. Suretlerimiz huyumuza, hasletimize uygun olur.

İZAHI : İnsan, kalbini Hak'ka bağlıyarak ciddî bir şekilde çalıştıktan sonra dileğinin olmadığını görerek ümidsizliğe düşerse Tanrı derhal onun emelini yerine getirir. Fakat o emelin bir müddet yerine gelmemesi kulun kendi hakkında hayırlıdır. İşte bunun için Hak'dan ümidi kesmemek, tazarruunun neticesini bir itminan içinde beklemek lâzımdır. Çünkü Hak, açıcı ve kapayıcıdır. Kâinatın nizamı bu alçalıp yükselmededir.

Yeryüzü bakarsınız kurak, bakarsınız feyzü bereket içindedir. Gökte yüksekte olan bir yıldız bir nice zaman sonra alçalır. Alçakta olanlar yükseğe çıkarlar. Günlerin bir kısmı gündüz, bir kısmı gecedir. Mizacımız icabı bazan sıhhatte, bazan hastayız.

Hülâsa cihan bu iki zıd hâllerin hüküm ve tasarrufundadır. Fakat bu zıddiyet, bu renkten renge giriş dünyadaki âriyet hayata munhasırdır. Toprakta bir hassa vardır ki, hayatta türlü renkte olan mahlûklar orada tek renk alırlar. Bu tıpkı memlehalara atılan şeylerin tuza munkalib olmasına benzer. Fakat mânâ âlemine ait tuzla başkadır. O hissî ve surî değildir. Onda fena ve zeval yoktur. Ezelden ebededek yeniliktedir.

Hülâsa, zıdlar âleminde uzun ve kısa yüzbinlerce gölge o sır güneşinin nurunda bir oldu.

Sonra dünyada iken herkesin sıfatına göre mahşerde birer suret verilecektir. Herkesin bâtını zâhire çıkacaktır.

Tanrı herkesi çift yaratmıştır. Herkes kendi eşine meyleder.

1 — هرکسی راجفت کرده‌عدل‌حق ـ پیل را باپیل وبق را جنس بق

2 — مونس احمد بمجلس چاریار ـ مونس بوجهل عتبه ذوالحمار

3 — کعبهٔ جبریل جانها سدرهٔ ـ قبلهٔ عبدالبطون شد سفرهٔ

4 — قبلهٔ عارف بود نور وصال - قبلهٔ عقل مفلسف شد خیال

5 — قبلهٔ باطن نشینان ذوالمنن - قبلهٔ ظاهر پرستان روی زن

6 — لایق آنکه بدوخود داده‌ایم - درخور آن رزق بفرستاده ایم

7 — خوی آنرا عاشق نان کرده‌ایم - خوی این رامست جانان کرده ایم

Tercemesi :

1 — Hak'kın adaleti herkesi her şeyi çift kılmıştır. Fili fil ile, sivri sineği sivri sinekle yakın yaptı.

2 — Mecliste Ahmed'in ünsiyet ettiği (Çiharı yarıgüzin - Dört seçilmiş dost), Ebucehilin ise Atebe ve Zülhimar'dır.

3 — Canlar Cibril'in kâbesi Sidre, Abdülbuton'un kıblesi ise sofradır.

4 — Arifin kıblesi visal nurudur, felsefecinin aklının kıblesi ise hayaldir.

5 — Bâtın âleminde oturanların kıblesi kerem sahibi Tanrı, zâhire tapanların kıblesi ise kadın yüzüdür.

6 — Herkesi liyakatine göre nasıl bir huyla huylandırmış isek, o rızk üzere gönderdik,

7 — Onu ekmeğe âşık ettik ve böyle bir tabiat verdik. Bunu da canânın sarhoşu yaptık.

İZAHI : Tercemeler sarihtir. Netice şudur ki;

Hâlik herşeyi, bütün mahlûkatı çift yarattı. Herkes kendi cinsine meyleder. İlim ve fazilet erbabı yine ilim ve fazilet erbabına meyyaldir. Cahiller ve şer ve şora müptelâ olanlar da o kabil kimselerle ünsiyet ederler. Adam vardır ki onun kâbesi yedi kat göğün üstünde olan sidretülmüntehadır. Yine adam suretinde hayvan vardır ki, karnının kuludur, lokma düşkünüdür.

Sonra ârifler ancak visale âşıktırlar. Onların ibadetleri Cennet arzusu veya azabdan korku için değildir. Hakka bağlılıkları hasbî ve hulûsu kalb iledir. Sonra filozofların akıllarının kıblesi ise nihayet hayaldir. Çünkü zâhirî ilimlerle vuslata erişilemez.

Hülâsa Tanrı herkesi bir hal üzere yaratmış ve o rızk ile bu âleme göndermiştir. Öyle ki; kimisi ekmek âşıkı, kimisi de hakikî canânın sarhoşudur.

Hak'kın rızası olmadan bir şey elde edilemez

1 — گر بیابان پرشود زر ونقود - بی رضای حق جوی نتوان ربود

2 — وربخوانی صد صحف بی سکتهٔ - بی قدر یادت نماند نکتهٔ

3 — تا بدانی آسمانهای سمی - هست عکس مدرکات آدمی

4 — نی که اول دست یزدان مجید - از دو عالم پیشتر عقل آفرید

Tercemesi :

1 — Ova baştanbaşa altunla, para ile dolu olsa Hak'kın rızası olmadan ondan bir arpa mikdarı alınamaz.

2 — Yüzlerce kitabı durmaksızın okusan Hak takdir etmeyince aklında bir nükte kalmaz.

3 — Bil ki, yüce gökler insanın müdrikelerinin aksidir.

4 — Yüce Tanrı'nın eli, iki âlemden önce aklı yaratmadı mı?..

İZAHI : Dervişin bu kadar aramıya rağmen hazinenin yerini bulamaması münasebetiyle Mevlâna buyuruyorlar ki;

«Ne kadar çalışır isek çalışalım, Hak'kın rızası olmadıkça, ova baştan başa altun olsa bir zerresini ele geçiremeyiz».

İlim de böyle... Hele bilhassa ledün ilmi O'nun atâsına bağlıdır. Yüzlerce kitap okunsa bir nüktesini bile kavrıyamayız. Ancak O'nun ihsanı, O'nun hidayet ve rızası şarttır. Bunun için her şeyden evvel kalbin mâsivâdan temizlenmesi lâzımdır. O vakit Musa gibi irfan nurunu avucunda bulursun ve ruh bütün hikmetlerin kaynağı olur».

Sonra Cenabı Pir «Yüce gökler insanın bütün idrâklerinin aksidir» diyorlar. Yani bütün mükevvenat yaratılmazdan evvel halkolunan aklı küldür. Yukarıki bahislerde bundan uzun bahsedildi. Aklı külle hakikati Mukammediye veya nuru Muhammediye veya nuru Muhammedî de denir. Aklı kül insanın hakikati olup gökler, ecramı felekiye, insanın hakikati olan aklı küllün akis ve fer'idir. İşte insan kendi hakikatini bulduğu zaman herşeyin kendi fer'i olduğunu müşahede eder. Her ne isterse kendi derununda bulur.

Akıl, faydalanacağı şeyi arar, aşk ise lâubalidir.

1 — عقل راه نا امیدی کی رود - عشق باشد کان طرف بر سر دود

2 — لا ابالی عشق باشد نی خرد - عقل آن جوید کزو سودی برد

3 — نیست ازعاشق کسی دیوانه تر - عقل از سودای او کورست وکر

4 — کرطبیبی‌دارسدزین کون‌جنون - دفتر طب را فرو شوید بخون

5 — روی در روی خود آرای عشق کیش ـ نیست ای مفتون ترا جز خویش خویش

Tercemesi :

1 — Akıl, ümidsizlik yoluna nasıl gider, gidemez. Aşk lâzımdır ki, o tarafa baş üzere koşsun.

2 — Aşk lâubalidir, akıl değil. Akıl faydalanacağı şeyi arar.

3 — Âşıktan daha ziyade deli bir kimse yoktur. Akıl, onun sevdasından kördür, sağırdır.

4 — Bir hekim bu türlü deliliğe uğrasa, tıb kitabını kana boyardı.

5 — Ey aşk mezhebine giren, yüzünü kendine çevir.. sana meftun olan senden başka değildir.

İZAHI : Hazine, padişahın bile bu kadar araştırmalarına rağmen bulunamadığı halde hazine taharrisinde bulunan adam bundan vaz geçmiyor. Çünkü bu noktada bir aşk ve iptilâya uğramıştır. İşte bu münasebetle Mevlânâ akıl ve aşk hakkında şu açıklamalarda bulunuyorlar:

Akıl, ancak fayda bulacağını ümit ettiği yere koşar. Fakat aşk öyle değildir. Âşıkın nazarında fayda ve ümit nedir ki... O, vuslat uğrunda hayatını feda eder. Fakat akıl, aşkın bu cûş ve huruşundan bigânedir. Nitekim bu noktada Cenabı Pîr; «Maddî hastalıkların hekimleri bir kerre aşkın hakikatini sezebilmiş olsalardı, tıb kitaplarını parçalarlar ve hatta kana boyarlardı» buyuruyorlar.

Netice şudur ki, âşıka kendisinden başka hakikî dost yoktur. Çünkü herkes, kendi aklı miktarına göre bir menfaate saplanmıştır; âşık gibi hasbî ve ancak canâna bağlı olan adamı nasıl anlıyabilirler. Onların nazarında âşık, ancak bir mecnundur.

Tanrı sözüne yine Tanrı'dan tefsir ara!..

1 — قول حق را هم زحق تفسیر جو ـ هین مگو ژاژ از گمان ای سخت رو

2 — آن گره کو زدهم او بگشایدش ـ مهره کو انداخت او بر بایدش

3 — گرچه آسانت نمود آن سان سخن ـ کی بود آسان رموز من لدن

4 — گر بخویشم هیچ رأی و فن بدی ـ رأی و تدبیرم بحکم من بدی

Tercemesi :

1 — Tanrı sözünü yine Tanrı sözüyle tefsire çalış. Kendine gel de zanna uyup hezeyan söyleme, ey katı yüzlü...

2 — Düğümü kim vurdu ise o çözer. Bu sırları kim attı ise ancak o halleder.

3 — Gerçi o sözler sana kolay göründü amma (ledün) den gelen rumuzlar nasıl kolayca anlaşılabilir.

4 — Eğer kendimde bir rey ve tedbir olsaydı her yaptığım iş kendi hükmümce olurdu.

İZAHI : Çalışmadan rızk arıyan fakir bulduğu bir kâğıdın yazısıyla hazine aramağa koyuldu. Lafz ve lûgatlerdeki zâhiri manâya aldanarak ve ona itimat ederek işe girişmek insanı maksadına ulaştırır mı?.. Tanrının sözünün hakikatini yine Tanrı bilir, ancak O tefsir eder. Kur'-anın zâhiri kolay görünürse de gaybdan gelen o sırlar hemen anlaşılır mı?.. Binaenaleyh sırları kim attı ise onu halledecek, düğmeleri kim vurdu ise onu çözecek ancak Tanrıdır. Binaenaleyh her işimizde, her talebimizde, her araştırmamız da O'na sığınmak lâzımdır.

Nitekim kendimize fazla itimat ederek her türlü sebeplere baş vurduğumuz ve her türlü tedbirleri aradığımız halde maksada ulaşamadığımız her vakit vâkidir.

Tanrıyı kendinde ara

1 — آنچه حقست اقرب از حبل الورید ـ تو فکنده تیر فکرت را بعید

2 — ای کمان و تیرها برساخته ـ صید نزدیك وتو دور انداخته

3 — فلسفی خود را از اندیشهٔ بکشت ـ گو بدو کورا سوی گنجست پشت

4 — ای بسا علم و ذکاوت و فطن ـ گشته رهرو را چو غول و راهزن

5 — بیشتر اصحاب جنت ابلهند ـ تا ز شر فیلسوفی میرهند

6 — خویش را عریان کن از فضل فضول ـ تا کند رحمت ترا هردم نزول

Tercemesi :

1 — Tanrı insana şah damarından daha yakındır. Halbuki sen fikir okunu uzaklara atmışsın.

2 — Ey yayı koyup atan.,. Av yakınında duruyor, sen uzaklara düşmüşsün.

3 — Filozof kendisini fikir ve endişe ile tepeledi. Koş ona söyle.. Çünkü hazineye o arkasını dönmüştür.

4 — Nice âlimler, nice zekâ ve anlayışlar vardır ki, sâlikin bir gulyabâni gibi yolunu vurur.

5 — Cennet ehillerinin çoğu ahmaktır; bu suretle filozofluğun şerrinden kurtulurlar.

6 — Kendini, faydasız şeylerle meşgul eden fuzulün boş sözlerinden üryan kıl. Taki sana ilâhî rahmet insin.

İZAHI : Yukarıki mesnevilerde ilk beyit (Kaf) süresindeki (ونحن اقرب اليه من حبل الوريد Biz size şah damarınızdan daha yakınız) âyeti celilesine işaret etmektedir. İnsan kendine en yakın olan kendini bilmeden hiç bir şeyin hakikatine muttali olamaz.

Kıssadaki hazine araştırmadan maksad da, kendini aramaktır, ve asıl hazine de odur. Halbuki yakını bırakmış, hakikî benliğimizden çok uzaklarda derin bir gaflet içinde dolaşıyoruz. Kendisini bilen Rab'bını da bilir.

İşte doğrudan müessire değil eserden müessire intikal ederek Tanrı'yı aklî delillerle isbata yeltenen filozof ta gaflettedir. Bilhassa kitabın mukaddimesinde ve sırası geldikçe def'alarca mufassalan izah ettiğimiz gibi ilim hadiseleri üzerinde nazariyeler kurar. Bununla eşyanın hakikatine ıttıla ve Hak'ka vusul mümkün değildir. Ancak şehevattan uzaklaşarak kalbin tasfiyesi lâzımdır. Halbuki filozof mantık ve zekâ spekülâsyonları içinde hakikatın yolunu vurmaktadır. «اكثر اهل الجنة البله» hadisi şerifi de bunu teyit eder. Çünkü bunlar dalâletten masundurlar. Bunun için sâdedildiler, filozofların şerrinden emin olduklarından Cennet ehlidirler.

Binnetice Hazreti Pîr, vâhî şeylerle uğraşanlardan uzaklaşmanın ilâhî rahmete vesile olacağını bildirmektedir.

*
* *

Şeyh Hasan Harkanî'nin müridlerine ait bir hikâye

Bir derviş Şeyh Hasan Harkanî'nin şöhretini duyup Talkan şehrinden Harkan'a gitmek üzere yola çıktı; dağlar, taşlar aştı. Yolda bir çok eziyetler çekti. Nihayet yolu bitirip şehre girdi, ve şeyhin evini öğrendi, doğruca kapıya varıp çalmağa başladı. Şeyhin karısı kapıdan başını çıkararak : «Ey kerem sahibi ne istiyorsun?» dedi. Derviş cevaben : «Şeyhi ziyaret için geldim» deyince kadın kahkahalarla gülerek : «Sakalına bak yahu.. Hele şu yolculuğa, şu uğradığın zahmete yazık. Senin yerinde, yurdunda hiç bir işin yok mu ki, bir ahmağı görmek için bihude yere bu yollara düştün» dedi, ve buna benzer daha bir çok kötü sözler söyledi. Derviş bu sözlerden müteessir oldu, gözlerinden yaş aktı. Dedi ki : «Her ne ise.. Bu adı tatlı padişah nerede, söyle bana» Kadın tekrar cevaben : «O bomboş, hilekâr bir adamdır. Ahmaklara tuzak, yol azıtanlara kementtir. Senin gibi ahmaklar ona düşkündür» dedi. Bu sözler üzerine derviş : «Yeter» diye bağırdı. «Apaydın bir günde bekçinin ne lüzumu var. Senin gibi bir şeytanın saçmaları, beni bu kapıdan nasıl döndürebilir a, koca karı, Sen Tanrı nurunu üfliyorsun amma hem sen yanıyorsun, hem başın, ey kokmuş ağızlı!. Bir köpeğin ağzından deniz pislenir mi?.. Ay nurunu saçar, köpek havlar durur. Senin gibi bir kötü o yüksek ruha eş olmuş.. Tıpkı Nuhun nikâhındaki kâfir gibi (Peygamber Nuh'un karısı da kâfir idi ve daima herkese Nuh'un aleyhinde bulunurdu).

Bunun üzerine derviş kapıdan ayrılarak şeyhi herkesten sormağa başldı. Birisi dedi ki : «O, diyarın kutbu odun getirmek üzere dağa gitti» Bunun üzerine derviş şeyhin aşkıyla ormanın yolunu tuttu. Fakat şeytan aklına gizli bir vesvese vermekteydi. Kendi kendine: «Bu din şeyhi neden böyle bir kadını evinde tutuyor. Zıd nasıl olur da zıddıyla beraber bulunur. Halkın imamı olan şeyh nerede, bu maymun nerede?» diyor, sonra acele dönerek «Ben kim oluyorum ki, Tanrı'nın işlerine karışıyorum» diye nefsine taan ediyordu. Derviş bu düşüncelerde iken şeyh bir arslana binmiş çıka geldi. Arslan odun çekiyordu. Şeyh de odunların üstüne oturmuştu. Kamçısı da bir yılandı. Şeyh uzaktan dervişi görünce güldü. «Sakın aldanma, şeytana inanma» dedi. Çünkü dervişin kalbinden geçeni şeyh bilmişti ve dedi ki : «Benim bu tahammülüm nefs hevasından değildir, burada hiç durma.. Eğer ben sabredip bu kadının yükünü, derdini çekmeseydim, arslan benim yükümü nasıl çekerdi, Bizim tekliğimiz veya evlenip çift olmamız heva ve heves işin değildir. Biz daha nelere sabretmekteyiz ve bu yüzden savaşımızın debdebesi Tanrı ayına ulaşır. Bütün vehimlerden ve tasavvurlardan uzak olan o nur; nurun. nurunun nurunun nurunun nurudur.

NOT : Mevlânâ burada yüceliğin son mertebesine ancak heva ve hevesten sıyrılarak her şeye tahammül ve sabr ile varılabileceğini ve sabrın, her türlü ferahlığın, bolluğun anahtarı olduğunu ifade ediyorlar ve nihayet velilik mertebesinin, yüksek dehasının ancak sabırla elde edilebileceğine işaret buyuruyorlar.

*
* *

«Ben yer yüzünde bir halife halkedeceğim» âyetinin hikmeti.

Meali şerifi yukarıya alınan bu âyeti celile (Bakara) suresindedir. Maali : (Rabbın; meleklere ben yer yüzünde bir halife halkedeceğim) dedi ve Melekler orada fesad ve kan dökeni mi halkedeceksin. halbuki biz, sana hamdederek senin şanını takdis ve tenzih ederiz; dediler. Allah (Ben sizin bilmediğinizi bilirim) buyurdu.

Şimdi Cenabı Pir; Âdem'in halifeliğinden sonra Tanrı'nın her şeye

bir zıd halkettiğini ve bu zıddiyet sebebiyle dünyanın baştanbaşa bir mücadele sahnesi olduğunu bildiriyor, kalbî bir safvete malik olan Âdem, kendisinin tamamiyle zıddı olan şeytanla; Kaabil'in Hâbil ile; İbrahim'in Nemrudla; Musa'nın Fir'avun'la; nihayet Muhammed'in E-bucehil ile savaştığını, Peygamber Salih'in Semud ve Peygamber Hud'-un Âd kavmini nasıl helâk ettiğini, meşhur hazine sahibi Kaarun'u arzın nasıl yuttuğunu izahtan sonra her şeyin Hak'kın tasarrufu altında olduğunu beyan ederek Musa'nın asasını hangi sebep ejder eyledi, sana bu nükte kâfidir; hayatı temin eden ekmeğe bile ilâhi kahır dokunsa o da boğazımıza dururdu. O'nun emri olmasa elbise ısıtmazdı; buyuruyorlar. O halde sebep nerede kaldı?.. İşte bu sebeplerin altında gizlenen kudret elini görmek için (İm'anı nazar — Yüksek görüş) lâzımdır.

Şimdi Cenabı Pîr bu görüşü aşağıdaki mesnevileriyle şöyle açıklıyorlar :

İm'anı nazar — Yüksek görüş

1 — چون عصارا مار کرد آن چست دست - کر ترا عقلیست آن نکته بسست

2 — تو نظرداری ولی امعانش نیست - چشمهٔ افسرده است و کرده ایست

3 — زین همی کوید نکارندهٔ فکر - که بکن ای بنده امعان نظر

4 — چیست امعان چشمه را کردن روان - چون ز تن جان رفت کویندش روان

5 — آن حکیمی را که جان از بند تن - باز رست وشد روان اندر چمن

6 — دولقب را او برین هردو نهاد - بهر فرق ای آفرین برجانش باد

Tercemesi :

1 — O kudret eli asayı yılan yaptı. Eğer aklın varsa nükte sana kâfidir.

2 — Gözün ve görüşün var amma anlayışın yok. Âdeta donmuş bir çeşme, bir et parçasından ibaret.

3 — Bunun için düşünceleri meydana getiren Tanrı ; «Ey kulum, her şeye im'an (yüksek dikkat) ile bak demektedir».

4 — İm'an nedir?.. Çeşmeden su akıtmaktır. Bedenden can gitti mi, o cana revan derler.

5 — Canı, beden bağından kurtararak marifet gülzarına salan hakim,

6 — Can ile ruhu revanı ayırt etmek için her ikisine de iki lâkab

koydu. Bunu ayırt edenin canına aferin olsun.

IZAHI : Yukarıdanberi bir çok vesilelerle bahsettiğimiz veçhile biz ancak sebebi görüyoruz. Sebeble bir şeyin hakikatine nüfuz edemeyiz. Asanın yılan oluşu, yerin Kaarun'u yutuşu sebeplerle izah edilemez. Bunun için im'anı nazar tabir edilen hakikate nüfuz edecek görüş lâzımdır. Görüş, maddî ve donmuş bir et parçasıyla değil feyzini asıl kaynaktan alırsa im'anı nazar olur. Nitekim uykuda bu göz kapalı iken hududsuz bir görüşe sahip oluyoruz. Bunu gören o et parçası değil, ruhu revandır ki, im'anı nazar buradan gelmektedir. Şimdi bu münasebetle ruhu revan hakkında kısaca izahat verelim. Birinci cild Mesnevide on sekiz beyitten (Ten zican can ziten mestur nist) beytinde uzun açıkladığımız veçhile asıl ruh, izafî veya ilâhî veya ruhu revan denilen ruhtur. Diğer can tesmiye ettiğimiz hayvanî ruhtur.

Ruhu revan Tanrı'nın (Biz ona kendi ruhumuzu nefhettik) âyetiyle beyan buyurduğu ruhtur. Bu ruhun bedenimizle münasebeti keyfiyetsiz ve vasıfsızdır. Bu ruh insana mahsus olup büyük kemalini insanı kâmilde bulur. Bizi tasarruf eden bu ruhtur. Bütün tefekkür ve temyiz kudreti bu ruhtan gelmektedir. Bu ruh uykuda bedenden ayrılır ve hakikat âleminde seyirler yapar. Bunun için ruhu revan denilmiştir. Nitekim (Zümer) sûresindeki : (الله يتوفى الانفس حين موتها والتى لم تمت فى منامها فيمسك التى قضى عليها الموت ويرسل الاخرى الى اجل مسمى) Maali : (Hak Taalâ ölüm zamanında canları alır. Ölmiyenin de uyku zamanında canını alır. Eceli gelenin canını tutar, gelmiyenin canını ise eceli gelinciye kadar salıverir).

Hayvanî ruha gelince: Bu ruh için birinci cildde bahsettiğimiz veçhile İbni Haldun «Kandan husule gelen bir buharı lâtif olup kalbin sol boşluğundadır İlâh...» demektedir. Şu tavsife göre bu ruhu hayvanî nihayet maddî olup bedenin aksamındadır. Bunun için ruh birdir, o da ruhu izafîdir, demek daha doğru olur.

Hülâsa: Bütün tasarruf izafî ruhta olup ruhu hayvanî tesmiye edilen canın de fonksiyonları buna tabidir. Şurasını da bilmünasebe kısaca tekrar edelim ki; materyalistler ruh denilince ruhu hayvanîyi anlıyorlar ve nihayet ruhta, cesedin husule getirdiği bir motordan başka bir şey değildir, diyorlar.

Evet.. hasselerimiz, hareketlerimiz, hafıza ve hayal gibi kuvvetler ruhu hayvaninin eseridir. Bunlar madde ile izah olunabilir. Fakat uykudaki hudutsuz görüşler, hürriyet, temyiz ve tefekkür kutretlerinin ruhu hayvanî ile izahı nasıl mümkün olur. Buna ait yukarıdaki ciltlerde uzun bahisler geçmiştir ve yine geçecektir.

⁂

Hûd aleyhisselâma iman edenlerin belânın inmesi sırasında bir mucize olarak kurtulması

Hûd suresindeki şu âyeti celile bu vakıayı anlatmaktadır :

« ولما جاء امرنا نجينا هوداً والذين آمنوا معه برحمة منا ونجيناهم من عذاب غليظ »

Meali: (Vaktaki emrimiz geldi, Hûd ile onunla birlikte inananları rahmetimizle kurtardık ve onları ağır işkenceden koruduk).

Peygamber Hûd aleyhisselam Yemen ve Hadramut taraflarında sakin bulunan Âd kavmine ba's olunmuştu. Bunlardan bir kısmı iman etmediler. Hûd, iman edenleri bir daire içine alarak kâfirlerden ayırdıktan sonra şiddetli bir rüzgâr (Rihi sarsar) çıktı. Dairenin haricinde kalan kâfirleri tamamiyle mahvetti. Müminler kurtuldular.

Mevlânâ bu vak'a üzerine buyuruyorlar ki: «Bu rüzgâr bir tufan idi Tanrı'nın lûtfu da bir gemi... O'nun böyle nice tufanları ve gemileri vardır».

Görülüyor ki Mevlânâ tufanın yalnız hazreti Nuh'un mucizesi olan o müthiş su baskınına hasretmiyor. Bir kavmi ihata eden her hangi bir belâ ve azaba da tufan diyor. Nitekim peygamber Salih'in ba's olunduğu Semud kavminin imansızları da gökten gelen şiddetli bir sayhadan yürekleri koparak mahvolmuşlardı. Lût kavmini mahveden taş yağmuru da bir tufandır.

Hülâsa, peygamberlerin davetleri ve mucizeleri bir hidayet kaynağıdır Kavimlerini belâdan korurlar. işte bu noktada Cenabı Pir buyuruyorlar ki: «Tanrı bir padişahı gemi eyler, bu gemi ile düşman saflarını darma dağın eder amma bundan kastı halkın emniyet ve refahı değil, milkin elinde gideceği korkusudur. Fakat padişahın korkusu milletini düşman şerrinden korur. Sonra dolabı döndüren bir beygirin ve kağnıyı çeken öküzün hareketleri bir hizmet kasdıyla değil, onların bu işden haberi bile yoktur. Ancak dayak korkusundan koşuyorlar. Bir kazanç sahibinin durmadan çalışması dünyanın ıslahı için değil, şahsi endişesi içindir. Faka bunun zımnında cemiyet için de fayda vardır.

Hülâsa, herkes daima başından korktuğundan kendi kendine bir merhem aramakla meşgul ise de onların bu hizmetleri zımnen yine âlemin nizamını temin etmektedir.

Şimdi Cenabı Mevlânâ'nın, korkunun, cihanın direği olduğuna ve nice hikmetlere dair aşağıdaki mesnevilerini inceliyelim :

Dünya nizamı korku üzerine kurulmuştur

1 — حق ستون این جهان از ترس ساخت - هر یکی از ترس جان در کار باخت

2 — حمد ایزدرا که ترسی را چنین - کرد اومعمار اصلاح زمین

3 — این همه ترسنده اند از نیك وبد - هیچ ترسنده نترسد خود زخود

4 — خود حقیقت بر همه حاکم کسیست - که قریبست او اگر محسوس نیست

5 — آن حسی که حق بد آن حس مظهرست - نیست حس این جهان آن دیگرست

6 — حس حیوان گر بدیدی آن صور - بایزید وقت بودی گاو وخر

7 — چون نبیند اصل ترسش راعیون - ترس دارد از خیال گونه گون

8 — ترس ولرزه باشد ازغیری یقین - هیچ کس ازخود نترست ای حزین

9 — آن حکیمك وهم خواند ترس را - فهم کژ کردست او این درس را

10 — هیچ وهمی بی حقیقت کی بود - هیچ قلبی بی صحیحی کی رود

11 — کی دروغی قیمت آرد بی زراست - دردوعالم هردروغ ازراست خاست

12 — راست رادیدا ورواجی وفروغ - برامید او روان کرد آن دروغ

13 — در وجوه وجه او روخرج شو - چون الف دربسم در رودرج شو

14 — چون الف دربسم پنهان کرده ایست - هست او دربسم وهم دربسم نیست

Tercemesi :

1 — Tanrı bu cihanın direğini korkudan yapmış ve herkes can korkusundan bir işe sarılmıştır.

2 — Tanrı'ya hamdolsun ki, korkuyu yer yüzünün imar ve ıslahına mimar yaptı.

3 — İşte herkes böylece iyilikten ve kötülükten korkmaktadır. Hiç bir korkak kendisinden korkmaz.

4 — Hakikatte bilcümle eşya üzerine hâkim olan yüksek bir kudret vardır. O, bu duygularla duyulmaz amma insana çok yakındır.

5 — Hak'kın hissolunacağı duygu bu cihanın duygusu değildir. O his başkadır ve başka bir cihandan gelmektedir.

6 — Eğer hayvanın duygusu sûretlerin hakikatlerini görseydi öküz-

le eşek vaktin Bayezidi olurdu.

7 — Gözler, korkunun aslını görmediğinden türlü hayallerden korkar.

8 — Korku ve titreme mutlaka başkasından gelir. Hiç bir kimse kendisinden korkmaz.

9 — O zavallı filozof korkuya vehim diyor. O bu dersi yanlış anlamıştır.

10 — Hakikati olmıyan vehim tasavvur edilemez. Kalb, sahih olmıyan yere nasıl gider. (Korkunun mutlak bir hakikati ve aslı vardır).

11 — Doğru olmazsa yalan nasıl kıymet alabilir. Her iki âlemde de yalan doğrudan meydana gelmiştir.

12 — Doğrunun revacını görür de yalancı o ümid üzere yalan söyler.

13 — Bismillâhta kaybolan elif gibi varlığını O'nda harç et de O'nun hakikatine var.

14 — O elif Bismillahta gizlenmiştir. O'nda hem vardır, hem yoktur.

İZAHI : Hiç bir kimse bir endişesi olmasa çalışmaz ve âlemin nizamı bozulurdu. Bunun için korku, bu cihanın direği olmuştur ve herkesin sayü-gayreti bir korkudan gelmektedir. Sonra hiç bir kimse yoktur ki, kendi kendine sebepsiz endişelensin. Onu mutlaka bir korkutan vardır ki, o da bütün mükevvenatın hakikî mutasarrıfı olan Allahtır. O, bize şah damarımızdan daha yakındır. Tanrı, hayvanî hislerle idrâk edilemez. O duygunun menşei, haldir. Eğer hakikatler hayvanî duygu ile anlaşılsaydı öküz de vaktin Bayezidi olurdu. İşte hayvanî göz korkunun hakikî menşeini göremediğinden insan bir takım hayal ve vehimlere kapılır. Nitekim hakikati sezdiğine kani olan filozof korkunun vehimden geldiğine kaanîdir. Fakat asılsız vehim olur mu? Korku mutlaka başkasından gelir. Hiç bir kimse kendisinden korkmaz. Yalanın mutlaka bir hakikati vardır. Doğru olmasa yalan olur muydu?. Yalan söyliyenler doğrunun kıymet ve revacına inandıkları için yalanı irtikâp etmişlerdir.

Binaenaleyh havfin aslı ve fâili Hak'dır. İşte basiretleri kapalı olduğu için asıl fâili bilmiyenler bütün başlarına gelenleri şundan, bundan bilirler.

Şimdi Cenâbı Pir, hakikat gözünün nasıl açılabileceğini şöyle bir misal ve teşbih ile anlatıyorlar: (Bismillah) terkibinin aslı (Biismillah بِاسْمِ الله) tır. B'den sonraki elif (bism) kelimesinde gizlidir. Bu itibarla (Elif) suret ve lâfız bakımından yoktur amma, mânen mevcuttur. İşte sen de (Bism) deki elif gibi mecazî varlığını Hak'kın sıfatında

harç ve ifna ederek suret itibariyle yok olursan suret âleminden mâna tarafına geçer ve işte o vakit basiret gözün açılarak her şeyin hakikî fâili Tanrı olduğunu anlarsın.

* * *

Biri Müslüman, biri Hiristiyan, öbürü Yahudi üç misafirin destanı

Bir mümin iki sapıkla yol arkadaşı oldu. Tıpkı aklın, nefis ve şeytanla arkadaş olması gibi... Yol hali bu. Bir çok zıdlar bir arada toplanır. Bir Marağalı bir Rey'li yoldaş olarak beraber oturur, kalkarlar, yerler, içerler.. Baykuşla karga ve doğan bir kafese düşebilirler. Velhasıl kar ve kış dolayısıyla bir kervansarayda doğudan batıdan birçokları toplanabilirler. Fakat yol açıldı mı, hepsi bir tarafa gider. İşte bu üç yoldaş ta beraberce bir konağa vardılar. Orada zenginlerden biri bu gariplere, sevabına bir bal helvası ve sıcak somun getirdi. Hiristiyanla Yahudi evvelce çok yedikleri için imtilâya uğramışlardı. Müslüman ise oruçlu idi. Helva da tam akşam namazı vakti geldiğinden Müslüman ondan iştiha ile yemek istiyordu. Fakat arkadaşları «biz çok tokuz; bunu şimdi bırakalım da yarına saklıyalım» dediler. Müslüman da bu gece yiyelim diye ısrar ettiyse de arkadaşları kabul etmediler. Bunun üzerine Müslüman dedi ki; «O halde helvayı paylaşalım da herkes hissesini istediği zaman yesin». Bunun üzerine ikisi birden «hayır» dediler. «Sen, her pay eden Cehennemliktir» sözünü duymadın mı?. Bunun üzerine mümin «Bundan maksat, narda olanlar her şeyi kendi hevasına göre taksim edenlerdir» dediyse de fayda vermedi. Nihayet «Pekâlâ.. Öyle olsun» diyerek boynunu büktü. O gece yatıp uyudular. Sabahleyin kalkarak yüzlerini yıkadılar. Herkes kendisine göre duasını yapıp Tanrı'nın ihsanını diledi. Sonra üçü de bir araya gelince içlerinden birisi dedi ki : Her birimiz bu gece gördüğü rüyayı anlatsın. Kimin rüyası daha güzel ise helvayı o yesin. Aklı en üstün olanın yemesi herkesin yemesi demektir». «Pekâlâ» dediler. Önce Yahudi gördüğü rüyayı şöyle anlattı. «Yolda önüme Musa çıktı» (Öyledir, kedi rüyasında yağlı kuyruk görür). Yahudi rüyasına şöyle devam etti : «Ben de Musa'nın ardında Tur dağına kadar gittim. Orada ben de, Musa da nura gark olduk. Sonra nurdan bir kapı açıldı. İçeriden başka bir nur göründü. Bu nur çabucak yükseldi, üçümüzde o nurun içinde kaybolduk. Sonra Tanrı, Tura heybetle üfürünce dağ üç parça oldu. Bir parçası denize gitti, onu tatlandırdı. Diğer parçası yere geçti, tatlı sular peyda oldu. Öbürü de Kâbeye düştü, Arafat dağı oldu. Bu heybetli seslerden kendime gelmiştim, bir de gördüm ki, Tur dağı yerinde ve Musa'nın ayağı altında buz gibi eriyordu. Sonra dağ da, Musa da eski halini aldı. Musa'ya benziyen bir alay halk vardı. Hepsi de

ellerini kaldırmış, Rab'bım bana görün, diye dua ediyorlardı. Bunlar Tanrı âşıkı Peygamberlerdi. Bu sırada ulu melekler gördüm. Kardan meydana gelmişlerdi. Bunlar hava küresinin melekleridir. Bir kısım melekler daha vardı, onlar da ateşden mahlûk idiler, yani kürrei narın melekleri idi. Bunlar şöyle diyorlardı : (Nice Yahudi vardır ki, sonu iyi olur). (Burada Cenabı Pîr aşağıya yalnız tercemelerini aldığımız iki mesnevisinde şöyle buyuruyorlar.

1 — Hiç bir kâfiri hor görmeyin. Belki Müslüman olarak ölebilir.

2 — Ömrünün sonundan ne haberin var ki, onlardan yüz çeviriyorsun.

Görülüyor ki, kâfire hakaretle bakmak doğru değildir. Son nefesin de ne olacağını bilmiyoruz. Hiç birimiz ömrümüzün sonundan haberdar olmadığımız için herkese iyi nazarla bakmalıyız).

Hikâyeye dönelim :

Şimdi Yahudiden sonra Hiristiyan rüyasını şöyle anlattı:

«Bana hazreti İsa göründü. Onunla bütün cihan güneşinin mekezi olan dördüncü kat göğe çıktık. Gök kalelerinin nice şaşılacak bedialarını gördüm ki, bu cihanın san'atlarına benzemiyordu. O ulvî, burası süf idir. Şüphe yoktur ki, gök yüzünün hüner ve san'atı yer yüzünden üstündür.

Şimdi rüyasını anlatmak sırası Müslümana gelmişti. Dedi ki: «Dostlarım, rüyamda Sultanımız Mustafa zuhur etti, bana dedi ki; onların birisi Tur'a gitti, Tanrı kelimi Musa'ya kavuştu. Öbürünü de İsa alıp götürdü, dördüncü kat göğün yüceliklerine iletti. Kalk ey, arada kalıp zarar gören adam.. bari o helvayla yahniyi da sen ye. Onlar devlete eriştiler, meleklere karıştılar». Müslümandan bu sözü duyunca Hiristiyanla Yahudi «Vay haris vay.. yoksa helvayı yedinmi?» diye telaşa düştüler Müslüman: «O, emrine itaat farz olan padişah emretti, ben de yedim. Bu emre karşı ben kim oluyorum ki, ondan dışarı çıkayım. Sen yahudisin Musa'nın emrinden baş çekebilirmisin?. Sen de Mesih'in hayır ve şer her hangi bir işde emrine karşı koyabilir misin?. Artık ben nasıl olur da Peygamberlein öğündüğü Peygamberimin emrinden çıkabilirim?. Helvayı yedim, şimdi de sarhoşum işte» dedi. Bunun üzerine «Vallahi, en doğru rüya senin rüyandır. Bu bizim yüz rüyamızdan daha üstündür. Ey neş'eli zat. Senin uykun uyanıklıktır. Sen rüyanın eserini uyanıklıkta görüyorsun».

NOT : Burada Mevlâna faziletten, hünerden evvel güzel huy sahibi olmanın ehemmiyetini tebarüz ettiriyorlar ve buyuruyorlar ki; sen de faziletten, yiğitlikten geç. İş güzel huydadır. Kimyayı Musa'dan öğren. Kaarun'a ilmi ne fayda verdi. Nihayet yerin dibine geçti. Bir çok ilimlere vakıf olan Ebucehil ki, (Ebulhikem) adıyla anılırdı. Fakat din ilmini bilmedi, baş aşağı gitti. Asıl hüner eserden müessire, delilden medlûla gitmek değil. Ateşi, dumanıyla istidlâl etmek değil, bizzat müşahede etmektir, bizzat ateşin kendisi olmaktır.

***

Yolda ot bulan deve, öküz ve koçun hikâyesi

Bir deve, bir öküz, bir de koç yolda giderlerken bir otluk buldular. Koç dedi ki: «Bu otu aramızda paylaşırsak hiç birimiz doymıyacağız. Çünkü taksimde her birimize pek az bir şey düşecek. İşin münasip olanı içimizde kimin yaşı ziyade ise bu otu ona verelim. Küçüklerin büyüklere riayeti lâzımdır. Bu peygamberimizin sünnetidir. Cenabı Peygamber, heryerde ihtiyarları öne sürerlerdi, yemekte dahi daima onları takdim ederlerdi. Bu devirde gerçi avam, yaşlıları iki mevzide ileri tutarlar. Birisi ateş gibi sıcak yemeğe buyur derler, yahut bakımsızlıktan viran bir hale gelmiş olan köprüde ileri sürerler. Artık geri tarafını sen kıyas et».

Şimdi koç sözüne şöyle devam etti: «Arkadaşlar, mademki yaşa hurmet edeceğiz, haydin bakalım, herbiriniz yaşınızın başladığı tarihi bildirin» dedi ve içlerinden en yaşlısı kendisi oldugunu iddia ederek «Benim vücuda gelişim Peygamber İsmail'in koçuyla başlar. Ben o vakittenberi yaşıyorum». Bunun üzerine öküz söze başlıyarak dedi ki: «ben de Adem aleyhisselâmın çift sürdüğü öküzle yaşıdım. Böyle olunca ben hepinizden ihtiyarım».

Şimdi deve koçtan ve öküzden bu sözleri duyunca şaşırdı, hemen başını indirip büyücek bir ot destesini havaya kaldırdı ve dedi ki: «Ey arkadaşlar, benim için yaş tarihine hacet yoktur. Zira benim büyücek bir cismim ve yüksek gerdanım vardır. Ben zâhirde ve hâzırda sizden hakir değilim. Ârifler hazıra nazar etmişlerdir. Filan zaman ve falan tarihte geçen ömre bakmamışlardır. Her hangi bir kimse ki, tabiat ve istidat itibarıyla daha yüksek olursa eskilik davası kılan kimselere takdim olunur. Sizin kıdem davasında bulunmanız ve eskilik lafını yapmanız bana bir hüccet ve burhan olamaz. Senin vücudunda bir eser, bir hal var mıdır? Bu kadar ömür sürmekten ne kazandın, ne hasıl ettin ona bakmak lâzımdır. Tarikatta eski olmaktan maksat evvelâ dâvadan ve lâftan geçmek, herkesin istidadını ve mertbesini görmektir, kuru ihtiyarlık dâvası mesmû değildir» dedi.

BİR ÖRNEK : Bir padişah camie gidiyordu. Padişahın adamları ve yasakçıları halkı «çekilin» diye mütemadiyen itip kakıyorlar ve döğüyorlardı. Bu arada bir fakirin başı yarılmıştı. Birinin gömleği yırtılmıştı. Yine bir fakir asla bir günahı yokken on kötek yedi, başı yarıldı. Fakir başından kan damlıyarak yüzünü padişaha çevirdi ve dedi ki : «Ey şah.. Tenhada kimsenin kimseye zulmü var mıdır diye incelemeler yapıyorsun. İşte zâhiren gör ki, senin gözünün önünde beni döğüp başımı yardılar. Gûya hayır için camie gidiyorsun. Hak Taala'ya ibadet edeceksin. Senin hayrın bu ise şerrin ne olacak, Allah'a sığınırım» dedi.

NOT : Görülüyor ki, yaşlılara hürmet insanlığın yüksek haslatlarından biridir. Fakat ekseriya görüyoruz ki, hakikî bir pirin aşağılıklardan gördüğü zulmü kurtlar yapmaz. Kurt da zâlimdir amma insan kadar hilesi yoktur. Eğer kurdun mekri olaydı hiç tuzağa düşer miydi?

***

Tirmiz padişahının; mühim bir iş için, üç dört gün içinde kim Semerkand'e gidebilirse ona elbise, at, köle ve şu kadar altın vereceğim, demesi

Delkak, Tirmiz padişahının maskarasaydı. Padişahın Semerkand'de çok mühim bir işi vardı. Onu çabucak yapıp gelecek bir adam arıyordu. Gidecek adam nihayet üç dört günde bu işi halledip dönecekti. Padişah bunu münadilerle nida ettirdi. O sırada Delkak köyde idi. Bu haberi duyar duymaz heman eşeğine bindi, Tirmize doğru eşeğini koşturmağa başladı. O kadar hızlı geliyordu ki, nihayet eşek hastalandı. Delkak bir ata bindi. Bu kadar sür'atle gelişe at da dayanamadı, çatladı. Nihayet Delkak şehire geldi. Halk, Delkak'ın bu kadar sür'atli gelişinden şüphelendiler: Herkes haricî bir düşman tehlikesi olduğuna kanaat ediyorlardı. Hatta padişah ta endişelendi. Delkak huzura kabul edildi. Bu sür'atli gelişinin sebebi sorulunca Delkak : «Köyde duydum, zatı şahaneleri Semerkand'e bir adam gönderiyormuşsunuz. Acele ile geldim ki, ben o işi yapmağa muktedir değilim. Benden böyle bir çeviklik gelmez». Padişah bu sözü duyunca kendisini ve bütün şehri dehşetli korkuya düşüren Delkak'a çok hiddetlendi. Bir taraftan da vezirler tezviratta bulunuyorlardı. Padişah kızdı : «Alın bu herifi zindana atın» dedi. Delkak yalvardı, padişahın adaletine iltica etti ve dedi ki: «Padişahım beni bırak demiyorum. Âkillerle bir meşveret et».

Şimdi Mevlânâ, bunun üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar :

Adalet ve zulüm

Mutlak hayır ve mutlak şer yoktur.

1 — چون طمانینست صدق وبافروغ ـ دل نیار آمد بگفتار دروغ

2 — کذب چون خس باشد ودل چون دهان ـ خس نگردد در دهان هرگز نهان.

3 — عدل چه بود وضع اندر موضعش ـ ظلم چه بود وضع در ناموضعش

4 — نیست باطل هرچه یزدان آفرید ـ ازغضب وزحلم وزنصح ومکید.

5 — خیر مطلق نیست زینها هیچ چیز ـ شر مطلق نیست زینها هیچ نیز

6 — نفع وضری هریکی درموضعست ـ علم ازین رو واجبست ونافعست.

7 — ای بسا زجریکه بر مسکین رود ـ در ثواب ازنان وحلوا به بود

8 — زانکه حلوای اوان صفرا کند ـ سیلیش ازخبث مستنق کند

9 — سیلی در وقت بر مسکین بزن ـ که رهاند آتش ازگردن زدن.

Tercemesi :

1 — Gerçek söz, itminan veren emniyet veren sözdür. Gönül yalan sözden dinlenmez, rahat etmez.

2 — Yalan çörçöp gibi, gönül de ağıza benzer. Çörçöp ağızda gizlenemez.

3 — Adalet nedir?. Bir şeyi lâyık olduğu yere koymak. Zulüm nedir? Bir şeyi müstehak olmadığı yere bırakmaktır.

4 — Tanrı'nın yarattığı hiç bir şey abes değildir. Gazab, hilm, öğüd, hile yerine göre batıl değildir.

5 — Bunlardan hiç birisi ne mutlak şerdir ve ne de mutlak hayırdır (Her şey nisbetle hayır, nisbetle şerdir).

6 — Bunlardan herbirinin yerine göre faydası, yerine göre de zararı vardır. Onun için ilim bu yüzden dolayı vaciptir ve faydalıdır.

7 — Yoksula yapılan öyle cezalar vardır ki, sevap bakımından ekmekten de, helvadan da iyidir.

8 — Çünkü vakitsiz yenen helva safra yapar. Halbuki helva yerine bir sille onu kötülükten kurtarır.

9 — Miskine zamanında bir tokat vur da, boynu vurulmaktan kurtulsun.

İZAHI : Yukarıki bahislerde mufassalan geçti. Bir şeyi tam lâyık olduğu yere koymak adalet, koymamak zulümdür. İnsana müstehak olduğu mevki verilmez, vaziyet ve istidadına göre muamele edilmezse ona zulüm edilmiş olur. Nitekim bu yüzden ne istidatlar sönüp gitmektedir. Kezalik lâyık olmıyanı bir mevkie getirmek o kimse için büyük bir zarardır. Çünkü onun her gün bir kat daha artan eğri gidişleri kendisinin boynunu da vurdurabilir.

Sonra âlemde abes hiç bir şey yoktur. Sırasına göre gazab da lâzım, uslulluk da.. Öğüd de icab eder, hile de.. Her şey adamına ve halin icabına göre yapılır. Meselâ te'dibe müstehak olana mülâyemetle muamele zulümdür. Çünkü bu muameleden cesaret alarak daha fena hareket edebilir. Lutf ve ihsana müstehak olanı da ezmek zulümdür. O vakit kıymetler yetişmez, cemiyet düşük bir seviyede kalır. Hayır ve şer nisbîdir, mutlak değildir. Birisi için hayır olan, diğeri için şer olabilir.

Mevlânâ bu hakikati şöyle bir teşbihle ifade ediyorlar ;

Vakitsiz yenen helva zarardır. İşte bunun gibi lâyık olmıyana ikram onu bozar.

Hülâsa, lutf ile veya zecr ile muamele adamına göredir.

Şu mesneviler de papaz gibi inzivaya çekilmeyi menederek daima Tanrı erleriyle musahabeti ve yer yüzünde dolaşmayı tavsiye ediyorlar:

Peygamber papazlığı menetmiştir. Meclislerde Tanrı erleriyle daima musahabe lâzımdır.

1 — گفت سیروا می‌طلب اندر جهان ـ بخت وروزیرا همی کن امتحان

2 — در مجالس می طلب اندر عقول ـ آنچنان عقلی که بود اندر رسول

3 — زانکه میراث ازرسول آنست وبس ـ که ببیند غیبها از پیش وپس

4 — بهر این کرده‌ست منع آن باشکوه ـ ازترهب وزشدن خلوت بکوه

5 — تا نکردد فوت این نوع التقا ـ کان نظر بخست واکسیر بقا

Tercemesi :

1 — Tanrı, âlemi gezin dedi. Sen de gez, dolaş ta, vaktini, rızkını bir sına.

2 — Meclislerde peygamberde olan akıl gibi bir akıl ara.

3 — Peygamberden miras kalan ancak o akıldır. Bu akıl gaybları önden de, arkadan da görür.

4 — İşte o yüksek Peygamber papazlıktan, dağlarda halvet etmekten bizi bunun için menetti.

5 — Ta ki mülâkatlar, tanışıp görüşmeler fevt olmasın. Çünkü böyle bir nazar bir ebedîlik iksiridir.

İZAHI: Mevlânâ birinci beyitte (Ankebut) suresindeki (قل سيروا في الارض فانظروا كيف بدء الخلق) Yer yüzünü gezip dolaşın da Allah'ın bu mahlûkatı nasıl vücuda getirdiğini görün) Âyeti Celilesinde işaret buyurmaktadır. Dünyayı gezerek her şeyden ibret almak, bir çok yüksek insanlarla temas etmek, aklın kemaline en büyük âmildir. Yoksa yukarıdaki bahislerde müteaddid yerlerde uzun uzadıya anlatıldığı veçhile papaz hayatı bir cemiyet için çok muzırdır. Cüz'i akıl da, külli akıl da görgüye, yüksek musahabelere bağlıdır. Ehlullahın heman hepsi o vaktin vasıta darlığına ve bir çok sıkıntılara rağmen daima gezip dolaşmışlardır.

Şimdi bu babsi meşhur mutasavvıf Feridüddin Attar'ın şu hikmetiyle bitirelim : «Tanrı erleriyle bir dem musahabe, yüz senelik ittikadan iyidir.»

* * *

Farenin kurbağa ile arkadaş olması

Bir fare, çaybaşında bir kurbağa ile tanıştı, ahbap oldular. Her sabah bir köşede birleşirler, uzun uzun müsahabet ederlerdi. Fare daima muhabbetini söyler ve sık sık birleşmelerini ve kendisini görmedikçe kararının elden gittiğinden bahsederdi. Nihayet bir gün kurbağaya dedi ki : «Sana bir sır söylemek istiyorum. Sen çayın içindesin. Ben oraya yanaşamam. Gerçi bazan ırmağın kenarına gelir, seni çağırırım amma duymıyorsun. Benim ise suya dalmama imkân yok. Çünkü toprak hayvanıyım. Bunun için seninle bir elçi vasıtasile görüşelim» dedi. Bunun üzerine şu kararı aldılar. Bir uzun ip bulacaklar, zaman zaman bu ipin çekilmesi onların sırrını birbirine ulaştıracaktı. Fare ipin bir ucunu kendi ayağına, diğer ucunu da kurbağanın ayağına bağlayacak ve bu şekilde birbirinden daima haberdar olacaklardı. Bu karar kurbağanın hoşuna pek gitmedi. Amma yine muvafakat etti, bağlandılar. Fare kurbağa ile buluşmak isteyince o ipi çekerdi. Bir gün ansızın bir alaca karga geldi. Fareyi yakaladı ve havaya uçunca fare de, ve ona bağlı bulunan kurbağa da onunla beraber havalandı. Bu hadiseyi gören halk şaştılar. Karga acaba suda yaşayan kurbağayı nasıl yakalayabildi, hayret edilecek şey diyorlar. Fakat sonra da kurbağa lâyıkını buldu, fare gibi aşağılık bir hayvanla arkadaş olmanın sonu budur, diyorlardı.

NOT : Fare tabiatlı yüze gülen dalkavuk ve kötü insanların nihayet bir tuzağa düşecekleri muhakkaktır. Fakat onlar felâkete yalnız

kendilerini değil, kendilerine itimat eden temiz insanları da beraber sürüklerler. Bunun için Mevlânâ herkese inanılmamasını ve daima kendi cinsiyle ünsiyet edilmesini ehemmiyetle tavsiye ediyorlar.

Aşağıdaki mesneviler bu hakikati göstermektedir:

Akıl, nefis, cinsiyet

1 — هست تن‌چون ریسمان برپای جان - می کشاند بر زمینش ز آسمان

2 — ای فغان از یار ناجنس ای فغان - همنشین نیك جوید ای مهان

3 — عقل را افغان ز نفس بر عیوب - همچو بینی بدی بر روی خوب

4 — عقل میکفتش که جنسیت یقین - ازره معنیست نی از آب وطین

5 — هین‌شوصورت پرست واین‌مکو - سر جنسیت بصورت در مجو

6 — صورت آمد چون جماد وچون حجر - نیست جامد را ز جنسیت خبر

7 — فرق زشت ونغزاز عقل آفرید - نی ز چشمی کزسیه کفت وسپید

Tercemesi :

1 — Beden, canın ayağında bir ip gibidir, canı gök yüzünden yere çeker durur.

2 — Feryad, cins olmıyan arkadaştan feryat.... Ey ulular, daima sizinle beraber olacak iyi dost arayın.

3 — Akıl da, ayıplarla dolu olan nefisten feryad ve figan eder. Nefis güzel bir yüzde çirkin bir buruna benzer.

4 — Akıl nefse der ki; cins oluş mana bakımındandır. Su ve toprak bakımından değil.

5 — Agâh ol... surete tapma... Onun sözüne kapılma... Cins oluşu surette arama.

6 — Suret cansız bir şeye, taşa benzer. Cansızın cinsiyetten haberi yoktur.

7 — Çirkin ile güzeli akılla ayırt edin. Şu karadır, şu beyazdır diyen gözle değil.

İZAHI : Yukarıda cinsiyete dair uzun izahlar yapılmıştır. Fakat meselenin ehemmiyetine mebni Cenabı Mevlânâ bu mühim meseleyi bir daha tekrar ederek buyuruyorlar ki; bedenimiz ruhun ayağında bir ip gibidır, onu daima süfliliğe, şehvete çeker. Bizi yüksekliğe götürecek iyi bir dost arıyalım. Hem cinsimizle konuşalım. Cinsiyet surette de-

ğil, ruhtadır, ruh birliğidir. Yoksa bir topraktan ibaret olan bedenin cinsiyetten ne haberi var. Bunun için herşeyi, çirkin ile güzeli, bir suret olan gözle değil, akılla ayırmak lâzımdır. His gözü daima dışı gördüğü için suret güzelliğine aldanır. Akıl hakikati görür. Onun karayla, beyazla bir işi yoktur.

Yukarıda dediğimiz gibi mesnevinin muhtelif cildlerinde buna ait bir çok izahlarda bulunulmuştur, tekrarına lüzum görmiyoruz.

***

Sultan Mahmud'un bir gece hırsızlar arasına düşmesi

Sultan Mahmud bir gece yalnız başına şehir içinde dolaşırken bir hırsız güruhuna rast geldi. Hırsızlar Sultana dediler ki : «Ey vefalı adam, sen kimsin?.» Şah cevap verdi : «Ben de sizlerdenim». Bunun üzerine hırsızlardan birisi dedi ki : «O halde haydin bakalım. Herkes kendi yaratılışında ne gibi hünerleri varsa onu tamamiyle anlatsın». Bunun üzerine içlerinden birisi dedi ki : «Benim marifetim iki kulağımdadır. Köpek ürdüğü zaman onun ne söylediğini bilirim». Bunun üzerine : «Bu bir şey değil» dediler. «Bu, ancak iki dinarlık bir hünerdir».

Birisi de dedi ki : «Benim bütün hassam gözümdedir. Gece zifiri karanlıkta kimi görsem onu gündüz görünce hatırlarım»

Bir başkası da şöyle anlattı : «Benim hünerim de kolumdadır. Kolumun kuvvetiyle duvarları delerim».

Yine bir diğeri de dedi ki : «Benim hassam da burnumdadır. Toprağı koklar, orada ne madenler gizli olduğunu bilirim Mesela toprağın bedeninde ne kadar para var, hangi toprakta altın var, bunları anlarım Mecnun gibi toprağı koklıyarak Leyla'nın olduğu yeri bulurum».

Kezalik bir başka hırsız da şöyle söyledi : «Benim hassam da pençemdedir. Dağ tepesine kadar kement atar, oraya yükselirim».

İşte bu veçhile her hırsız kendi marifetini söyledi. Nihayet Sultan Mahmud'a dönerek dediler ki : «Senin de mutlaka bir hünerin vardır. Hangi san'atta mahir isen anlat bakalım».

Sultan Mahmud cevap verdi : «Benim hünerim sakalımdadır. Ben bununla bütün suçluları cezadan, azaptan kurtarırım. Ne vakit canileri celladlara verirlerse ben bir kerre sakalımı oynattım mı celladlar onları salıverirler».

Şimdi hırsızlar bunu duyunca «Bu çok büyük bir marifettir, artık sen bizim kutlumuzsun. Mihnet gününde senin hassanla kurtulacağız» dediler ve hep beraber yola düzülerek o kutlu padişahın sarayına doğru yürüyorlardı. Bu sırada sağ taraftan bir köpek havladı. Köpe-

ğin sesinden anlıyan dedi ki : «Köpek diyor ki, padişah sizinle beraberdir».

Kokudan anlıyan da toprağı kokladı. «Bu toprak bir dul kadının evinin toprağıdır. Padişahın hazinesi buradadır» dedi.

Kement atan hırsız da duvar üzerine kemendi attı, duvara çıktı. Delik delen de duvarı deldi. Nihayet hazineye girdiler, herbiri bir şey aldılar. Altın kemerler, mücevherler alıp gizlediler. Bu arada Sultan Mahmud bunların oturdukları yeri, kimler olduklarını, isimlerini öğrendi ve gayet ustalıklı bir şekilde içlerinden ayrılarak sarayına avdet etti. Ertesi gün meseleyi divana anlattı. Bir çok yiğit erler gönderilerek hırsızları yakalayıp ellerini bağlıyarak divana getirdiler. Padişahın huzuruna durdular. Her biri can korkusundan tirtir titriyorlardı. İçlerinden gece gördüğünü gündüz hatırlayan hırsız gizlice dedi ki : «Arkadaşlar.. Tahtta oturan bu zat dün gece bizimle beraber olan padişahtır. Hani sakalında büyük bir marifet vardı ya, işte bizi yakalıyan bu sakaldır. Nerede olursanız olunuz o sizinledir dedikleri işte bu padişahtır. O bizim yaptığımızı görüyor, sırrımızı sezmişti».

Şimdi Mevlânâ bunun üzerine buyuruyorlar ki : «Şahidin âleti keskin lisanıyla yine keskin gözüdür. Kadı hükmüde buna göre verir. Şahidin sözü göz yerine geçer. Davacı da görür amma tarafsız değildir. Garaz gönül gözüne perde olur. Tanrı diler ki; garazı bırakıpta tam şahit kesilesin. Bir adamın gönlüne güneşin nuru (İlâhî nur) vurdu mu, bu kadar yıldızın bir kıymeti kalmaz. O vakit bütün hünerler boynumuza bağlanmış birer lif kesilir. Ölüm gününde onların hiç birisinden fâyda gelmez. Ancak geceleyin gözü padişahı tanıyanın yüksek duygusu işe yarar. Diğer marifetler adamın yolunu vuran birer gûlyabanidir».

***

Su sığırının denizin dibinden şımşırak taşını «parlak bir gevher» çıkarıp sahile koyarak onun ziyasıyla otlaması

Su sığırı denilen deniz hayvanı daima denizden bir mücevher çıkararak sahile bırakır ve onun ışığıyla otlar. Yediği şeyler güzel kokulu, nilufer ve nergis gibi çiçekler olduğundan anber onun pisliğidir. Her hangi bir kimsenin gıdası da ululuk nuru olursa onun dudağından süzülen kelimeler anberden de lâtif olur.

Bir gün su sığırı sahilde otlarken çıkardığı mücevherden biraz uzak düşmüştü. Bunu gören bir tâcir çayırı karanlıkta bırakmak için gelip mücevheri çamurla sıvar ve ağaçların arasına gizlenir. Şimdi tamamiyle karanlıkta kalan su sığırı bu vaziyet karşısında bunu yapanı süs-

mek için çayırın etrafını dolaşır, ararsa da bulamaz. Nihayet mücevheri bıraktığı yere gelir. Cevherin o çamurda gizli olduğunu ne bilsin. Çamuru görünce şeytan gibi ondan ürker ve heman kaçar gider. Avcı da bu mücevheri alır götürür.

Şimdi Mevlânâ bu kıssa üzerine buyuruyorlar :

«İhbitû—İnin» emri hakkında

1 — كان بليس از تن طين كودو كرست - كاو كى داندكه دركل كوهرست

2 — «اهبطوا» افكندجان رادرحضيض - ازنمازش كرد محروم آن محيض

3 — اى رفيقان زين مقيل وزآن مقال - اتقوا ان الهوى حيض الرجال

4 — «اهبطوا» افكند جانرا دربدن - تا بكل پنهان بود درعدن

Tercemesi :

1 — Şeytan bile toprağa karşı kör ve sağır olduktan sonra artık öküz çamurda mücevher olduğunu nereden bilecek.

2 — (İnin) emri canı bu aşağılık yer yüzüne indirdi. Bu hayız hali onu namazdan mahrum etti.

3 — Arkadaşlar.. Bu kaylole (öğle uykusu) den perhiz edin, Muhakkak ki hava ve heves erkeklerin hayzıdır.

4 — (İnin) emri canı bedene düşürdü. Aden incisi toprakta gizlendi.

İZAHI : Yukarıki bahislerde de geçti. Şeytan kendisinin ateşten, Âdemin topraktan yaratıldığını ve bunun için Âdeme üstün olduğunu iddia etmiş ve Cennetten kovulmuştu. Halbuki toprağa hor bakmak ve ondaki kudreti küçümsemek şeytanın ilmine yakışmazdı. Fakat gurur, insanı kör ve sağır eder. Sonra şeytan, toprağın kıymetini bilemezse öküz nereden anlıyacak.

Şimdi Cenabı Pir burada: «Âdem'in buğdayı yemesi veya şehvetine mağlup olması onu melekûtiyetten unsurlar âlemine indirmiş ve aden incisi nasıl çamurda gizlenmişse can da böylece beden çamuruna düşmüştür» buyuruyorlar ve erkeklerdeki heva ve hevesi kadınların hayzına benzeterek, kadın hayız halinde namazdan nasıl mahrumsa, şehvetlerine mağlûp olan erkeği de Allah, teveccühünden uzaklaştırır» buyuruyorlar.

***

Abdülgavs'in, periler tarafından kapılması ve nice yıllar onların arasında kalması

Abdülgavs peri cinsindendi. Dokuz yıl periler arasında onlar gibi

kanat çırpıp uçtu. Gavs'in karısı, kocasının gözden nihan oluşunu onun ölümüne verdi, bir başka kocaya vardı. Ondan da çocukları oldu. Evvelki kocasından kalan yetimleri ise kendi aralarında, «acaba babamızı kurt mu yedi, yahut bir kuyuya mı düştü, pusuya mı rast geldi» diye konuştular, onun sağ olduğunu bilmezlerdi. Tam dokuz yıl sonra Abdülgavs bir gün yine iğreti olarak meydana çıktı. Bir ay kadar oğullarına konuk oldu. Fakat tekrar gözden kaybolarak bir daha hiç bir kimse onu görmedi.

Kılınç yarası ruhu bedenden nasıl çalarsa onun peri cinsinden oluşu da insanlar arasında öylece kapılmasına sebep oldu. Cins cinsi çekişi için küstahlık küstahlığı doğurur; aldatan aldanır. Peygamber İdris de yıldızların cinsindendi. Bunun için sekiz yıl Zühal'de kaldı, onun sırlarına mahrem oldu, ve sonra tekrar dünyaya geldi. İlmi nücuma dair dersler verirdi. Nitekim yer yüzünde ilmi nücumu yayan Peygamber İdris'tir. Eski Mısır'lılar bu ilimde en ileri giden kavimlerdendir.

Ankaravî; bize görünmiyen ruhanileri üç sınıfa ayırırlar.

1) — Ahyar; yani melekler.

2) — Eşrar; yani şeytanlar.

3) — Evsat yani cinlerdir.

Periler; bu cin taifesinin en güzel bir sınıfıdır.

Şimdi Mevlânâ, bu kıssa münasebetiyle cinsiyetin sırlarına tekrar temas ediyorlar ve şu mesnevileri söyliyorlar :

Yine cinsiyet mes'elesi

1 — چیست جنسیت یکی نوع نظر - که بدان یابند ره با همدگر

2 — آن نظر که کرد حق دروی نهان - چون نهد درتو تو گردی جنس آن

3 — هرطرف چه می کشد تن را نظر - بی خبر را کس کشاند باخبر

4 — چونکه اندر مرد خوی زن نهد - اومخنث گردد وگان می دهد

5 — چون نهد درزن خدا خوی نری - طالب زن گردد آن زن سفری

6 — چون نهد در تو صفات جبرئیل - همچو فرخی برهوا جویی سبیل

7 — چون نهد درتو صفتهای خری - صد پرت گرهست براخور پری

8 — پرهمان وسرهمان هیکل همان - موسی بر عرش وفرعونی مهان

Tercemesi :

1 — Cinsiyet nedir?.. Bir nevi bakış. Bununla, bir cinsten olanlar birbirlerine yol bulurlar, birbirlerine kavuşurlar.

2 — Tanrı, her hangi birisinde gizlediği o nazarı sana da verse sen de onun cinsinden olursun.

3 — Bedeni hertarafa çeken nedir?.. Bakıştır. Haberdar olan nasıl olur da habersiz olanı bildiği tarafa çekebilir.

4 — Tanrı erkeğe kadın huyu koydu mu, puşt olur ve erkekle cima eder.

5 — Kadına da erkek huyunu verirse kadına talip olur, sevicilik yapar.

6 — Hak, sana Cebrail sıfatını verirse bir kuş yavrusu gibi havalarda yol ararsın.

7 — Eğer senin benliğine eşeklik sıfatını korsa, yüz tane kanadın olsa yine ahır tarafına uçarsın.

8 — Kanad ayni, başlar ayni, bedenler ayni iken Musa arş üzerinde, Fir'avn ise aşağılık yerdedir.

İZAHI : Cinsiyet bir bakıştır. Hak onu kimin hüviyetinde gizlemişse o nazar sahipleri birbirlerini tanırlar ve o nazarın ışığı altında birbirlerine yol bulurlar. Nitekim ruhlarında aynı ateş yanan ehlullahtan niceleri birbirlerini bulmak için ne mesafeler katetmişler, ne sıkıntılar çekmişlerdir. İşte aynı nazarın sahipleri olan Mevlânâ ile Şems bunun en parlak bir misalidir. Bunun için cinsiyet surette değil, ruhtadır. Nitekim sureta erkek olanlar vardır ki, bir kadın gibi başka erkeklerin mef'ulü olurlar. Bazan da kadın suretinde erkek huyu taşıyanlar vardır ki, erkekler gibi kadınlarla mücamaat ederler.

Müteakiben hazreti Pir: «Sen de Cebrail gibi ülvî sıfatlara malik isen, şeklin ne olursa olsun göklerde uçarsın amma eğer Hak, varlığına eşeklik sıfatı koymuşsa beden itibariyle ne kadar düzgün de olsan yine ahıra koşarsın: İşte Musa ile Fir'avn şekil ve suret itibariyle farksızdırlar. Fakat ruhanî vasıflar itibariyle büsbütün başka bir varlık göstermişlerdir,

***

Tebriz muhtesibinden, vazife alırım ümidiyle memleketinde çok borçlanan bir adamın hikâyesi

Bir fakir kendi memleketinde, Tebriz muhtesibinden borç alırım ümidiyle dokuz bin altın borçlanmıştı. Tebriz muhtesibi Bedreddin Ömer çok comert bir adamdı. Öyle ki; Hâtem dünyada olsa ona yoksul olurdu. Bu fakir kimse muhtesipden dir kerem ümid ederek Tebrize gel-

mişti. Muhtesibin evini aramağa başlayınca halk dediler ki: «O, kerem sahibi dost öldü, evvelki gün dünya yüzünden göçtü». Garip adam bunu duyunca bir nara atarak kendisinden geçti. O da sanki muhtesibin ardından can verdi. Teessüründen bayıldı. Geceye kadar kendisine gelemedi. Yüzüne gül suyu serptiler, bir çok tedbirlerde bulundular. Nihayet gece vakti aklı başına gelince dedi ki; «Ya Rab'bi.. Ben çok suçluyum. Halka ümid bağladım Muhtesib çok comerddi amma, kerem ve comertlikte hiç sana eş olur muydu?.. O. külâh bağışlarsa, sen de akılla dolu baş verirsin. O, altun verirse, sen onu sayacak el; o, ışık verirse, sen nurlu bir göz ihsan edersin».

Nihayet bu yoksulun borç almağa gelişi halka yayıldı. Tebriz kethüdası iyilik gösterdi, onun borcunu para toplayıp vermek üzere şehri dolaştı. Fakat ancak yüz altun toplıyabildi, ve yoksula vaziyeti anlattı. Yoksul Kethüdaya, muhtesibin mezarı başına gitmeyi rica etti ve onun delâletiyle kabre geldiler. Bu yoksul orada ağladı ve nice tazarrularda bulundu. Nihayet kethüda onu kendi evine götürdü. Yüz altunu teslim etti. Ona yemek çıkardı, türlü ikramlarda bulundu. Vakit gece yarısını geçmişti. Nihayet kethüda rüyasında o kutlu muhtesibi gördü. Muhtesib, odanın baş köşesine geçmiş, oturmuştu. Kethüdaya dedi ki: «Ey şirin kethüda.. Sen neler söyledinse hepsini birbir duydum. Fakat cevap vermeme izin yoktu. Şimdi benim, o misafirine yapacağım ihsanları duy. Benim onun borcundan haberim vardı. Onun için mücevherler hazırlamıştım. O mücevherlerin değeri onun borcuna yeterde artar bile. Kendisinin dokuzbin altın borcu var. O la'al ve yakutları bir şeye sardım. Üstünde de onun adı yazılıdır. Onları falanca kemerin altına gömdüm. Bu mücevherlerin hepsini kendisine ver. Tamamını almazsa bir kısmını başkasına verirsin. Eğer hiç birini kabul etmezse doğru götürüp kapısının önüne döksünler. Kim oraya uğrarsa o alsın. Bir de şunu söyliyeyim ki, mirasçıları bu mücevherlerden bir şey almak isterlerse yirmi misli ziyana girerler. Onlara mihnet kapısı açılır.

Bu sözlerden sonra daha iki şey anlatmışsa da onları söylemek için ağzımı açmıyacağım. O sır olarak kalsın, hem de mesnevi o kadar uzamamış olsun.

Kethüda ellerini çırparak uyandı. Gâh gazel okuyor, gâh ağlıyordu. Konuk sordu : «Çok sarhoş kalktın, ne kadar sevdalısın. Gece rüyada neler gördün, ey ulu er».

Kethüda cevap verdi : «Acîb bir rüya gördüm. Gönlüme bir güneş doğmuştu. O uyanık muhtesibi rüyamda gördüm» derken kethüda kendinden geçmiş bir halde odanın ortasına düştü. Bir müddet sonra kendisine gelince dedi ki : «Ey güzellik denizi. Ey akılları kendinden

geçiren. Nemrud'un ateşinde bahçe gizlidir. Servet ihsan etmekle artar. Bunun içindir ki; Mustafa, cömerdlik kazançtır, dedi. Altının ziyadeliği zekâttadır. Fuhuştan insanı kurtaran namazdır. Tatlı meyve yaprakların arasında gizlidir. Ebedî yaşayış ölümün altındadır. Varlık yoklukta gizlenmiştir.

Şimdi Cenâbı Pîrin bu kıssa üzerine irad buyurdukları bir çok mesnevilerinden bir kısmını safha safha terceme ve izah edelim :

İnsan, Hak'kın âyetlerinin mazharıdır

1 — آدم اصطرلاب اوصاف علوست ـ وصف آدم مظهر آيات اوست

2 — هرچه دروى مى نمايد عكس اوست ـ همچو عكس ماه اندر آب جوست

3 — بر صطرلابش نقوش عنكبوت ـ بهر اوصاف ازل دارد ثبوت

4 — تارچرخ غيب وز خورشيد روح ـ عنكبوتش درس كويد از شروح

5 — انبيارا داد حق تنجيم اين ـ غيب را چشمى بايد غيب بين

Tercemesi :

1 — İnsan yücelik vasıflarının usturlabıdır. İnsanın sıfatları O'nun âyetlerinin mazharıdır.

2 — İnsanda ne görünüyorsa O'nun aksidir. Tıpkı akar suya ayın aksi gibi.

3 — İnsan usturlabı üzerinde de örümcek nakışları vardır. Ezelî vasıflar onlarla sabit olur.

4 — O usturlabın üzerindeki örümcek şekilleri gayb semasıyla ruh güneşinden (İnsanın hassaları hakkında) ders verir, şerhler yapar.

5 — Tanrı, yıldız ilmini peygamberlere vermiştir. Gayba ancak gaybı gören göz lâzımdır.

İZAHI : İnsan Hak'kın bütün sıfatlarının aks ettiği bir mazhardır. Mevlânâ, bu noktada insan vücudunu usturlap âletine benzetiyor. Usturlap, rubu daire şeklinde tahtadan yapılmış bir âlet olup bunun üzerinde örümcek ağı gibi bir takım haneler vardır ki, onların üzerinde burçların ve yıldızların isimleri yazılıdır. Bu âlet güneşin alçalıp yükseldiğini gösterir, ve burçları tayin eder. İşte insanın vücudu da bir usturlap âleti olup lisan onun üzerindeki örümcek ağı gibidir. Nasıl, usturlap semânın, güneşin, yıldızların hal ve vasıflarını bildiriyorsa insan vücudunda da lisan, gayb semalarının, ruh güneşinin seyr ve medarını tayin eder. Usturlap, yıldız ilmini bilmiyen avamın elinde bir

şey ifade etmez. Avam nazarında dilimiz sadece yeyip içmek için halk olunmuştur. Onun başkaca manevî yüksek kıymetini takdir edemezler. İşte, Tanrı bu manevî yıldız ilmini peygamberlere ve ehlullaha vermiştir. Müneccimler bu âlemin gök ve yıldızlarıyla meşguldurlar. Peygamberler ve ehlullah ise insan vücuduna ve onun nakışlarına gayb gözüyle bakarak bu nakışlardan gayb semalarının nice sırlarına vakıf olurlar.

Aşağıdaki mesneviler bu hakikati ifade ediyorlar:

Dünyada herkes ancak kendi aksini gördü.
Onun maverâsında olan hakikati göremedi.

1 — درچه دنیا فتادند این قرون - عکس خودرا دیدهریك چه درون
2 — عکس درچه دید دربیرون ندید - همچو شیر کول اندر چه دوید
3 — ازبرون دان آنچه درچاهت نمود - ورنه آن شیری که درچه شد فرود
4 — توهم از دشمن چو کینی میکشی - ای زبون شش غلط درهرششی
5 — آن عداوت اندرو عکس حقست - کز صفات قهر آنجا مشتقست
6 — وان کنه دروی زجنس جرم تست - باید آن خودرا ازطبع خویش شست
7 — خلق زشت اندرو رویت نمود - که ترا اوصفحهٔ آینه بود

Tercemesi :

1 — Dünyadan gelip geçen insanlar dünya kuyusunun içine düştüler. Bu kuyunun içinde her biri kendi aksini görmüştür.

2 — Aksini kuyuda gördü, dışarıda görmedi de arslan gibi kuyuya düştü.

3 — Kuyuda görünen şeyi dışarıdan bil, Yoksa arslan gibi sen de kuyuya baş aşağı gidersin.

4 — Ey altı duygunun zebunu olan. Sen de bir düşmana kin tuttun mu .. o altı daima yanılır, yanlışlar içinde kalırsın.

5 — Halbuki, ondaki o düşmanlık Tanrı'nın kahır sıfatının aksidir,

6 — Ondaki suç senin cürmünün cinsindendir. Sen evvelâ o huyu kendi tabiatından yıka.

7 — Senin çirkin huyun sana o'nda yüz gösterdi, o, sana bir ayna oldu.

İZAHI: Okuyucularımızın hatırlıyacağı veçhile, birinci cild Mesnevide bir arslan hikâyesi görmüştük. Arslanın birisi, tavşanın iğvasıyla kuyuda kendine rakip olduğu söylenilen diğer bir arslanı öldürmek için o kuyuya eğilince orada kendi aksini rakibi zannederek derin bir tehevvürle kuyunun içine atılmıştı. İşte Mevlânâ buyuruyorlar ki: Asırlar boyunca dünyadan gelip geçen bir çok insanlar da dünya kuyusunda bir nakış ve suretten ibaret olan kendi akislerini görerek onun hakikatlerini müşahede edemediler de hayali hakikat zannederek bu kuyuda boğuldular. İşte bu, altı duygunun yanlış görüşündendir.

Müteakiben Mevlâna, bu görüş galatını şöyle izah ediyorlar :

Düşmanında gördüğün buğz ve adâvet, Hak'kın kahır ve gazab sıfatlarının aksidir ve yine senin cürmünün cinsindendir ki, düşmanına aks etmiştir. O düşman senin aynandır. Bunun için sen evvelâ kendindeki o kötü huyları bir yıka, ve temizle ki, düşmandan o kin zail olsun. Yani hayale kapılmıyarak kendi hakikatine dönersen o zaman kimseyi kendine düşman görmezsin. Çünkü o vakit senden akseden daima iyilik, kerem, fazilet olacaktır.

Şu mesneviler de yüksek bir hakikatin ifadesidirler :

İnsan bir büyük cihandır, bu âleme sığmaz

1 — چون همی کنجد جهانی زیر طین - چون بکنجد آسمانی در زمین
2 — حاش لله تو برونی زین جهان - هم بوقت زندکی هم این زمان
3 — درهوای غیب مرغی می پرد - سایهٔ او بر زمین می کسترد
4 — جسم سایهٔ سایهٔ سایهٔ داست - جسم کی اندرخور پایهٔ دلست
5 — مرد خفته جان اوچون آفتاب - درفلك تابان وتن درجامه خواب
6 — جان نهان اندرخلاهمچون سجاف - تن تقلب میکند زیر لحاف
7 — روح چون من امر ربی مختفیست - هر مثالی که بکویم منتفیست
8 — ماچو واقف کشته ایم ازچون وچند - مهر برلبهای ما بنهاده اند
9 — تا نکردد رازهای غیب فاش - تا نکردد منهدم عیش و معاش
10— ماهمه کوشیم کر شد نقش کوش - ماهمه نطقیم لیکن لب خموش

Tercemesi :

1 — Koca bir cihan toprak altına nasıl sığar. Koskoca bir gök yere nasıl sığabilir.

2 — Haşa.. Tanrı hakkı için, sen, diri iken de bu âlemden dışarıda değilsin, ölü iken de...

3 — Gayb havasında bir kuş uçar, onun gölgesi yere düşer.

4 — Cisim; gönlün, gölgesinin, gölgesinin, gölgesidir. (Nasıl olur da gönlün mertebesine ulaşır).

5 — İnsan uyur, canı güneş gibi gök yüzünde parlar. Ten ise yataktadır.

6 — Can boşluklarda astar gibi gizlidir. Amma ten yorganın altında döner durur.

7 — Ruh, Rab'bımın emrinde gizlidir. Onun için nasıl bir örnek versem onu anlatmıya imkân yoktur.

8 — Biz, ahiretin keyfiyetinden haberdar olduk. Fakat ağızlarımızı mühürlediler.

9 — Ta ki, gaybın sırları fâş olmasın, Şu hayat ve maişet dünyası yıkılmasın, diye bizi söyletmiyorlar.

10 — Kulağın sureti gitti amma biz şimdi tamamiyle kulağız. Ağzımız söylemiyor, dudağımız yok amma, baştanbaşa sözüz.

İZAHI : İnsan ruhu itibariyle bir âlemi kübra (Büyük âlem) dir ki, kâinata sığmaz. Bilhassa ehlullah diri iken de, ölü iken de gayb havasında uçuyor. Amma cesedi uçan bir kuşun gölgesi gibi bir hayal dir. Buna nazaran onun cismi gönlün gölgesinin, gölgesinin gölgesidir. Yani gönlün gölgesi ruhu revan; ruhu revanın gölgesi, ruhu hayvanî, ruhu hayvanînin gölgesi de cisimdir. O halde cisim bu horluğuyla gönlün yüksek mertebesine nasıl ulaşabilir.

Müteakiben Hazreti Pir, ruhun bakasını şöyle izah buyuruyorlar :

Uyuyan veya ölen (zaten uykunun da bir ölüm olduğunu yukarıdaki bahislerde izah etmiştik) insanın cesedi yatakta uzanıp yatıyor amma ruhu, derecesine göre güneş gibi mânevi semalarda uçmaktadır. O, hepsini müşahede eder. Fakat söylemeğe izin yok Ağızlar mühürlenmiştir Çünkü bunlar öyle sırlar ki, fâş ederek hâlkın gaflet perdesini tamamiyle yırtmış olsaydık âlem hercümerç içinde kalırdı. Çünkü her şeyin hakikati görülür, dünya hayatının boş bir hayalden ibaret olduğu anlaşılırdı.

Hikâyede muhtesibin rüyada kethüdaya dediği gibi : «Biz burada tamamiyle göz, kulak ve nutuk kesildik. Sizi görüyor ve sizin sözlerinizi tamamiyle duyuyoruz» dediği gibi o hakikatler bu dünya lisanının çerçevesine sığmaz. Bulunduğumuz bu cihan gayb âlemin önüne geril-

miş bir perdedir. Orası bize gizlidir, fakat ehli hale ayan olmuştur. Orası buranın mezraasıdır. Hasad burada oluyor. Ona göre iyi amel tohumları ekmeliyiz ki iyi mahsul kaldıralım.

Şimdi bir de namaz ve zekât hakkında Cenabı Pirin görüşlerini anlatan şu mesnevileri tedkik edelim.

1 — جوشش افزونى زر درزكات - عصمت ازفحشاء و منكر در صلات

2 — آن زكاتت كيسه ات راپاسبان - وان صلاتت هم زكركانت شبان

1 — Altın. zekât vermekle daha çoğalır. Namaz da insanı fuhuştan ve her türlü kötülüklerden kurtarır.

2 — Zekat kesenin koruyucusudur. Namaz da seni kurtlardan kurtaran çobandır.

Sarih olan bu beyitlerin izahına lüzum yoktur. Ancak verilen zekât gösteriş için değil, rızayı Hak için verilirse; kılınan namaz derin bir huşu içinde edâ edilirse, Allah nezdinde makbuldur.

Nitekim (ان الصلوة تنہا عن الفحشاء والمنكر — Muhakkak salât insanı her türlü kötülüklerden ve inkârlardan meneder) âyeti bunu açıkça göstermektedir.

Eğer yapılan ibadedler bizi fuhşiyattan alıkoymazsa Allah nezdinde kabul olunmamış ve riya için yapılmış demektir.

***

İmamı Cafer'in bir kal'ayı tekbaşına zaptetmeğe gelmesi

Cafer tekbaşına bir kal'ayı zaptetti. Kal'a, onun kurumuş dudağına bir yudum su idi. Kal'aya gelince orada bulunanlar korkularından kal'a kapısını kapayıp kaçtılar. Kimsede bu bahâdıra karşı gelecek cesaret yoktu. Gemide bulunanların ne hadleri var ki, timsaha karşı koysunlar. Bu hali gören padişah veziriyle istişare ederek buna bir çare bulmasını istedi. Fakat vezir dedi ki : «Kibri, hileyi bırak... bir elinde kılınç ve boynunda bir kefenle onun huzuruna var».

Bunun üzerine padişah : «Bu, tek bir adam değil mi?». Vezir dedi ki : «Sen, onun tek oluşuna bakma. Kal'a onun önünde cıva gibi titremededir. O, eğerin üstüne öyle oturmuş ki, güya doğu, batı onunla berabermiş gibi bir tavrı var. Bir kaç fedaî saldırdı de hepsi onun atının ayakları altında kaldılar. Tanrı ona öyle bir kudret vermiş ki tek başına bir ümmete saldırıyor.»

NOT : Cafer Tayyar adıyla şöhret bulan bu bahâdır Ebutalibin oğlu ve Hazreti Ali'nin biraderleridir. İslâm dinini kabul edenlerin 32

ncisidir. Fevkalâde cesur, vak'ada söylendiği gibi tek başına bir orduya karşı gelirdi.

Hazreti Câfer Peygamber tarafından üçbin kişilik bir fırka ile Bizanslılara karşı Şam seferine gönderilmiş. Bizanslılarla yapılan muharebede sancaktar Zeyd bin Hâris şehid olunca Cafer, sancağı eline alarak düşmana şiddetle hücum etmekle sağ eli kesilince sancağı sol eline, o da kesilince dişi ile tutarak hücum etmiş ise de nihayet şehid olmuştu. Şehadetinden sonra bedeninde yetmişten ziyade ok ve kılıç yarası görülmüştür. Câferin şehadeti haberi Hazreti Peygamberi çok müteessir etmişti. Medinei Münevverede umumî bir matem husule geldi. Hazreti Peygambere gelen bir vahiyde Câfer'e, kesilen iki eli yerine iki kanad ihsan olunarak Cennete uçtuğu bildirilmiş ve Cenabı Peygamber, Câfer'in evlâdlarına bunu tebşir ederek bu münasebetle «Tayyar» lâkabını vermişlerdir.

Şimdi Hazreti Pir, bu kıssa münasebetiyle cemiyetin ehemmiyeti hakkında şu mesnevileri irad ediyorlar :

Cemiyetin büyük kudreti

1 — اختران بسیار وخورشید اریکسیت ـ پیش او بنیاد ایشان مند کیست

2 — کر هزاران موش پیش آرند سر ـ کر به را نی ترس باشد نی حذر

3 — کی به پیش آیند موشان ای فلان ـ نیست جمعیت درون جانشان

4 — هست جمعیت بصورتها فشار ـ جمع معنی خواه هین از کردکار

5 — نیست جمعیت زبسیاری جسم ـ جسم را برباد قائم دان چواسم

6 — دردل موش اربدی جمعیتی ـ جمع کشتی چند موش از حمیتی

7 — آن یکی چشمش بکندی ازضراب ـ وان دکر کوشش دریدی هم بناب

8 — لیك جمعیت ندارد جان موش ـ بجهد ازجانش ببانك کربه هوش

9 — مالك الملکست جمعیت دهد ـ شیر را تابر کله کوران جهد

10— در رخی بنهد شعاع اختری ـ که شود شاهی غلام دختری

11— یوسف و موسی زحق بردند نور ـ در رخ و رخسار و درذات الصدور

12— آنچه طورش بر نتابد ذرهٔ ـ قدرتش جاسازد ازقارورهٔ

13— چشمشان مشکاة دان دلشان زجاج ـ تافته بر عرش و افلاك این سراج

14— زین حکایت کرد آن ختم رسل ـ از ملیك لایزال ولم یزل

15— که نکنجیدم درافلاك و خلا ـ در عقول و درنفوس با علا

16— دردل مؤمن بکنجیدم چوضیف ـ بی زچون وبی چکونه بی زکیف

Tercemesi :

1 — Yıldızlar çoktur amma, güneş birdir. Bütün yıldızlar güneşin önünde müzmahil ve darma dağın olurlar.

2 — Eğer binlerce fare baş kaldırsa kedi ne korkar, ne çekinir.

3 — Fareler nasıl olur da kedinin karşısına çıkarlar. Onlarda cemiyet ruhu yoktur.

4 — Suretler bakımından olan cemiyet beyhudedir. Kendine gel de, Tanrı'dan mâna topluluğu iste.

5 — Cemiyet cisim itibariyle çokluk değildir. Cismi de isim gibi yel üstünde bil...

6 — Eğer farelerin gönlünde cemiyet kudreti olsaydı, kediye olan düşmanlıklardan dolayı bir kaçı bir araya gelir, saldırırlardı.

7 — Birisi kedinin gözünü oyar, öbürü kulağını dişlerdi.

8 — Fakat farede topluluk ruhu yoktur. Kedinin sesini duyunca aklı başından gider.

9 — Milkin sahibi O'dur. Arslana topluluk kudretini verir de, yaban sığırlarının üzerine atılırlar.

10 — Bir yüze, bir yıldız parlaklığı ihsan eder de koca bir padişah bir kızın kölesi olur.

11 — Yusufla Mûsa, Hak'dan bir nur aldılar da yüzleriyle kalbleri nurla parladı.

12 — Tûr dağının, bir zerresine tahammül etmediği o nur, Tanrı'nın kudretiyle bir sırçayı seyreder ve orada yer alır.

13 — Onların cisimlerini kendil konacar yer, gönüllerini de kandil bil, Bu kandilin nuru arşa da vurur, göklere de...

14 — Peygamberlerin sonuncusu, zevali olmıyan padişahlar padişahından nakletmiştir.

15 — Tanrı buyurur ki, «Ben göklere, nihayetsiz boşluklara, en yüce akıllara, nefislere sığmadım».

16 — «Bir misafir gibi ancak müminin gönlünde yurd tuttum».

İZAHI : Mevlânâmız cemiyet hayatına büyük kıymet vermektedir. Topluluğun en büyük bir kuvvet olduğunu bildiren ve bütün felsefesini cemiyet konusu üzerine kuran asrımızın Fransız sosyoloğu Durkheim, bu hakikati daha dün sezmiş ve Mevlânâmız yedi asır evvel bunu idrâk etmişlerdir.

Suret ve kemiyet bakımından ne kader fazla olursa olsun topluluk bir kuvvet ifade etmez. Ruhlarında ve gayelerinde hakikî bir ittihad bulunan ferdlerin husule getirdiği topluluktur ki, cemiyet tâbirine lâyıktır, ve medeniyet te bu topluluktan doğmuştur.

Cenabı Pir, bunu müteaddid misallerle izah ediyorlar.

Yıldızlar sayısız, güneş birdir amma bütün yıldızlar nuru güneşten alırlar.

Eğer fareler de cemiyet ruhu olsaydı kediyi görünce darma dağın olmazlardı. Fakat böyle bir birleşme şuuru onlarda mevcut değildir. Tabii bir sevk ile kaçıyorlar.

Nihayet Mevlânâ; cemiyet kudretinin kemiyetle bir alâkası olmadığını izah için buyuruyorlar ki: «Tanrı, tek bir arslana topluluk kudreti verir de yaban sığırlarının üzerine atılır. Bir yüze öyle çekici bir güzellik verir ki, bütün cemiyete hâkim olan padişah onun kölesi olur. Bazan bir tek yüzde toplanan şehamet, şükûh bir orduyu ânide teshir eder. Bu, Tanrı'nın bir atiyesidir. Nitekim Hak'dan gelen bir nur, Tûr dağını parça parça etti, dağ, o nurun bir zerresine tahammül edemedi amma Musa'ya bir kandil oldu.

Hülâsa; gerek nebi ve gerek veli olsun ehlullah gönül itibariyle arşı kaplamıştır.

Şu hadisi kudsi bu mühim noktayı açıklamaktadır :

« ماوسعني ارضي ولاسمائي ولكن وسعني قلب عبدالمؤمن التقي الورع »

Meali : (Ben yerime ve göğüme sığmadım da ancak ittika sahibi müminin gönlüne sığdım, orada yer aldım.)

İnsan hazinesinin kudretine bakınız ki, mümin, nihayet Hâlik'ın mânevî makamı oluyor.

***

İki gören, Kâş şehrindeki garibe benzer.

Kâş şehrinde, eğer adın Ömer ise, yüz kuruş versen kimse sana bir yufka satmaz. Dükkân sahibi; «Git, öbür dükkândan al» der. Çünkü onlar Ömer adlı kimseye ekmek vermemek hususunda içlerinden ittifak etmişlerdir. Öyleki, Ömer bir ekmekçi dükkânına varsa, dükkân sahibi diğer dükkâna : «Ey ekmekçi.. Ömer'e ekmek ver!.» diye seslenir. Yani adını ona duyurmak suretiyle onu ekmekten mahrum eder. Bu ekmekçi de diğerine havale eder. Hülâsa Ömer bütün Kâşanı gezse ekmek alamaz. Fakat bir dükkânda (Ali) yim dersen, hemen oracıkta ekmeği alırsın. Biri, iki gören şaşı bile zevkten mahrum oldu. Sen biri en görüyorsun.

NOT : Burada Mevlânâ, Hazreti Ömer'e kin besliyen Şii'ye karşı tariz ediyorlar. Halbuki Ömer de, Ali de nefsi vahiddir ve mâna yüzünden birdirler. Böyle görmiyenler şaşı gözler gibi maddî ve mânevî kördürler. Yani zâhir ve bâtın gözü açık olanlar bütün ehlullahı bâtınen müttehit görürler.

Şimdi Mevlânâ bu münasebetle buyuruyorlar ki :

1 — Bu ırmakta gonca veya ağaç gördün mü her ırmaktaki gibi onu hayal sanma.

2 — Her ırmağa ayni hükmü verme (Her ırmağı bir sayma). Bu ırmakta ayı gör, ayın aksi deme!..

Yani bütün nâsın vücutları ırmaklar gibidir. Hak'kın sıfatları da ay ve yıldızlar gibi o ırmağa aksetmiştir. Fakat ehlullah'ın vücutlarında bu sıfatlar akis halinde değil, bizzat ayın kendisidir, Hak'tır.

Yani mecazî vücut mahvolmuş, zati Hak mevcuttur. İşte Bayezid'in : «Ben büyük şanımı tesbih ederim» demesindeki hikmet de budur.

Bunun için ehlullah nefsi vahiddirler, ayrı ayrı görme.. demek olacaktır.

***

Harzemşah'ın bir gün gezerken maiyetindeki alayda gayet güzel bir at görmesi ve onu sahibinden istemesi

Bir beyin çok değerli ve misli az görülmüş bir atı vardı. Bir gün bey bu ata binerek padışahın alayına katıldı. Harzemşah'ın gözü bu ata ilişince çok beğendi ve attan gözünü ayıramadı. Padışah kendi kendine: «Allah, Allah.. bu nedir ki benim aklımı çaldı» diyordu, Fatiha okudu, bir hayli lâhavle çekti, fakat bu duası dahi derdini artırmaktan başka bir tesir yapmadı. Padişah yakinen anladı ki, bu cezbe Tanrı'dandır. Derhal çavuşlara o atı beyden alarak getirmelerini emretti. çavuşlar heman gittiler. Padişah atı isteyince dağ gibi olan bey yün gibi oldu. Çok dertlendi. Bu derdine İmad'ülmülk'den başka derman olacak kimse yoktu. Heman başı açık bir halde ona koştu. Dedi ki: «Ey Mesih... ey dertlere derman!.. Padişah, benim neyim var, neyim yoksa hepsini alsın. Fakat istediği o bir tek at benim canımdır. Onu alırsa ben öldüm demektir. Kadın da, altun da elimden gitse sabrederim amma buna tahammülüm yoktur».

İmadülmülk bu hali görünce gözleri yaşardı ve padişahın huzuruna çıktı. Gönlünden derin bir hulûs ile diyordu ki: «Ya Rab'bi!. O genç eğri bir yol tuttuysa affet.. Sen'den başkasına sığınmak doğru değil.. Sen onun yaptığına bakma». İmadülmülk, Hak'ka tamamiyle teveccüh etmiş, gaybdan ne sırlar gelecek diye müterakkip bir halde iken çavuşlar atı Harzemşah'ın huzuruna çektiler. Hakikaten gök kubbenin altında bu boyda, bu renk ve güzellikte bir at yoktu. Padişah bir müddet ata hayran hayran baktı. Sonra İmadülmülke dönerek: «Güzel bir at değil mi?» dedi. İmadülmülk cevaben: «Padişahım!.. gönlünün akışı sana şeytanı melek gibi gösteriyor. İyi dikkat buyurursan çok güzel bir at görünüyor amma başı bedenine uyğun değil, adeta öküz başına benziyor» dedi. Bu söz padişahın gönlüne tesir etti, at derhal gözünden düşüverdi. ve kendi gözünü, aklını bırakarak İmadülmülk'ün sözünü kabul etti. Fakat bu bir bahane idi. Tanrı onu attan soğutmuştu. O söz padişahın gözüne bir perde oldu. Onun arkasından ay kapkara göründü ve derhal «Atı götürün, sahibine verin, beni günahtan kurtarın» dedi.

***

Yusuf Sıddık'ın Hak'dan başkasından yardım istemesi sebebiyle bir kaç sene hapiste kalması

Peygamber Yusuf, zındanda iken yine ayni zindanda olup çıkmak üzere bulunan padişahın adamlarından birine yalvardı, dedi ki : «Buradan çıkınca beni de padişaha söyle!.. Seni nasıl kurtarmışsa beni de halâs etsin».

Fakat bu nasıl olabilirdi. Ehlullahtan gayri dünyadakilerin hepsi mahpustur; Hiç bir mahpus diğerini kurtarabilir mi?. Nitekim o adam hapisten çıktı. Fakat vaziyeti padişaha söylemeği şeytan ona unutturdu, Yusuf ta Tanrı'yı bırakıp ona yalvardığından yedi yıl hapiste kaldı.

Şimdi Mevlânâ bu kıssa üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar:

Lezzet yolu hariçte değil, içerdedir

1 — هین چه تقصیر آمد از بحر و سحاب ـ تا تو یاری خواهی از ریك و سراب

2 — عام اكر خفاش طبعند و مجاز ـ یوسفا داری تو آخر چشم باز

3 — پس ادب كردش بدین جرم اوستاد ـ كه مساز از چوب پوسیده عماد

4 — آنچنانش انس و مستی داد حق ـ كه نه زندان ماند پیشش نی غسق

5 — نیست زندانی وحش‌تر از رحم ـ ناخوش و تاریك و پر خون و وخم

6 — چون كشادت حق دریچه سوی خویش ـ در رحم هر دم فزاید تنت پیش

7 — زان رحم بیرون شدن بر تو درشت ـ می كریزی از زهارش سوی پشت

8 — راه لذت از درون دان نه از برون ـ ابلهی دان جستن قصر و حصون

9 — قصر چیزی نیست ویران كن بدن ـ كنج در ویرانیست ای میرمن

10 — پس مثل بشنو كه از افواه خواست ـ كانچه بر ماست ای برادر هم زماست

Tercemesi :

1 — Kendine gel.. Denizden, buluttan ne kusur meydana geldi ki, sen kumdan, seraptan yardım diliyorsun.

2 — Avam gerçi yarasa tabiatlıdırlar, mecaz ehlidirler. Fakat ey Yusuf, sen açık bir göze maliksin.

3 — Üstad (Tanrı) bir suçtan dolayı bir daha çürümüş sopaya dayanmasın diye onu sızlandırdı, ve tedib eyledi.

4 — Fakat zindanda ona öyle bir ünsiyet verdi ki, gözünde ne zindan kaldı, ne karanlık.

5 — Fakat zindan rahimden daha korkunç, daha karanlık daha kanlı, daha kokmuş değil ya..

6 — Fakat Hak, kendi tarafına bir pençere açtı da rahimde çocuğun bedeni her an gelişti.

7 — O rahimden dışarıya çıkmak sana güç gelirdi. Onun için ananın kasığından arkaya doğru kaçardın.

8 — Lezzet yolunu hariçte değil, içeride bil. Köşkleri, kal'aları aramayı ahmaklık say.

9 — Köşk bir şey değildir. Bedeni viran eyle.. Hazine yıkık yerdedir beyim!..

10 — Halk dilinde gezen ata sözlerini iyi duy! ey birader. Bize her ne gelirse yine bizden gelir.

İZAHI : Kıssadan anlaşılıyor ki, her işimizi derin bir bağlılıkla Hak'ka havale etmeliyiz. Şundan bundan yardım istemek ekseriya mahrumiyetle neticelenir Ancak İmadülmülk gibi tamamiyle gillügişten azâde bir kalbe mâlik olanlardan himmet istiyebiliriz. Bunu iyi seçebilmek lâzımdır. İşte Peygamber Yusuf'un heyecandan yanlış yol tutması dolayısıyla, Tanrı ona hitapta bulunarak «Sen hakiki suyu bırak-

tın da seraba aldandın, yani beni bıraktın benim mahlûkumdan yardım istedin» buyuruyor.

Fakat Yusuf'a bu ceza bir ikazdır. Gerçi Tanrı onu zindana koydurdu amma ona zindana öyle bir ünsiyet verdi ki İbrahim'e ateşin gülistan olması gibi zindan da ana bağlık bahçelik oldu. Zindan, rahimden de daha kokmuş değil ya. Fakat çocuk oradan çıkmak istemez, ve bu durumu onun gelişmesini sağlar. İşte zindan da Yusuf'u ruhan geliştirmiş, Hak'ka daha ziyade bağlamıştır.

Burada Mevlânâ, cezanın, azâbın insanı ruhî, kemale götürdüğüne işaret ediyorlar ve şu hikmeti ortaya koyuyorlar. (Lezzet te, ferah ta içimizdedir. Onu hariçte aramamalıyız). İçimizde bir sıkıntı varsa bütün dünya bir zindan kesilir. Ümitsizlik kasavet halinde iken köşkün, mansıbın ne kıymeti olur ki... Fakat içimizde bir ferahlık olursa, külhanda bulunsak yine sevinç içinde kalırız. İşte bunun için hakiki lezzeti arıyorsan bütün sıkıntıların menbaı olan beden kesafetinden, nefsin kötü hırslarından geçmek lâzımdır.

Hülâsa bize ne gelirse yine kendimizden gelir. Bu tıpkı suya perde olan kef gibi ki, yine sudan hasıl olmuştur.

Mevlânâ tekrar şu mesnevileri irad ediyorlar :

Ehlullahın kârı feleklerin dışındadır.
Tecelli istidada göredir.

1 — کاروبار انبیا و مرسلون ـ هست از افلاك و اخترها برون

2 — توبرون روهم ز افلاك و دوار ـ وانكهان نظاره كن آن كاروبار

3 — درميان بيضهٔ چون فرخها ـ نشنوى تسبيح مرغان هوا

4 — آفتاب لطف حق برهرچه تافت ـ از سك واز اسب فر كهف يافت

5 — تاب لطفش را تو يكسان همدان ـ سنك را ولعل را داد او نشان

6 — لعل را زان هست كنج مقتبس ـ سنك را كرمى وتابانى وبس

Tercemesi :

1 — Peygamberlerin işleri göklerden ve yıldızlardan dışarıdadır.

2 — Sen de şu dönen göklerden dışarı çık da onların kârını seyret.

3 — Sen yumurtadaki kuş yavrusu gibisin.. havadaki kuşların tesbihini duymazsın.

4 — İster köpek, ister at nevinden olsun. Tanrı güneşinin lûtfu neye vurmuşsa o şey ashabı kehfin köpeğinin hassasını bulur.

5 — O güneş taşa da, la'le de vurmuştur amma O'nun lutfunun hararetini bir sanma.

6 — La'l, O'ndan bir define almıştır. Taş ise ancak bir hararet ve parlaklık...

İZAHI : Peygamberlerin mucizeleri bu âlemden değil, onun haricinde gaybdan gelmektedir. Bunu görebilmek için bu âlemden bu kesafetten çıkmak lâzımdır. Nasıl. kuş yumurtayı kırarak bu âleme atılırsa. sen de bu kesafeti kır, yık da hakikat âlemine çık.

Yukarıda gördük; İnsan, bir defa ana rahminden bu âleme doğar, bir de kuşun yumurtadan çıkması gibi kesafeti vücuttan sıyrılarak asıl hakikat âlemine doğar. İşte asıl doğuş budur. Hakikat bu doğuşta aşikâr olur. Gayb sırları o vakit meydana çıkar.

Müteakiben Hazreti Pir, lûtfu ilâhînin, feyzi akdesin, ancak istidada göre tecelli ettiğini beyan buyuruyorlar. Hak'kın hidayeti erişince yalnız insan değil köpek te başka bir feyz gösterir. İşte ashabı kehfin köpeği gibi.. Güneş La'le de, taşa de vurur amma la'li bir hazine yapar, taşa tesiri ise ancak cüz'i bir parlaklık ve hararetten ibarettir.

***

Bir Padişahın üç oğluna nasihatı

Bir Padişahın üç oğlu vardı. Üçü de anlayışlıydı. Şehzadeler şahın gözünün nuru üç mum idiler. Oğlun iki gözünden babanın vücut ağacına gizli bir yol vardır ki, o vücut buradan sulanır. Çeşme ne vakit za'fa, hastalığa uğrarsa o ağacın dalları, yaprakları kurur.

Ey gafiller.. Nice böyle su yolları vardır ki, sizin canınıza ulanmıştır. Yani sen bu teni cihanın cüzülerinden parça parça uğurlamışındır. Fakat sen zannedermisin ki, bunlar sana mallığa verilmiştir, Hayır.. İğretidir. Verenler onu geri alacaklardır. Yalnız Tanrı'nın Âdem'e kendi ruhundan nefhettiği varlık yok mu? İşte bakî kalacak olan odur. Ten varlığı beyhudedir. Onu o kadar şişirme. Ben burada beyhude tabirini kullanıyorsam onu cana nisbetle söyledim. Çünkü O, kiç bir şeyi abes halketmemiştir.

Hikâyeye dönelim :

Bu şehzadeler babalarının ülkesinde bir seyahate çıktılar. Böyle bir seyahat devletin işlerini iyi görmek ve tedbir almak için bir ehliyet verir. Ancak babaları onlara «her türlü tedbiri alın, her yeri gezin. Fakat (Hoşrüba) adlı bir kal'a vardır, oraya uğramayın» diye nasihat etmişti. Çocuklar da bu vasiyeti kabul etmiştiler, fakat «Allah izin verirse» dememişlerdi. Tenbih hilâfına o kal'aya da uğramışlardı.

Kal'anın etrafı Zeliha'nın hücresi gibi resimlerle doluydu. Zeliha bu resimleri Yusuf'un nereye bakarsa kendisini seyretmesi için her cihete asmıştı.

Mevlânâ burada (Bakara) sûresindeki (اينما تولوا فثم وجه الله) «Her nereye yönelirseniz orada Tanrı'nın yüzü vardır) âyeti celilesine işaret ederek «Nazar ehli bir kabdan su içseler, orada Hak'kı görürler» buyururlar.

Kal'anın denize beş, karaya da beş kapısı vardı. İçeri girdiler, orada binlerce resim ve nakış seyrettiler. Bu arada kal'anın köşkünde bir sûret gördüler ki bu surette büsbütün başka bir güzellik vardı. Bu resmi görünce derin bir denize daldılar.. Nihayet Hoşrüba kal'ası yapacağını yaptı, her üçünü da belâ kuyusuna attı. Hepsi de bihoş oldular. «Biz padişahımızın buyruğundan dışarı çıkarak kendi aklımıza güvendik te şu hale uğradık. Acaba bu resim hangi güzelin tasviridir» diye düşünürlerken bir ilham olarak basîretli bir şeyhi kâmil, onlara bu sırrı açıkladı. Dedi ki : «Bu resim, Çin Padişahının kızının resmidir Pervin denilen yıldız kömesi de buna haset eder. Bu resmin sahibi can gibi gizlidir. Sarayında perdeler arkasındadır. Yanına ne erkek çıkabilir, ne de kadın. Padişah onu fitnelere uğramasın diye böyle gizlemiştir. Onu pek kıskanır. Onun bulunduğu yerin damından bir kuş bile uçmaz. Eyvah böyle bir sevdaya düşen gönle».

Her üçü de ayni derde, ayni sevdaya uğrıyan bu üç şehzade bir müddet göz yaşı döktüler. Nihayet büyük kardaşları onları teselli etmek için dedi ki : «Kardaşlarım... Biz bundan evvel başkalarına nasihat vermezmiydik?.. Adamlarımızdan biri bize her hangi bir derdden, yoksulluktan bahsetse biz ona nasihat yoluyla (Üzülmeyin, sabredin. Sabır ferahın anahtarıdır) demezmiydik? Şimdi belâya biz düştük. O halde sabır anahtarı ne oldu. Yoksa o kanun nesih mi edildi? Halbuki şimdi ona riayet etmek bize düşmüştür. Biz savaş zamanında askerlerimize düşmandan yüz çevirmeyin, ateşin içinde altın gibi hoş bir halde gülün demiştik. Şimdi belâ bizim başımıza gelince kadınlar gibi çarşafa bürünüyoruz. Başkalarına öğüt verme vaktinde, hayhay, iş başa düşünce karılar gibi, Vayvay, Ha...».

Şehzadeler bu şekilde konuşup dertleştikten sonra Çin tarafına doğru yürüdüler. Analarını babalarını, ülkelerini bıraktılar; İbrahim Ethem gibi taçtan, tahttan geçerek aşk yolunda fakrı tercih ettiler. Nihayet Çin ülkesine vardılar. Payitahtta bir müddet gizlenerek bir h a y l ı s a b ı r d a n s o n r a n i h a y e t büyük kardaşları dedi ki : Kardaşlarım... Bu sabırdan artık canım ağzıma geldi. Sabrın yerine aşk gelip oturdu. Ya bu yolda muradıma erişirim, yahut o yoldan da döner yurduma gelirim. Sevgiliyi öyle bir arayayım ki, artık aramağa lüzum kalmadığını bilinciye kadar bu taharriden vaz geçmiyeyim Ya bu çıkışla muradıma nail olurum, yahut burçlarla süslü

gökteki başka bir burçta muradıma ererim. Elhasıl bana lâzım olan talib olmak ve bu yolda ölünciye kadar calışmaktır».

Ağabeylerinin bu sözleri üzerine kardaşları dediler ki . «Canımızda gökteki yıldızlar gibi yol gösteren nice öğütler var. söylemesek doğru olmıyacak. söylersek gönlün dertlenecek.

Bu anda büyük şehzade heman yerinden kalktı: «Kardaşlar.. Elvedâ.. Dünya da değersiz, dünyada olan şeyler de...» dedi ve yaydan okun fırlaması gidi şıçradı, doğru padişahın huzuruna giderek yeri öptü Diz çöktü. Muarrif onun halini anlatmıya başladı. dedi ki: «Padişahım.. Bu, senin ihsanına mutaçtır. Dışarıya atılmıya lâyık diğil). Bunun üzerine padişah dedi ki: «Bu delikanlı ne mevki, ne mansıp ister ve hangi ülkeyi dilerse vereceğim». Muarrif cevaben: «Senin padişahlığın onun vücuduna aşk tohumunu ekti. onu kendi aşkından başka bir şeyle oyalama». Şehzade padişahın önünde hayran oldu. Yedi göğü de bir avuç toprakta gördü. Padişah ona bir hayli iltifat etti. Şahzede, güneşten ay gibi yanmaktaydı. Fakat âşıkların yanması bir gelişmedir. Bütün hastalar iyileşmeyi isterler, halbuki aşk hastası, derdimi artırın, diye sızlanır. Şahzadenin bir müddet şahın önünde gönlü kebap oldu, ve dedi ki: «Padişahım, senin yolunda can vermeğe âşıkım. Benim bu baştan başka sarfedcek sermayem yoktur» dedi ve sevgilinin sureti onda gizlendi, o da sevgilinin mânasıyla eş oldu.

Küçük şehzade hastaydı. Büyük şehzadenin cenazesinde ortanca bulundu. Padişah onu görünce tanıdı. Bilmezden gelerek: «Bu kimdir» dedi. Muarrif: «Padişahım, bu da o babanın oğlu!.. Onun küçük kardaşıdır» Padişah şehzadeyi okşadı ve: «Sen ondan bize yadigârsın» dedi. Şahın bu nüvazişinden şehzadede öyle bir can belirdi ki, şeyhler buna ruhu kudsî derler. Şehzade gönlünde yüksek bir feyz hissetti ki, bu, yüz çillede kazanılamaz.

Şehzadenin canına padişahın ruhundan bir feyz geldi. Onun canından gıdalanıyordu. Fakat bu feyzi hazmedemedi, gönlünde bir istiğna bir azğınlık belirdi. Kendi kendine: «Ben de şehzade değil miyim.. Nasıl olurda yularımı bu padişaha veririm» dedi, ve bu benlikle vesveseler doğmaya başladı. Bundan padişahın gönlü çok dertlendi. Dedi ki : «Ey aşağılık adam.. Benim yaptığım iyiliklere karşı bana lâyık olan bu muydu?.. Ben sana bunca nefis hazineleri verdim Sen bana neler yaptın».

Şimdi şehzade yaptığı kötülüğün eserini içinde duydu, kendine geldi.

NOT : Görülüyor ki, hikâye tam neticelenmemiştir. Kıymetli mütefekkirlerimizden Abdülbaki Gölpınarlı 6 ıncı cild mesnevi tercemesine yazdıkları açıklamanın 426 inci sahifesinde bu bitmeyen hikâye hakkında şu mütalâalarda bulunuyorlar :

«Sultan Veled'in tamamlaması

Diğer nushalarda üçüncü beyit olarak şu beyit var :

Kıssa-î şehzadegân nâmed be ser
Mand nâ sufte dür-î Sevmin puser

yani (Şehzadelerin hikâyesi bitmedi. Üçüncü şehzadenin incisi, delinmemiş olarak kaldı) Hakikaten de üçüncü şehzadeye ait hiç bir şey söylenmemiş, hatta bu yüzden mesnevinin, Mevlânâ'nın vefatı üzerine tamamlanamadığını söyliyenler vardır. Fakat bu «tamamlama» dan anlaşılıyor ki, Mevlânâ, artık mesnevi söylememeyi kendisi tasmim etmiş ve söz âleminden öz âlemine geçmeyi kurmuştur».

Zaten Mevlânâ bir hikâyeci değil; mânevî hikmetin babasıdır. O, hikâyeye kıymet vermez. Yalnız hayattan, cemiyetten örnekler alarak tasavvufî, ahlâkî ve içtimaî yüksek fikirlerini böyle temsilî bir şekilde ortaya kor. Hikâyenin heyeti umumiyesinden çıkan netice şöyle hülâsa olunabilir. Tan'rının buyruğundan dışarı çıkarak heva ve hevesine mağlûp olanlar, Tanrının nimetine şükür yerine bir gurur ve benliğe kapılanlar, nihayet acı akibetlerini görürler. İşte bütün kudret ve kuvvetiyle âşıkların da serfirazı olan pirimiz, ilâhî aşkın yüksek kuvvetini bu kıssa ile bir daha gösteriyorlar. Hak'ka aşk yerine şehvetin şiddetli bir tuğyanından ibaret olan kadın aşkı, meselâ Çin padişahının kızına aşk.. Nihayet böyle bir netice verecekti.

Şimdi hikâyedeki tasavvufî ve aşkî yüksek duyuşları esaslı bir şekilde tebarüz ettiren aşağıdaki mesnevilerinin terceme ve izahına geçelim:

Aşkın yüce kuvveti

1 — جمله رنجوران دوا دارند امید ـ نالد این برنجور کم افزون کنید

2 — خوشتر ازاین سم ندیدم شربتی ـ زین مرض خوشتر نباشد صحتی

3 — زین کنه خوشتر نباشد طاعتی ـ سالها نسبت بدین دم ساعتی

Tercemesi :

1 — Bütün hastalıklar iyileşmeyi umarlar. Halbuki aşk hastası «derdimi artırın» diye inler, sızlanır.

2 — Bu zehirden daha güzel bir şerbet görmedim. Bu hastalıktan daha hoş bir sıhhat olamaz.

3 — Bu günahtan daha hoş bir itaat ve ibadet olamaz. Nice yıllar; aşk ve muhabbet demine nisbetle, ancak bir saat gibidir.

İZAHI : Izdırablar insanı ruhan geliştiren en büyük kuvvettir. Aşk ızdırabı bunun başında gelir. Aşk öyle mânevî bir zevktir ki, insan yandıkça yükselir. Heva ve heves, insanı tuğyana sevkederek basîretini kapattığı halde aşkın zevkizulmeti yarar, yüceliklere götürür. Bunun için aşk ateşine yananlar derdlerinin artmasını isterler. Çünkü bu derdden daha hoş bir sıhhat ve bu zehirden daha tatlı bir şerbet yoktur. Aşkın bazan öyle sarhoşlukları vardır ki, bu sarhoşluk en derin ibadetten daha yüksektir. Onun öyle bir zevki vardır ki, aşk ile geçen uzun yıllar, vuslat demleri insana bir an gibi gelir. Çünkü onun kökü ebediyettedir.

Şimdi Cenabı Pir, aşagıdaki mesnevileriyle yüksek hikmetlere temas ediyorlar ki, onları safha safha terceme ve izaha çalışalım ,

Sûret sûretsizlikten doğar

1 — بی نهایت کیشها و پیشها ـ جمله ظل صورت اندیشها

2 — صورت دیوار و سقف هرمکان ـ سایهٔ اندیشهٔ معمار دان

3 — فاعل مطلق یقین بی صورتست ـ صورت اندردست اوچون آلتست

4 — که که آن بی صورت از کتم عدم ـ مرصوررا و نماید از کرم

5 — صورت شهری که انجامیروی ـ ذوق بی صورت کشیدت ای روی

6 — پس بمعنی میروی تالامکان ـ که خوشی غیر مکانست و زمان

7 — صورت یاری که سوی اوشوی ـ از برای مونسی اش میروی

8 — پس بمعنی سوی بی صورت شدی ـ گرچه زان مقصود غافل آمدی

9 — پس حقیقت حق بود معبود کل ـ کز پی ذوقست سیران سبل

10— هیچ ماند این مؤثر با اثر ـ هیچ ماند بانك ونوحه باضرر

Tercemesi :

1 — Bütün mezheplerin, san'atların hepsi, içimizde olan düşüncelerin suretlerinin gölgesidir

2 — Duvarın suretini ve her mekânın tavanını mimarın düşüncesinin gölgesi olarak bil.

3 — Mutlak fâil suretsizdir. Suret, onun elinde bir âlet gibidir.

4 — Fakat bazan o suretsiz varlık adem gizliliğinden suretlere

yüz göstermek lûtf ve kereminde bulunur.

5 — Bir şehrin suretine gidersin. Fakat seni oraya çeken suretsizlik zevkidir.

6 — Mânâ itibariyle mekânsızlık âlemine kadar gidersin. Çünkü asıl hoşluk, mekân ve zamandan gayridir.

7 — Bir yarin suretine gidersin. Bu gidişin ünsiyet içindir.

8 — Gerçi maksaddan gafilsin amma yine suretsizlik âlemine gitmiş oluyorsun.

9 — Şu halde hakikatte herkesin mabudu Hak'tır. Yola gidenler ancak bu zevk için giderler.

10 — Hiç bir müessir eserine benzemez. Sada ve feryad zarara benzer mi?

İZAHI : Âlemde bütün san'at ve marifetlere bakılırsa hepsi içde olan düşüncelerin gölgeleridir. Herkesin deruni endişesine, fikrine; onun san'atından, tuttuğu yoldan vâkıf olunur. Bir binanın sureti de mimarın fikrinin gölgesidir. Şu halde bütün suretler suretsizlikten gelmekte olmasına göre bütün fikirler, san'atlar her türlü eserler suretsizliğin mahsulüdür ve Hâlık'tan gelmektedir. Fakat bazan o suretsiz olan Hâlık, ademden yüz gösterir de onun sıfatları, herkese istîdâdı kadar kudret ve kemal verir. İşte ârifler bu sıfatlara daha yakındırlar. Onlar eserle değil, müessirle beraberdirler. Zâhiren bakıldığında herkes bütün hareketlerinde bir surete gider gibi görünmektedir. Fakat her şeyde bizi kendisine bağlıyan suretsizliktir. Meselâ bir şehire giderken onun suretine gider gibiyiz. Fakat bizi oraya çeken o suretin kendisi değil, zevkidir. Nitekim en yüksek zevk mekânsızlıktadır.

Kezalik bir arkadaşın yanına gitmek, onun suretine değil, onunla ünsiyet etmek içindir. Ünsiyet vicdanî ve enfüsî bir emirdir. Suret ise afâkîdir. Fakat biz zâhire bakarak onun suretine gittiğimizi zannederiz.

İşte biz, bu hakikatten gafil olduğumuz için her şeyi, bir suret olan sebebe bağlamaktayız.

Yukarıki bahislerde de tekrar ettiğimiz gibi hiç bir müessir eserine benzemez.

O, hakikatte (Sen) dir amma mevhum senliğin itibariyle değil

1 — اوتوست اما نه این آن توست ـ كه دراخر واقف بيرون شوست

— توى اخر سوى توى اولت ـ آمدست از بهر تنبيه وصلت

3 — توى تو در ديكرى آمد دفين ـ من غلام مرد خود بينى چنين

4 — آنچه در آينه مى بيند جوان ـ پير اندر خشت بيند پيش از آن

Tercemesi :

1 — O, sendir amma sonunda vâkıf olupta asıl kendinden hariç bırakacağın sen değil.

2 — Sonraki varlığın seni tenbih ederek evvelki varlığına ulaştırmak için gelmiştir.

3 — Senin senliğinde başka sen gömülüdür. Ben, kendini böyle gören kölesi olayım.

4 — Gencin aynada gördüğü şeyi hakikî pir ondan evvel kerpiçte görür.

İZAHI : İnsan mecazî varlıktan geçtikçe Allah ile beraber ve O'nun sıfatında müstehlik olur. Nihayet Allah'da tamamen fâni olunca artık (O) olmuştur. O vakit (O), sen; sen, (O) olursun. Amma bu (Sen)-lik netice itibariyle mevhum bedenî ve şehevî varlıkta değildir. Hak bizim fâni varlığımızda değil, ebedî hüviyetimizde bîtekeyyüf ve bîkıyas kâmindir ki, bu varlığımız, evvelki yani âyanı sabitedeki hakikî ve aslî mevcudiyetimizdir. Mevcudiyete ulaştığımız zaman Hak'kı kendimizde buluruz.

Vahiy ve ilham eseri olmıyan söz, heva ve hevestendir

1 — منطق كز وحى نبود از هواست ـ همچو خاكى درهوا و درهباست

2 — كر نمايد خواجه‌را اين دم غلط ـ ز اول «والنجم» برخوان چند خط

3 — احمدا چون نيستت از وحى ياس ـ جسميانرا ده تحرى و قياس

4 — كز ضرورت هست مردارى حلال ـ كه تحرى نيست در كعبهٔ وصال

Tercemesi :

1 — Vahiyden olmıyan söz hevadandır. Havadaki toprak gibi heba olur. dağılır gider.

2 — Eğer bu söz Hocaya galat ve yanlış görünüyorsa ey hoca son (Vennecm) suresinin evvelinden bir kaç satır oku.

3 — Ey Ahmed.. Sen mademki vahiyden meyus değilsin. Bu araştırmayı, bu kıyası bedene mensup olanlara bırak.

4 — Zaruret zamanında murdar helâldır. Vuslat kâbesinde iken artık taharri yoktur.

İZAHI : Mevlâna birinci beyitte (Vennecm) suresindeki (ومانطق عن الهوى ان هو الا وحى يوحى) o hevadan, yani nefsanî meyline tebaan söz söylemez. Onun sözü ancak ilâhî vahiydir) âyeti celilesine işaret buyurmaktadır.

İlâhî kelâm karşısında kıyas yapılamaz. Çünkü vuslat kâbesinde kıble aramağa ihtiyaç yoktur. Ancak vahiyden haberdar olmıyan cismanilerin sözleri, vahiy gibi hakikatin bizatihi kendisi olmadığından; zaruret vaktinde, memnu olanın mubah olması gibi, kıyas ancak bizim sözlerimiz içindir.

Ruh asla yönelince herşey değişir

1 — درنظرها چرخ بس کهنه و قدید ـ پیش چشمش هردمی خلق جدید

2 — روح زیبا چونکه وارست ازجسد ـ از خدا بی شك چنین چشمش رسد

3 — صدهزاران غیب پیشش شد بدید ـ آنچه چشم محرمان بیند بدید

4 — آنچه او اندر کتب برخوانده بود ـ چشم را در صورت آن بر کشود

5 — کلشنی کز نقل روید یکدمست ـ کلشنی کز عقل روید خرمست

6 — کلشنی کز کل دمد کردد تباه ـ کلشنی کز دل دمد وافرحتاه

7 — علمهای بامزه دانسته‌مان ـ زان کلستان یك دوسه کل دسته‌دان

8 — آن چنان مفتاحها هردم بنان ـ می فتد ای جان دریغا از بنان

9 — وردمی هم فارغ آرندت ز نان ـ کرد چادر کردی و عشق زنان

Tercemesi :

1 — Nazarlara çok eski bir halde görünen gök, onun gözü önünde her dem halkı cediddedir (Her lâhza yeni yaratıklar zuhur eder, gidenin yerine ânide yenisi gelir).

2 — Güzel ruh cesedden ayrılınca Tanrı'dan insana böyle bir göz ilişir. (Buradaki cesedden ayrılma ölümden evvel ölüm demektir).

3 — İşte gayb âlemine ait yüzbinlerce şey Hak'ka mahrem olanların önünde nasıl belirdi ise ârifin gözünün önünde de öyle aşikâr olur.

4 — (Ârif)e, kitaplarda okuduğu şey suretlere bürünerek görünmiye başlar.

5 — Bağ bağçe bir demdir, viran olur. Bir gülşen ki, akıldan biter o tazedir ve ferah içindedir.

6 — Toprakta biten güller mahvolur, fakat gönülden çıkan güller lâtiftir, daimîdir.

7 — Bizim ilimlerimizi o mânevî gülistandan iki üç deste bil..

8 — Yazıklar olsun, ekmek yüzünden o bahçenin anahtarları her zaman elimizden düşer.

9 — Eğer bir dem ekmekten fariğ olur isen o vakitte kadınların çarşafı etrafında dolaşır ve kadın aşkına düşersin.

İZAHI : İnsan hakikî bir mürşidin irşadına mazhar olursa varlığı tamamiyle değişir Kendisine bâtinî nice zevkler inkişaf etmeğe başlar. İşte Mevlânâ, sâlikte gittikçe yükselen bu zevki şöyle izah ediyorlar :

Basit nazarlar önünde câmid bir halde bulunan o köhne çark, her an değişmekte ve onun yerine yenileri gelmektedir.

Bu bahse birinci cildde aslan hikâyesinde temas etmiştik. Oraya muracaat edilmesi.

Hakikat yolunda seyir devam ettikçe kitaplarda gördüğümüz gayb âlemine ait mânalar âşikâr olur. Bu fânî âlemin bahçeleri, yeşillikleri nihayet bir dem demektir. Onlar viran olur gider. fakat gayba teveccüh ettiğimiz zaman gönül gözünün önüne öyle bir gülistan açılır ki, o, daimidir, ve bizim bu âlemde gördüğümüz güller ve çiçekler o gayb bahçesinin gülünden bir kaç nâçiz demettir.

Müteakiben Mevlânâ, dünya şehvetlerinin bu mânevî inkişafa mani olduğunu ve ekmek yüzünden hakikat bahçesinin anahtarlarını her zaman elimizden düşürdüğümüzü beyan ediyorlar ve biran için ekmekten fariğ olursak o vakitte kadınların çarşafı etrafında dolaştığımızı söyliyorlar.

Hepimiz nihayet bir renk alacağız

1 — این دهان خود خاك خواری آمدست ـ لیك خاکی راکه او رنکین شدست

2 — این کباب و این شراب و این شکر ـ خاك رنکینست و نقشین ای پسر

3 — چونکه خوردی وشد انها لحم و پوست ـ رنك لحمش داد و این هم خاك کوست

4 — هندو قپچاق و رومی و حبش ـ جمله یکرنك اند اندر کور خوش

5 — تابدانی کان همه رنك و نکار ـ جمله رو پوشست و مکر و مستعار

Tercemesi :

1 — Bu ağız toprak yer, fakat renklerle süslenmiş toprak...

2 — Ey oğul.. Bu kebap, bu şarap, bu şeker renklerle bezenmiş topraktır.

3 — Onları yedin de et ve deri oldu mu, onlara da et rengi verilir ki, aslan topraktır.

4 — Hindli, Kıpçak, Rum, Habeş hepsi de mezarlarında bir renktedirler.

5 — Bunu bil ki, o renk, o güzellik ariyet bir yüz örtüsünden, ibarettir.

İZAHI : Bu âlemde türlü renklerde, türlü şekiller ve süsler içinde gördüğümüz her şeyin aslı topraktır. Hiç bir istisnası olmadan her ne olursa olsun her şey mezarda ayni renktedir. Hülâsa her suret, her güzellik türlü nakışlarla süslenmiş bir yüz örtüsünden başka bir şey değildir. Renge aldanmıyalım...

***

Bir padişahın, fakihin birini zorla meclise getirterek şarap içirmesi

Bir padişah bir şarap meclisi kurmuş, hoş bir vakit geçiriyordu. Bu sırada kapının önünden bir fakih geçiyordu. Padişah nedimlerinden birine emretti. «Şunu meclise getirinde la'l renkli şaraptan bir içsin» dedi. Hocayı zorla meclise getirdiler. Fakih meclisin halini görünce sodedi. Hocayı zorla meclise getirdiler. Fakih meclisin halini görünce somurttu, ekşi bir suratla etrafına bakınmıya başladı. bu sırada padişah bir kadeh şarap sundu. Fakih şiddetle itiraz ederek: «Ben ömrümde şarap içmedim. Bence halis zehir şaraptan iyidir» dedi ve gürültüye başladı. Bunun üzerine padişah sâkiye dedi ki: «Sâki.. ne susuyorsun. Haydi.. onu neş'elendir, hoş bir hale getir», Bunun üzerine sâki hoeanın başına bir kaç sille vurdu ve kadehi sundu. Fakih bu cebre mukavemet edemiyerek korkusundan kadehi alıp içti, bir iki daha alınca sarhoş oldu, gülmiye ve lâtife etmeğe başladı. Biraz sonra su dökmek için ayakyoluna gitti. Orada ay gibi bir cariye gördü. Padişahın cariyelerinden biri olan bu kız pek güzeldi. Onu görünce fakihin ağzı açık kaldı. Zaten bekârdı, derin bir iştiha halindeydi. Bir de sarhoş olunca dayanamadı, heman cariyeye el attı, Cariye bağırmağa başladı. Kadın zaten buluşma zamanında erkeğin elinde ekmekçinin hamuru gibidir. Onu gâh yumuşak, gâh sert bir şekilde yuğurur. Ona istediği şekli verir. Hasılı fakih ayak yolunda cariyenin üzerine atıldı. Ateş pamuğa düştü, cancana ulaştı. Bedenler dürülüp bükülmiye başladı. İşte bu şekilde hocanın meclise dönmesi gecikti. Bir aralık Padişah dışarıya

çıktı. Fakih padişahı görünce korkusundan heman içeriye kaçtı. Padişah biraz sonra geldi. Fakih derhal kadehi yakalıyarak sâkiye; «Yahu.. ne duruyorsun, padişahımızı neşelendir» dedi. Bunun üzerine padişah gülümsiyerek fakihe: «Ey Ulu er. vaziyetten hoşlandın., o kız senin olsun. Ben padişahım. Benim işim adalettir. Ne yersem sevgiliyede onu veririm. Kürkten, atlastan ne giyersem kölelerime de onu giydiririm. O hünerler sahibi peygamberden utanırım. Peyğamber (Hizmetcinize, siz ne giyiyorsanız o şeyden giydiriniz. Elinizin altındakilere daima yediğiniz şeyden yedirin) diye vasiyette bulundu. Sen de şimdi erlik göster de kendini hoş bir hale getir. Sabır kılavuzu sana kanat olursa canın arşa erişir».

NOT : Mevlânâ bu hikâyede hamların, mutaassıp geri fikirlilerin halini tasvir ediyorlar. Hikâyede görüldüğü gibi hakikaten bunlar fırsat bulurlarsa her şeyi yaparlar. Bunun için bir odun gibi kuru olan bu kabil insanların ölmüş gönüllerini diriltmek lâzımdır. Bu mutlaka şarap içmek demek değildir, Şurası da muhakkaktır ki, her ne olursa olsun gönül ehline hiç bir zevk fena tesir bırakmaz ve böyle zarif insanlar, meselâ, bir cariyeye ham fakihin behimî bir vaziyette saldırdığı gibi saldırmazlar.

İşte Mevlânâ bu münasabetle aşağıdaki mesnevileri söyliyorlar :

Hakikî şarap ve gönül ehli ve mahcuplar hakkında

1 — حق ندارد خاصکا نرا درکون - ازمی ابرار جز دریشر بون

2 — عرضه میدارند بر محجوب جام - حس نمی یابد ازان غیر کلام

3 — روهمی کرداند از ارشاد شان - که نمی بیند بدیده داد شان

4 — کر ز کوشش تا بحلقش ره بدی - سر نصح اندر درونشان درشدی

5 — چون همه نارست جانش نیست نور - که افکند درنار سوزان جز قشور

6 — ناردوزخ جز که قشر افشار نیست - مغزرا با هیچ ناری کار نیست

7 — وربود مغز ناری شعله زن - بهر پختن دان نه بهر سوختن

Tercemesi

1 — Tanrı has kullarına gizlilik âleminde ancak hürlerin şarabından sunar.

2 — Gönül ehli olanlar mahcup (ham, perde ardında kalmış) lara

muhabbet şarabını sunarlar. Amma duygu, o şarabın sözünden başka birşey duymaz.

3 — Hakikati görmiyen mahcuplar, mürşidlerin irşadından yüz çevirirler. Çünkü bu gözle onların ihsanını göremezler.

4 — Kulaklarından boğazlarına bir yol olsaydı onların öğütleri ancak o vakit gönüllerine tesir ederdi.

5 — Fakat bu çeşit adam baştanbaşa ateştir, nur değil. Yakıcı ateşe de ancak kabuklar atılır.

6 — Cehennem ateşi ancak kabuğu yakar. Ateşin içle hiç bir işi yoktur.

7 — Eğer ateşin yalımı içe vurursa mutlaka bil ki, onu pişirmek içindir, yakmak için değil.

İZAHI : Gönül ehilleri kendi meclislerine gelen mahcuplara hakikat şarabını sunarlar. Fakat onlar ancak şehvetlere meyleder ve mürşidlerin irşadından yüz çevirirler. Heva ve hevesine zebun olanların düşündükleri ancak boğazdır, lokmadır. Eğer bu kabil insanların kulaklarından boğazlarına bir yol olsaydı, yani onlara ancak lokma üzerine nasihat verilseydi derhal tesir ederdi. Fakat onlara gönlün sırları ne kadar anlatılsa nufuz edemezler. Çünkü kulak öğütlerin, sırların, hakikatlerin yoludur. Bunun için hamlar kulağın sırlar hazinesi olduğunu idrâk edememişlerdir.

Müteakiben Cenabı Pîr, şu yüksek hikmeti irad buyuruyorlar :

«Şehvet müptelâları, ancak şehvet ateşi içinde yanmaktadırlar Yanan kabuktur. Cehennemde ancak kabuğu yakar. Eğer ateş içe sirâyet ederse o yanma değil, pişmedir, kemale gelmedir. Çünkü kabuk tamamiyle zail olunca iç kalır, zübde kalır».

İşte Tanrı erlerinin kabukları yani nefsani şehvetleri yandıktan sonra ateş, gönlü teshir etmiş ve onlar pişmişler, yalnız nur kalmışlardır.

***

Arap Padişahı İmriülkays'ın hikâyesi

Arap Padişahı İmriülkays çok güzeldi. vaktinin Yusufuydu. Arap kadınları ona âşık olmuşlardı. Kendisi şairdi. Fesahat ve belâğatte çok ileri gitmişti. Onun (Muallakatı seb'a) denilen Kâbeye asılı şiirleri arasındaki (Dur.. sevgiliyi ve konağını anarak ağlıyalım) kasidesi pek meşhurdur.

Kendisine candan âşık olan kadınlar, acaba bunu kim yazdı, diye merak etmişlerdi. O anladı ki, bu kadınların hepsi de suret güzeli, adeta taş tahtalara yapılmış nakışlardı. Nihayet kendisine bir hal geldi, her şeyden vaz geçti. Bir gün gece yarısı ülkesinden ve oğullarından kaçtı ve bir hırkaya bürünüp gizlendi. Bir iklimden diğerine geçti ve nihayet iklimlerden münezzeh olanı aramağa başladı. Tanrı dilediğine rahmetini verir ve bu suretle onu has kulları arasına alır.

Aşk, İmriülkays'ın dudaklarını kuruttu, susuz bir halde Tebük şehrine geldi. Orada kerpiç ameleliği yapmıya başladı. Tebük padişahına şairin geldiğini ve amelelik yaptığını haber verdiler. Padişah kalktı, gece vakti onun huzuruna geldi ve dedi ki : «Ey güzel yüzlü padişah.. sen zamanın Yusuf'usun. İki ülke de sana ram oldu. Erler sana kul oldular. Sen bizim yanımızda kalda devlet ve ikbale erişelim. Ben de senin kulunum, benim saltanatım da».

Padişah buna benzer bir hayli sözler söyledi. İmriülkays, öylece susup duruyordu. Birdenbire yüzündeki örtüyü kaldırdı, padişahın kulağına eğilerek aşka ait ne söylediyse söyledi, kendi gibi onu da baştan çıkardı. Tebük padişahı onunla dost oldu: tahttan, taçtan vaz geçti. İkisi de uzak ülkelerin yolunu tuttular.

Aşk nice padişaları ülkelerinden etmiştir.

NOT : İmriülkays, Miladın 520 tarihinde Necd'de doğmuştur. İslâmiyetin zuhurundan evvel cahiliye devrinde yetişen Arap şairlerinin en büyüklerindendir. Araplar senenin dört ayında muhtelif yerlerde panayırlar kurarlardı. Bunların en meşhuru Taif civarındaki (Sûk-u Ükaz) dır. Burada şiirler okunur, bu şiirlerden en yüksek olanlar Kâbeye asılırdı.

İşte (Muallâkatı seb'a — Yedi askı) namı verilen ve Kâbeye asılan yedi meşhur kaside arasında İmriülkaysın şiiri en başta gelir. Bu kaside (sevgiliyi ve onun yurdunu anarak ağlıyalım) diye başlamaktadır.

İmriülkays İstanbula gelerek Bizans İmperatoru Jüstinyanus ile görüşmüş ve hükümdar şaire büyük hürmet göstererek içlerinde prensler bulunan bir orduyla kendisini takviye etmiştir. İmrülkays İstanbula geldigi sıra Tamah adlı birisi de oradaydı. İmriülkays vaktiyle bir savaşta onun biraderini öldürmüştü. İmriülkays İstanbuldan ayrıldıktan sonra Tamah, intikam kasdiyle Kays'ın çapkın bir adam olduğunu ve aldığı kuvvetle yola çıkınca imperatorun kızıyla muaşaka ettiğini yaymış ve mesele imperatora duyurulmuştur. Bunun üzerine imperator İmriülkeys'a altun dokumalı bir nevi kumaştan zehirli bir gömlek göndermiş, Kays bunu giyince sıcaktan zehirlenerek Ankaraya ihtizar halinde gelmiş ve orada ölmüştür.

Bizans imperatorunun İmriülkays'ın kabri üzerine bir heykelini diktirdiği ve heykelin Abbasî hükümdarlarından Me'mün devrine kadar orada kaldığı ve bir yaz muharebesinde o civara gelen halifenin hey-

keli gördüğü rivayet edilmektedir. (Muallakatı seb'a: Şerefettin yaltkaya).

***

Rızk ve Mücahede

Hak yolunda mücahede eden mücahid, rızkının vehmettiği yerde olmadığını bilse bile bütün vehmi ve ümidi o muayyen yola bağlıdır. O kapının halkasını çalar durur. Fakat Ulu Tanrı o rızkı hiç düşünmediği bir başka kapıdan da verebilir. Çünkü hepsi bir sarayın kapılarıdır. Nitekim (Talak) sûresindeki şu âyeti celile bu hakikate işaret buyurmaktadır.

(ومن يتق الله يجعل له مخرجاً و يرزقه من حيث لا يحتسب ومن يتوكل على الله فهو حسبه)
(ان الله بالغ امره قدجعل الله لكل شئ قدراً العبد يدبر والله يقدر)

Meali : «Allah, ittika edene onu sıkıntıdan kurtaracak bir mahreç verir. Kendisini ummadığı yerden rızıklandırır. Allah'a tevekkül edene o kâfidir. Hak Taalâ emrini yerine getirir. Allah her şeye bir ölçü tayin etmiştir. Yani «Belâdan, fakırdan ve başka her hangi bir şeyden muayyen bir mikdar verir, onu tecavüz etmez, kul tedbir, Allah takdir eder».

Bu kıssa üzerine Mevlânâ şu mesnevileri irad buyuruyorlar.

Tanrıyı araştırmak

1 — يار را چندان نمايم جد وجست ـ كه بدانم كه نمى بايست جست

2 — اين معيت كى رود در كوش من ـ تا نكردم كرد دوران زمن

3 — حق معيت كفت و دل را مهر كرد ـ تا كه عكس آيد بكوش دل نه طرد

4 — چون سفرها كرد وداد راه داد ـ بعد از ان مهر از دل او بر كشاد

5 — بعد از ان كويد اكر دانستمى ـ اين معيت را كى اورا جستمى

6 — دانش آن بود موقوف سفر ـ نايدان دانش بتيزئ فكر

Tercemesi :

1 — Sevgiliyi öyle bir arayayım ki, onu aramaya lüzum kalmayıncıya kadar bu taharriden vaz geçmiyeyim.

2 — Devranın etrafını dolaşmadıkça bu beraberlik benim kulağıma girer mi?

3 — Hak, kullarıyla beraberliğini anlattı. Sonra da beraberlik gönle aksetsin, o sırrı da anlasın diye onun gönlünü mühürledi.

4 — Gönül seferlere düştü, yollar aştı, ondan sonra da oradaki mühürü kaldırdı.

5 — Fakat seferden sonra da der ki; bu beraberliği bilseydim, hiç O'nu arar mıydım?

6 — İyi amma O'nu anlamak sefere bağlıdır. O anlayış ince ve keskin fikirlerle elde edilemez.

İZAHI : Her şeyde Hak'ka dayanmak ve O'na güvenmek lâzımdır. Hayatımızın seyrini daima dikkatle takip edersek, her şeyin Hak'kın takdirine bağlı olduğu açıkça görülür. Kul tedbirde bulunacak, eğer tedbir takdire uygunsa Allah ta halkedecektir.

Yukarı ki bahislerde geçti. Bazan teşebbüs ve çalışma tamam iken istenilen netice yine alınamaz. Bunda Hak, yine bizim hayrımız için o arzumuzu yerine getirmemiştir. Çünkü o isteğimizin husulü hakkımızda hayırlı olmıyacaktı. Bunun için rızık bazan teşebbüs ve mesaimizin neticesi olur, bazan da bütün çalışmalarımız akim kalır. Bir de bakarız ki hiç ummadığımız yerden bol mikdarda rızık elde ederiz. Bu gösteriyor ki, bütün tasarruf Tanrı'dadır eğer her istediğimiz şeyin yalnız bizim mesaimizin neticesi hasıl olacağını ve onun haricinde hiç bir şeye nail olamıyacağımızı düşünürsek o vakit her işde ancak kulun kendi kudret ve mesaisinin rolü olduğuna zahip oluruzki bu en büyük bir gaflet ve hatâdır.

Müteakiben Mevlânâ, Tanrı'nın arayıp bulunması babında bazı hakikatleri ortaya koyuyorlar.

Nitekim « وهو معكم اينما كنتم » Nerede bulunursak o bizimle beraberdir.

« فهو اقرب اليه من حبل الوريد » Allah bize şah damarımızdan daha yakındır) âyeti celileleri Hak'kın bizimle beraber olduğunu gösteriyor. Fakat bu yakınlık karşısında gönlümüz mühürlenmiş ve Hak'la aramıza hicaplar konmuştur. Ta ki, say ve mücahede ile o hicabı yırtarak derece derece Allah'ı seyr, Allah'la seyr mertebelerine ulaşalım.

Netice şudur ki, O'nu bilmek ancak O'nun yolunda taharriye bağlıdır. Yoksa ilim ile, fikriyat ile Hak'ka vusul mümkün değildir. Hal, murakabe, yani ruhî seyrüsefer bizi O'na ulaştırır.

***

Bir kimseye rüyasında «Sen zengin olmayı istiyorsun, fakat o arzuna ancak Mısır'da nail olabilirsin» denilmesi

Bir mirasyedinin sayısız altunu vardı. Hepsini yedi ve çırçıplak

kaldı. Miras malının zaten vefası yoktur; Mirasa konan kimse onun kadrini bilemez. Çünkü mirasyedi o mallara kolaylıkla sahip olmuş ve kazanma zahmetine girmemiştir. Sana da Tanrı bu canı bedava verdiğinden bunun için onun kadrini bilmiyorsun.

Nihayet adamın elinden nakdi gitti, evleri gitti, herşey, herşey mahvoldu. Baykuşlar gibi virânelerde kaldı. Bunun üzerine: «Yarabbi» dedi, «Bana mal verdin, onlar da elimden gitti. Ya bana bir rızk ver, yahut ta beni ölüme yolla da bu derd ve belâdan halâs olayım».

Mirasyedi herşeyini kaybedip gönlü boşalınca Hak'ka tazarrua başladı. Peygamber: «Mümin kamışa benzer, içi boşalınca feryat eder» buyurmuştur. Kamışın içi dolu olursa çalgıcı onu atar, çünkü sadası yoktur. Sen de içi boş ol da Tanrı'nın iki parmağı arasında hoş ol. Çünkü bütün âlem yokluk şarabından sarhoş olmuştur.

Mirasyedinin de malı gidince azgınlığı kesildi. Gözlerinden yaş boşanmağa başladı. Gözünün yaşı din mahsulüne su verdi. Zâten Hak'kın rahmetler saçan kapısını kim çaldı da boş döndü, Tanrı ona icabet etmedi.

Mirasyedi bir rüya gördü. Hatiften bir ses ona dedi ki: «Sen Mısır'da zenginliyeceksin.. yürü.. Mısır'a git!.. Maksudun orada hasıl olacak.. Mısır'da falan mahallede, falan yerde geniş bir hazine vardır.. Ona sahip olacaksın».

Bunun üzerine mirasyedi elinde, avucunda kalanla Mısır'a kadar gitti. Fakat hiç bir şeyi kalmadı, nihayet dilencilik etmeğe başladı. Fakat istemeğe de utanıyordu. Derken yine açlıktan kıvranmıya başladı. Kendi kendine «Geceleyin çıkarım. Karanlıkta beni kim görecek. O suretle dilenirim» dedi. Bu şekilde mahallelerde dolaşırken. Bu sırada ansızın kendisini bekçi yakaladı. Onu bir hayli döğdü. Çünkü böyle karanlık gecelerde halk hırsızlardan çok zarar görmekteydi. Bu sebeble Bekçiler geceleri sıkı sıkı hırsız ararlardı. Halife bunun için şiddetli emirler vermişti. İşte bekçi bu zavallıyı böyle sıkı ınzıbat günlerinde yakalamış ve ona sayısız kötek atmıştı. Dayak yedikçe bu zavallı «Vurma.. doğruyu söyliyeceğim» diye bar bar bağırıyordu. Bekçi dedi ki: «Peki, söyle bakalım.. geceleri ne gezersin buralarda?.. Sen buralı değilsin, yabancısın. Doğruyu söyle, yoksa bütün hırsızların öcünü senden alırım».

Bunun üzerine mirasyedi ağız dolusu yeminlerden sonra: Ben ne ev yıkan birisiyim, ne hırsızım... buraya sığınmış garip bir Bağdad'lıyım» dedi. Rüyasını söyledi, defineden bahsetti. Bekçi bu sözlerden bir doğruluk kokusu aldı, gözleri yaşardı. Fakat kuru sözden değil, gönül kokusundan... Nitekim peygamber «yalan şüphe verir, hakikî itminan gerçektedir» buyurmuşlardır ki, bir adamın sözünden, tarzı kelâmından onun doğru veya yalan söylediği derhal anlaşılır. Fakat dinliyenin doğru ve özlü ve samimi olması lâzım..

Mevlânâ kıssanın burasında şu hakikati beyan buyuruyorlar:

1 — Söz vardır, dudağa cehennemden gelir. Söz vardır, can şehrinden kopar dudağa gelir.

2 — Bu dudak, cana canlar katan denizle; gamler, eziyetler denizi arasında bir berzahtır.

Nihayet bekçi : «Evet, sen ne hırsızsın, ne de kötü bir adam. Fakat bir aptal, bir ahmaksın.. Bir rüyaya inanmış bir hayale kapılmış, bu kadar yolu aşarak buralara kadar gelmişsin. Ben yıllardanberi Bağdad'da falan yerde falan mahallede bir define var diye nice rüya gördüm» derdemez mirasyedi kendine geldi. Çünkü bekçi kendisinin mahallesini söyliyordu. Bekçi sözüne devam ederek : «Bu define falanın evinde. yürü, oraya bak, der demez adam büsbütün şaşırdı. Çünkü Bekçi, kendi evini söyliyordu. Bekçi tekrar devamla: «Ben def'alarca bu kabil rüyalar gördüm. Bağdad'da böyle defineler var, dediler de yerimden bile kıpırdamadım. Sen hiç usanmadan bir rüyaya kapılıp buraya kadar gelmişsin. Ahmak kimsenin rüyası da aklı gibi değersizdir: Aklı noksan olduğu için kadının rüyası da erkeğinkinden daha aşağıdır.»

Şimdi mirasyedi kendi kendine: «Define evimde imiş de neden yoksulluktan feryad ediyorum.. ne kadar gaflet içindeymişim» dedi. Bu sözden sarhoş oldu, derdi kalmadı. «Ben yüce bir nimete nail oldum. Kendimi müflis sanıyordum.. bu nimet- buldum» dedi ve Tanrı'ya şükürler, secdeler ederek Bağdad'a döndü. Diyordu ki: «Ben, ne hikmettir ki, murad kıblemi başka yerde aradım. Yolumu yitirdim de sapıklık yoluna düştüm.»

Not : Görülüyor ki insan bütün hazineyi başka yerde değil, kendinde aramalıdır. İnsanın en yakini kendisidir. Kendini bilmiyen ne başkasını bilebilir, ne de Hak'kı... Hayatın hakikî nimetleri gönül definesindedir. Onu bırakıp ta hariçte ne arıyoruz.

Şimdi Mevlâna burada şu mesnevileri söyliyorlar :

Havf ve ricadan el çekmek!..

1 — کرهی را منهج ایمان کند ـ کژ روی را محصد احسان کند

2 — تا نباشد هیچ محسن بی رجا ـ تا نباشد هیچ خاین بی رجا

3 — اندرون زهر، تریاق آن خفی ـ کرد تا کویند ذو اللطف الخفی

4 — نیست مخفی در نماز آن مکرمت ـ در کنه خلعت نهد آن مغفرت

5 — منکرانرا قصد اذلال ثقات ـ ذل شده عز و ظهور معجزات

6 — گرنه انکار آمدی از هر بدی - معجزه و برهان چرا نازل شدی

Tercemesi :

1 — Tanrı sapıklığı iman yolu kılar. Eğri hareket edişi ihsanını devşirme çağı kılar.

2 — Ta ki, iyi amelli, ihsan sahibi kimse korkudan emin olmasın; hiç bir hain de ricadan el çekmesin.

3 — Kendisine gizli lütf sahibi denilsin diye zehrin içinde tiryak saklar.

4 — Tanrı, namazda bile gizli bulunmıyan keremi, magfireti günaha vermiştir.

5 — Münkirlerin, büyükleri zillete sokmaları onları yüceltmiş ve mucizatın zuhuruna sebep olmuştur.

6 — Eğer fena kimselerin inkârı olmasaydı mucize göstermeğe, bunu gerçeğin delili yapmıya neden lüzum görülürdü.

İZAHI : Hiç bir iyi amel sahibi kendi iyi ameline güvenmesin. Ona havf ve rica mevkiinde bulunsun diye Tanrı; bazan günahları, sapıklıkları imana vesile yapar. Yani benim hareketim artık Tanrı rızasına muvafıktır, korkum nereden, dememek lâzımdır. Bazan bir şer ve şor adamı bir anda bir hayır sahibinden daha ü tün bir rıza tahsil edebilir. Netekim zehirler, icabında zehri imha edebilecek tiryakı da kendi içlerinde taşırlar. Bunun için Hak'kın gazabından büyük bir lütf sudur eder ki, buna gizli lûtf denilir. Meselâ bir felâketin altından büyük ferah ve genişlik zuhur etmesi gibi... Yine bazan öyle günahlar vardır ki, içden bir tövbenin mahsulü olarak en büyük ibadet olan mauazın mağfiretinden üstündür.

Diğer bir misal ile peygamberleri, velileri, mürşidleri hakir ve zelil bir mevkie koymak için münkirlerin inad ve tecavuzları, mucizelerin zuhuruna sebep olmuş ve binnetice imansızlar mahcup ve zelil bir mevkie düşerek o büyük insanlar daha yüksek bir şeref kazanmışlardır. Eğer münkirler her davet ve irşada birdenbire inansalardı bu harikulâde mucizeler zuhur eder miydi?

Hülâsa, Tanrı'nın rızası gizlidir. Bunun için daima havf ve ümid içinde bulunacağız.

Nitekim kıssadaki mirasyedi derin bir hayhuy içinde herşeyi bitirdi, hidayet yolundan saptı. Amma neticede, kendini bil, düsturuna tabi olarak büyük mertebeye erişti.

Hülâsa, hakaret ve zillet ekseriya mucibi rif'at olur.

***

Mü'minin duasının geç kabul edilmesindeki sebep

Nice ihlâs sahipleri vardır ki ağlar, sızlar, onun hulûsunun dumanı göklere çıkar. Bunun üzerine Melekler Tanrıya sızlanmaya başlarlar ve : «Ey her duayı kabul eden Tanrı, bir mümin kulun senin dergâhına tazarruda bulunuyor. Sen yabancılara bile keremde bulunursun, o mümin kuluna ihsanını neden deriğ buyuruyorsun?» derler.

Tanrı buyurur ki : «Ey benim meleklerim, o mümin kulumun muradını vermediğim, onun benim katımda hor ve hakir olduğundan dolayı değildir. Ona geç ihsanda bulunmam, onun faydasınadır. Kendisinin daralması onu gafletten uyandırır. Birdenbire dileğini verirsem yine döner, azgınlığa gider yine boş şeylerle uğraşır, bırakın.. daha ağlasın, daha sızlansın.. Bana onun tazarru sesi hoş gelmektedir. Dudularla bülbülleri güzel seslerinden dolayı kafese korlar, hiç karganın, baykuşun kafese konulduğu duyulmuş mudur?»

Müteakiben Mevlânâ şu güzel fıkrayı söylüyorlar : «Meselâ, güzel seven bir ekmekçinin önüne, birisi genç ve güzel, diğeri de kocamış iki kişi gelerek ekmek isteseler, ekmekçi hemen bir somun alarak onu ihtiyara verir ve savar; güzel olana ise, bir müddet temaşa için ekmek vermeyi geciktirir, oyalar ve der ki: «Hele bir parça bekle.. evde taze ekmek pişiriyorlar.» O sıcak ekmek biraz sonra gelse bile : «Hele otur, şimdi helvada gelecek » Hülâsa ekmekçi ona vermeyi geciktirir. İşte müminlerin de birden bire bir murada nail olmamaları bunun gibidir.

NOT : Sarih olan fıkranın izahına lüzum görülmemiştir. Görülüyor ki dualarımızın teehhürüne sebep yine iyiliğimiz içindir. Çünkü insanı insan eden hay ve huy değil, ıztırap ve daima tazarru mevkiinde kalmaktır.

***

Kadı'nın Bir Cuha'nın Karısına Meftun Olması

Bir Cuha, her sene fakrü ihtiyaçtan dolayı hileye yüz tutarak karısına derdi ki : «Ey gönül alıcı kadın, mademki silâhın var, yürü, onunla avlanda avından bir süt sağalım. Tanrı sana yay gibi kaşlar, ok gibi gamzeler vermiş. Bunlarla bir iyi kuş için tuzak kur, taneyi göster ama kendini yedirme.»

Bu sözler üzerine kadının canı sıkıldı, doğruca Kadı'nın huzuruna çıktı ve : «Ben on gönle sahip olan kocamdan şikâyetçiyim. O nice kimselere gönül vermektedir. Benimle hiç bir muaşerette bulunmaz. diye atıp tuttu, Bunun üzerine Kadı dedi ki : «Mahkemede bu gürültü arasında senin şikâyetini dinleyemem. Çünkü ne söylediğin anlaşılmaz. Tenha bir z a m a n d a yalnızca gelir şikâyetini yaparsın. Kadın cevaben : «Senin yanına iyi, kötü, herkes derdini dökmeye gelir. Baş evi de sevdalarla doludur. Bir kimsenin başında sevda olur-

sa onun gönlü türlü vesveselerden hali kalmaz. Amma diğer âzâ fikir ve hayalden âzâde ve rahattırlar.» Bunun üzerine Kadı : «Peki güzelim, ne yapalım» dedi. Kadın : «Cariyenizin evi temamile bomboş, düşman köye gitti (kocası). Bu gece eğer imkân olur ve fırsat elverirse bize gelin» dedi. Bu şekilde kararlaştırdılar.

Kadının hilesine payan yoktur. Gece oldu. Kadın iki mum yaktı, yemekler, çerezler hazırladı. Nihayet kadı geldi. Sofrayı görünce : «Biz dedi, senin visalinin sarhoşuyuz, bunlara ne hacettir.» Tam bu sırada kapı vurulmağa başladı, Kadı yerinden fırladı. Ortada sandıktan başka kaçacak yer yoktu. Korkusundan sandığa girdi. Kadın kapıyı açtı, Cuha içeri girdi, söylenmeye başladı ve karısına hitaben : «Benim nem varsa sana feda etmiyor muyum Neden böyle feryat ve şikâyet edip duruyorsun? Halk hakkımda şüphelere düşüyor. Şu sandık güzel ama içinde bir şey yok. Görünüşte, vekarlı bir riyakârın bedeni gibi ki içinde ancak yalan vardır. Ben yarın bu sandığı götüreyim de, tam çarşının ortasında yakayım». Bunun üzerine kadın kocasına : «Yahu, vaz geç bundan, olup olacağı bir sandık var, o da yerinde dursun. «Cuha buna karşı : «Vallahi vaz geçmem, bunu mutlaka yapacağım,» dedi. Sabah vaktı yel gibi koştu, bir hamal getirdi, sandığı hamalın sırtına koydu. Sand ğın içinde Kadı pürtelâş «hamal, hamal..» diye seslendi. Hamal bu sada nereden geliyor diye etrafına bakındı, şüphelendi, acaba bu bir hâtif midir, yoksa peri mi, diye hayretler içinde kaldı. Nihayet sandığın içinden birbiri ardınca sesler yükselmeğe başladı. Hamal kulak verdi : «hayır, bu sadâ hâtif falan değil, sandıktan geliyor. Nihayet tekrar bir ses geldi : «Ey hamal, ey sandık götüren? Mahkemede bulunan naibime benim halimi bildir, hemen gelsin, şu akılsız hariften, bu sandığı açmadan satın alsın». diye yalvardı. Hamal bu sözü iyi karşılayarak sandığı pazara koyduktan sonra acele giderek vaziyeti naibe anlattı. Naip pazara geldi, Cuha'ya : «bu sandık kaça» dedi. Cuha : «Dokuz yüz altından fazla veriyorlar, fakat ben binden aşağı vermem». deyince naip kızdı :«Ulan bir kere, sandığın değeri meydan da» diye sert sözler söyledi. Bunun üzerine Cuha : «Hayır dedi, görmeden olmaz, kilimin altında mal satmak doğru değil, içini açayım bir bak, değmezse alma» dedi. Naip cevaben : «Ben bunu böyle kapalı olarak alacağım, sen onu ört te senin ayıbını da örtsünler, kendine emin olmadıkça kimseye gülme» dedi. Nihayet, Naip sandığı kapalı olarak mühim bir fiatle satın alır.

Bir sene sonra Cuha yine mihnetlere düşerek karısına der ki : «Ey akıllı kadın, vazifeyi tekrar yenile.. Kadı'ya git, benden şikâyette bulun.»

Bunun üzerine kadın, başka kadınları da yanına alarak kadı'ya gitti ve başka bir kadını kendi yerine şikâyetçi koydu, ta ki kadı ka-

dının sesinden eski şikâyetçi olduğunu anlamasın..

Kadı dedi ki: «Git. hasmını getir de ikinizi de dinleyelim, Hükmü ona göre verelim.»

Mahkemeye tekrar Cuha gelince kadı onu tanıyamadı. Çünkü Cuha eve geldiği zaman kadı sandıktaydı. Yalnız pazarda sandık içindeyken alım, satım esnasında Cuhanın sesini duymuştu. Şimdi kadı Cuhaya : «Neden kadının nafakasını vermedin?» dedi. Cuha dedi ki: «Ben canla başla şeriatin kuluyum, Fakat ölsem bile kefenim yok» Derken kadı bu sesi tanıdı. Geçen seneki hileyi hatırladı ve dedi ki: «Sen o şeşbeşi geçen yıl oynamıştın da beni tuzağa düşürmüştün, benim nöbetim geçti, bu yıl o kumarı başaksı ile oyna» dedi.

Şimdi bu kıssa üzerinde Cenabı Pîr'in şu Mesnevilerini inceleyelim :

Ayıpları örtünüz

1 — ستر کن تا برتو ستاری کنند - تا نبینی ایمنی بر کس مخند

2 — بس درین صندوق چون تو مانده اند - خویش را اندر بلا بنشانده اند

3 — آنچه برتو خواهی آن باشد پسند - بر دگر کس آن کن از رنج و گزند

4 — زانکه بر مرصاد حق واندر کمین - می دهد پاداش پیش از یوم دین

5 — تو مراقب باش بر احوال خویش - نوش بین درداد وبعد از ظلم نیش

Tercemesi :

1 — Ört ki, senin aybını da örtsünler. Tam emniyet ve selâmet makamına erişmedikçe kimseye gülme.

2 — Bu sandıkta senin gibi niceleri kalmışlar, kendilerini belâya uğratmışlardır

3 — İster eziyet versin, ister zarar, kendi beğendiğin makbûl gördüğün şeyi başkasına da yap.

4 — Çünkü Tanrı gözetleme yerinde ve pusudadır. Kıyamet gününden evvel herkesin cezasını verir.

5 — Daima kendi ahvalini murakabe et, Adalette huzuru, zulümde de zehri, azabı gör.

İZAHI : Bu kıssada Mevlânâ, bir taraftan kadıların vaktiyle ne kadar sahtekâr ve şehvet mağlûbu olduklarını anlatmakla beraber kadın hilesinin de insanı nelere uğratabileceğini gösteriyor. Âyeti celilede: (ان کیدکن عظیم) buyurulmasına göre —istisnalarından sarfı nazar— ka-

dından gelen mekr-ü fitnenin ne kadar tehlikeli olduğu daima görülmektedir. Sonra Cenabı Pîr kıssada ayıpları örtmenin yüksek bir tolerans eseri olduğunu da gösteriyorlar. Allah daima ayıpları setredicidir. Gizleyenleri de sever buyurulmuştur. Biz kendimize başkalarının gülmeyeceğine, daima aynı vekar mevkiinde kalacağımıza emin alabilirmiyiz? Başkasına gülenin bir gün de kendisine gülerler. Sonra Kadının sandığa girmesi, ruhun bedende ve daha muhtelif suretlerle mahbus kaldığının bir misalidir. Nefsi emmarenin insana neler yapabileceğini de göstermektedir. Şundan emin olalım ki Tahrı bütün ahvalimizi gözetlemektedir. Ve yaptıklarımızın cezasını temamiyle âhirete bırakmaz. Onun acısını dünyada da mutlaka çekeriz. Bunun için daima nefis murakabesinde bulunmalıyız.

Peygamberin bir hadisi

⁂

Hazreti Peygamber buyurdu ki : «Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır. «Bunun üzerine münafıklar : «Kendisine itaat kâfi değil midir ki bir de daha çocukluğundan kurtulmamış bir kimseye bizi kul : köle yapmak istiyor» diye taan ettiler. Bunun üzerine Cenabı Pîr : «Mevlâ kimdir?. Seni âzâd eden, ayağındaki kulluk prangasını söküp atan kimsedir, Peygamber bizim mevlâmız olunca, ona varis olan ve bizi her türlü nefsanî esaretten kurtaran veliler ve güzide zatler de bizim mevlâmızdır». Buyuruyorlar ve nihayet senin nefsin bir çuval, bir sandık gibidir, ona girme, kendini ona habsetme, seni satın alanlardan gaafil olma.. diyorlar.

⁂

Cehennemin Sırat Köprüsüne dert Yanması

Sırat Köprüsü Cehennemin üstüne gerilmiştir. Mü'min o köprüden geçerken Cehennem der ki : «Ey ulu er, çabuk geç ki senin nurunun parlaklığı bizim ateşimizi söndürecek.» Cennet de derki : «Ey mümin, benden rüzgâr gibi geç. Yoksa her türlü nimet ve zevklerden nem varsa senin imanının karşısında hiç olacak.» Yani hakiki mü'min olan ehlullahın makamı ilâhî dîdardır. Cennetin nimeti bu nur karşısında nedir ki..

Tanrı'nın Azrail'den bir Suali

Tanrı Azrail'e der ki: «Sen bu dertli halktan en ziyade kime acırsın?» Azrail şöyle cevap verdi: «Ben herkese yanar, herkese merhamet ederim ama, senin yüksek emrini ihmal etmekten korkarım. Hatta bir gencin canını aldığım zaman derim ki: «Ne olurdu, mevlâ bunun canı

yerine benimkini alaydı?» Tanrı tekrar sordu: «Ya Azrail.. Canını almak hususunda şimdiye kadar hangi kimseye en ziyade acıdın?» Azrail dedi ki: «Birgün bir gemi kuvvetli dalgalar arasında bocalayıp duruyordu. Emri şerifinle onu kırdım, parçaladım. Sonra buyurdun ki: gemide olanlardan bir kadın ve bir çocuktan başka hepsinin canını al. Ben de cümlesinin canını kapzeyledim. Ama o kadınla çocuk kırılmış geminin tahtası üzerinde kaldılar. Dalgalar tahtayı oradan oraya sürüklüyordu. Sonra tekrar emir buyurdun: Çocuğun anası olan o kadının da canını al? çocuğu yalnız bırak. İşte ya İlâhi, sen de bilirsin ki, çocuğu anasından ayırdım ama, bu bana çok acı geldi. Şimdiye kadar birçok yaslara, mâtemlere şahit oldum, fakat o çocuğun acısı hâlâ içimden çıkmadı.»

Bunun üzerine Tanrı buyurdu ki: «Ya Azrail, sana o çocuğun kıssasını nakledeyim»: Kendi fazl-u keremimle dalgaya dedim ki: O çocuğu bir ormana bırak. O orman güller, yasemenler, türlü meyve ağaçları ile doluydu. Çok leziz ve berrak suları bulunan çeşmeler verdi. Binlerce güzel sesli kuşlar bahçelere nağmeler salıyordu. Ona Ağustos gülünden döşek döşedim. Güneşe, onu incitme diye emir verdim. Rüzgâra, yavaş yavaş es, buluta da onun üzerine yağmur dökme, dedim. Şimşeğe de pek fazla şule verme diye emrettim. Kışa da yeşillikten itidâli giderme, dedim. Hülâsa o çocuk oraya geldi. Orman temamiyle itidâl kesbetti, ve ariflerin derunu gibi her türlü ihtilâftan âzâde bir hal aldı.

O ormanda bir kaplan yavrulamıştı. Ona: bu çocuğa süt ver dedim. Aylarca emzirdi. Bir periye ona söz söylemeyi öğret dedim. Öğretti. Hülâsa onu o yeşillikte yetiştirdim. Benim san'atım hiç söze sığar mı? Ben zararsız kurtları Eyyübe konuk ettim. Kendisine de onlara karşı baba sevgisi verdim. Analara, analık adını ben öğrettim. Elhasıl, yüzlerce inayet ve keremler gösterdim. Ta ki o, lûtfumu vasıtasız görsün de her şeyi sebeplerden bilmesin. Nemrut benim bütün lutuflarımı ayaklar altına aldıda bu yüzden kâfir oldu, Tanrılık davasına kalktı, yüce göklere çıkmaya kalkıştı.

NOT : «Hazreti İbrahim, kendisinden sonra gelen bütün Peygamberlerin, bu arada Hazreti Fahri Kâinatın ceddi alâlarıdır. Keldanilerin memleketi olan Dicle ile Fırat nehri arasında İsanın doğumundan 2640 sene evvel dünyaya gelmiştir. Pederi Âzer namında bir putperest idi. O vakit Babil'de Nemrut isminde bir hükümdar saltanat sürmekte idi. Müneccimler kendisine, filân memlekette ve filân şehirde bir çocuğun dünyaya geleceğini ve bütün putları kırarak dinden ayrılacağını söylemesi üzerine Nemrut yeni doğan çocukları öldürmek kasdile, şehirde o sene gebe bulunan bütün kadınları toplayıp habsetmiş ise de (Hazreti İbrahim'in vâlidesinde gebelik alâmeti görülmedi hatta kendisi bile hamlinden habersiz idi.) Bu hapisten kurtulmuş, nihayet hamil

zamanı geldiğinde bir mağaraya gidip orada doğurmuştur». —Kamus-el a'lâm'dan—

Nemrudun bu tedbiri, ilâhî kaza önünde bir saman çöpü bile olamaz. Nihayet İbrahim bütün putlara hücum etmiş ve Nemrut onu ateşe attırmış ise de Allah'ın hikmeti ile ateş yakmamıştır. İşte kıssada Tanrı'nın Azrail'e bahsettiği ve her türlü ilâhî feyizlere mazhar olan çocuk bu Nemruttur.

Nemrut, nihayet bu saltanatı babasından almadı. Babası Kenan isminde halktan bir adam olup Nemrut gayri meşru münasebetten meydana gelen bir zâlimdir. Hak, ona bu saltanatı vermekle zâlimlerin âkibetini açıkça âleme göstermiştir. İşte bunun için Mevlâna, (nefis bir yırtıcı kurttur. Sen onu ıslah et, başkasına bahane bulma, köpeğin boynundan tasmayı çözme, bütün Kur'an nefsin habisliklerini şerhetmededir) buyuruyorlar.

***

Şeyh Şeybanı Râî'nin kerametleri

Şeybanı Râî Mısır nahiyelerinden birinde sakin Allah velilerinden bir zattı. Şeybanı Râî Cuma namazına gideceği zaman sürüye kurtlar hücum etmesin diye onların etrafına bir çizgi çizer, o çizgiden ne koyunlar dışarı çıkabilir, ne de kurt ve hırsızlar o çizgiyi geçip içeri geçebilirlerdi.

Ey tabiata inanan filezof.. Ya tabiatten üstün olan ilâhî tasarrufa inan, yahut bu âyetleri Kur'andan mahvet. Kur'an okuyanları ve onu talim edenleri men'et bakalım. Buna muktedir degilsin, âcizsin. Bu aciz nereden geliyor diye şaşırmaktasın. Bu aciz kıyamet gününden gelmektedir. Fakat bu aciz ve hayreti kendisine gıda yapanlara ne mutlu. O iki âlemde de sevgilinin gölgesindedir. Yani herşey onun tasarrufu altında oluyor. Bu tedvir ve tedbirin nasıl cereyan ettiğini bilmekten âciz ve hayrette kalanlar kalbî bir imtihan içindedirler.

NOT : Herşeyin ilâhi tasarruf altında olduğunu defaatla tekrar eden Mevlâna, burada da bu meseleye tekrar temas ediyorlar. Hakikaten her asırda nice münkirler zuhur etmiştir. Fakat Allahın kitabını imha edebildi mi?. Hem de inkâr edenler cemiyetin en önde gelenleri idi. sonra tabiiyon dediğimiz bir kısım maddeci filezofların fikirleri yerleşebildi mi?

Görüyoruz ki materyalist felsefe gittikçe yıkılmakta, mâneviyatın türlü tecellileri önünde pozitif ilmin hayreti hergün bir parça daha artmaktadır. Müsbet ilim, sahasına göre, birçok mübhem ve mânevi gördüğümüz şeyleri aydınlattığı iddiasındadır. Ama ardından meçhul hazırdır. Yani müsbet ilmin belirttiği noktanın hemen arkasından, mânevi ilim başlamaktadır. Şu halde hiç bir vakit keşif bitmeyeceği gibi, mechûlda nihayet bulmayacaktır. Bu, meydanda iken inkâr nasıl mümkün olabilir?

***

Bir kimsenin, «Ben öldükten sonra malımı üç oğlumdan en büyüğüne verin.» diye Vasiyeti.

Bir adamın üç oğlu vardı. Ölürken «Elimde ne kader altınım, kumaşım varsa oğullarımdan en kâhiline (Kâhil; tenbel, gayretsiz mânâsına olup, tasavvuf ehli dünya kaydından âzâde mânâsını vermektedir) verin» diye kadı'ya vasiyette bulundu. Ve Ecel şerbetini içti. Çocuklarından üçü de kadı'ya giderek: «Ey kerem sahibi!. Biz babamızın hükmünden dışayıya çıkmayız. Tasarruf onundur. Vasiyetini canla başla kabûl ederiz, biz İsmail gibi kurban edilmeğe razıyız, İbrahimimizden baş döndürmeyiz.» dediler. Bunun üzerine kadı onlara dedi ki: «Herbiriniz, kâhillik üzerine akıllıca bir fıkra söyleyin de hanginiz daha kâhildir, şeksiz, şüphesiz olarak anlayalım.» Bunun üzerine, o üç oğlandan biri kadı'ya: «Ben insanı sözünden derhâl tanırım. Söylemezse üç gün onun bütün tavır ve hareketlerini incelerim ve onun içine bu şekilde nüfuz ederim.» dedi.

O birisi de dedi ki : «Bir kimse bana söz söylerse onun nasıl bir adam olduğunu anlarım, söylemezse dolambaçlı yollardan onu söyletmeğe çalışır ve sırrına vâkıf olurum.» diye cevap verdi. Mevlânâ bu arada şöyle bir örnek veriyor : Bir ana çocuğuna dedi ki : «Oğlum, eğer sana geceleyin bir yerde veya bir mezarlıkta korkunç bir hayâl görünürse sakın ondan kaçma, kendini kavi tut, üzerine saldır. Derhal kaçar. Ama vehm içinde kalırsan o sana hücum eder». Oğlancık anasına dedi ki : Ey ana, o hayalin anası da çocuğuna senin soylediğin sözün aynını söylemiş olur da ona saldırırken o da bana hücum ederse ben ne yapayım? O çirkin hayalin de elbette bir anası vardır.

İşte bu misalde olduğu gibi kadı da oğlana dedi ki : Ya o bu hileyi anlar, ağzını açmazsa ne olacak?

Çocuk cevap verdi : «Onun önünde susar beklerim. Sabır her sıkıntının anahtarıdır. Böylece tahammül ederek onun huzurunda derin ve tam bir teveccühle otururken bu âlemin gam ve sevincine ait olmayan bir söz gönlümden coşuverir, o vakit ben derhal anlarım ki bu sözü bana Süheyl yıldızı (ekseriya Yemen'de doğan bir yıldız olup lâl ve akik gibi taşlar onun ziyasile bu kıymeti kazanmışlardır) yani karşımda sükût eden yollamıştır. Çünkü gönülden gönüle pençere vardır.

Şimdi Cenabı Pir'in kâhillik ve sözün kıymeti hakkındaki şu mesnevîlerini inceliyelim :

Kâhil kimdir ?

1 — عارفان از دو جهان کاهلترند ـ زانکه بی شد یار خرمن می برند

2 — کاهلی را کرده اند ایشان سند ـ کار ایشانرا چو یزدان میکند

3 — بی کمان که هر زبان پردهٔ دلست ـ چون بجنبد پرده سرها واصلست

4 — پردهٔ کوچك چو یك شرحهٔ کباب ـ می بپوشد صورت صد آفتاب

5 — کر بیان نطق کاذب نیز هست ـ لیك بوی از صدق و کذبش مخبرست

6 — از نسیمی که بیاید از چمن ـ هست پیدا از سموم کولخن

7 — بوی صدق و بوی کذب کول کیر ـ هست پیدا در نفس چون مشك و سیر

8 — کر ندانی یار را از ده دله ـ از مشام فاسد خود کن کله

9 — بانك حیران و شجاعان دلیر ـ هست پیدا چون فن روباه و شیر

Tercemesi :

1 — Ârifler iki cihanda kâhillerdir. Çünkü onlar nadassız harman toplarlar.

2 — Onlar, kâhilliği, feragati kendilerine senet yapmışlardır. Çünkü onların işini Tanrı başarır.

3 — Şüphesiz her dil gönle perdedir. Ne vakit perde hareket ederse arkasındaki sırlara ulaşılır.

4 — Kebap edilmiş bir et parçası kadar küçük bir perde yüzlerce güneşi örter.

5 — İçe muhalif olarak söylenen sözden çıkan koku, sözün doğru veya yalan olduğunu haber verir.

6 — Çemenlikten gelen rüzgâr, külhanın zehirli rüzgârından elbette farklıdır.

7 — Doğru sözle ahmağı aldatan yalan, misk ile sarımsak kokusu gibi nefesten anlaşılır.

8 — Eğer bir dostu on gönlü olduğundan dolayı bilmiyor isen kendi bozuk, fasit meşamından şikâyet et.

9 — Muhannes ile bahadırların sâdaları, tilki ile arslan gibi zâhir olur.

İZAHI : Ârifler her iki cihanda da herşeyden feragat etmişler, nefsin her türlü şehvetlerinden geçerek Hakta fâni olmuşlardır. Bunlar tenbel değil, derunî bir cebdi tam içinde ancak dünya işlerine kayıtsızdırlar. Çünkü onların dünya feyzi, dünya nimeti, dünya ziyneti ile hiçbir alâkaları yoktur. Bunun için çırpınıp durmazlar. Onlar hakikati, gören gözle gördüler ki, hak onların her işlerini onarmaktadır. Ancak âhiret kaydila mukayyetdirler. Ama avam halk bunun farkında değildir. Bunun için akşam, sabah koşarlar. Çünkü onlar ahmaktırlar. Ahmak ise kehil (fariğ) olmaz.

Şimdi Mevlâna kıssade bu üç oğlanın kâhil olup olmadığını anlamak için kadının birer hikâye söylemelerini istemesi münasebetile sözün kıymet ve ehemmiyeti hakkında şu hakikati söylüyorlar: Dil, bu küçük et parçası gönlün bütün sırlarına perdedir. O ne vakit harekete geçerse bütün sırlar meydana çıkar. O ne kudrettir ki küçücük bir et barçası güneş gibi parlayan hakikati örtüyor.

Müteakiben Mevlâna, sözün, derunî sırları faş ettiğini şöyle bir teşbih ile anlatıyorlar: Çemenlikten gelen güzel kokulu rüzgârla, külhanın zehirli rüzgârı gibi insanın sözlerinden gelen mânevi koku da insanın ne olduğunu derhâl meydana kor. Bunu tam basîret erbabı şöyle dursun, biraz zekâya sahip olan insan dahi anlar Çünkü o söz esnasındaki pozlar, mimikler, onun doğru veya eğri olduğunu derhal meydana koyuverir. O sözler misk ile sarımsak gibi nefesten anlaşılır.

Nitekim, dürüst, mert insanlarla kötü kadın tabiatinde olan hünsaların sözleri biribirinden büsbütün başkadır. Arslanla tilkinin sâdası biribirine hiç benzer mi? İşte dürüst, mert insanlarla, kötü kadın tabiatında olan hünsaların özleri de aynen böyledir. Eğer bunu fark edemiyorsak, bunu ayıramamak ruhî meşamın fesadına delâlet eder.

Altıncı Cildin Sonu